

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SENED VE METİN TENKİDİ AÇISINDAN MÜNAFIĞIN
ALAMETLERİ HADİSLERİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

OSMAN AĞACCI

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. NİMETULLAH AKIN

Çanakkale - 2019

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SENED VE METİN TENKİDİ AÇISINDAN MÜNAFİĞİN ALAMETLERİ
HADİSLERİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Osman AĞACCI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nimetullah
AKIN

Çanakkale - 2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Sened ve Metin Tenkidi Açısından Münafığın Alametleri Hadislerinin İncelenmesi**”adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/08/2019

Osman AGACCI

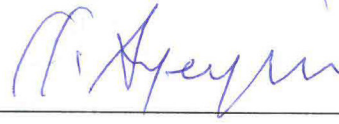
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Osman AĞACCI'ya ait "Sened ve Metin Tenkidi Açısından Münafığın Alametleri Hadislerinin İncelenmesi" adlı çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

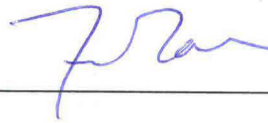
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN
(Jüri Başkanı)

Doç. Dr. Nimetullah AKIN
(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut
SALİHOĞLU

Tez No : 10297251
Tez Savunma Tarihi : 28/08/2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

01.10.2019

ÖZET

SENED VE METİN TENKİDİ AÇISINDAN MÜNAFIĞIN ALAMETLERİ HADİSLERİNİN İNCELENMESİ

Herhangi bir konu hakkındaki hadislerin doğru anlaşılabilmesi için bütün varyantlarının tespit edilip, birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir araya getirilen, rivayetlerin sened ve metin yapısı incelenerek, en güvenilir rivayete ve doğru manaya ulaşılmaya çalışılır. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmada, münafığın alametleri hadisleri sened ve metin tenkidi açısından değerlendirilerek, rivayetlerin güvenilirliği ve muhtevasının anlaşılması üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu çalışma, bir giriş iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, yöntemi, sınırları, kaynakları belirtildikten sonra kavramsal çerçeve başlığı altında nifak ve münafık kavramlarının sözlük ve ıstılah manaları verilmiştir. Ayrıca Kur'an ve hadislerde münafık kavramları ele alınarak, nifak çeşitleriyle bu bölüm tamamlanmıştır.

Birinci bölümde münafığın üç alametini bildiren hadisler, sened ve metin tenkidine tabi tutularak incelenmiş ve bölüm sonunda bu rivayetlerin tamamı değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, münafığın alametinin dört olarak rivayet edildiği hadisler, sened ve metin tenkidine tabi tutularak incelenmiş ve bu rivayetlerin tamamı değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümün sonunda üçlü ve dörtlü rivayetler birlikte değerlendirilip yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirmeye çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sened, Metin, Münafık Alametleri, Tenkid.

ABSTRACT

EXAMINING HADITHS ABOUT SIGNS OF HYPOCRISY IN TERMS OF TRANSMISSION (SANAD) AND TEXT (MATN) CRITICISM

In order to understand the hadiths about any subject correctly, all variants should be identified and evaluated together. By examining the deed and text structure of the narrations brought together, the most reliable narration and correct meaning are tried to be reached. In the study, the hadiths of hypocrites are evaluated in terms of deed and text criticism and the focus is on understanding the reliability and content of the narrations.

This study consists of an introduction two parts and the result. In the introductory part, after specifying the purpose, method, limits and sources of the research, the conceptual framework and the hypocritical and hypocritical meanings of hypocritical and hypocritical concepts are given. In addition, this section has been completed with the kinds of discourd by considering hypocritical concepts in the Qur'an and hadiths.

In the first chapter, the hadiths that report the three omens of hypocrites are examined by reviewing the deed and text and all of these narrations are evaluated at the end of the chapter. In the second chapter, the hadiths which are narrated as hypothetical hypocrites as four are examined by reviewing the deed and text and all of this narrations are evaluated. In addition, at the and this chapter, three and four narratives are evaluated and interpreted together. In the conclusion part, the study was concluded with a general evaluation.

Keywords: Hadith, Sanad, Text, Signs of Hypocrisy, Criticism.

ÖNSÖZ

Hz Peygamber'den (s.a.v) sadır olan söz, fiil ve takrirlerin sonraki nesillere aktarılması, hadisin iki temel unsurunu; sened ve metni ihtiva etmektedir. Hadisin bu iki temel parçası, aynı zamanda hadislerin doğru tespit ve anlaşılmasında da tartışmasız en önemli unsurlardır. Âlimler hadisler hakkında değerlendirme yaparken bu iki hususu birlikte değerlendirirler. Hadisi sened ve metin tenkidine tabi tutarak, en güvenilir sened ve muhtevaya ulaşmaya çalışırlar. Sened tenkidi kriterlerinden geçemeyen bir hadis sahih kabul edilmediği gibi; metnin tenkid kriterlerinden geçemeyen bir hadis de değerlendirme dışı tutulur.

Bu çalışmada münafık alametleri hadisleri özelinde, hadisin iki temel unsuru yani sened ve metni incelenerek, konuyla ilgili hadislerin, tespit ve değerlendirmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Münafık alametleri hadisleri, ilk dönemden itibaren hadis kaynaklarında yer almış ve müslümanların gündeminde bulunmuştur. Bu rivayetlerin “üçlü veya dörtlü alametler” şeklinde gelmesi, hadisler arasında ihtilaf sorununu akla getirmekle birlikte, muhteva olarak bu niteliklerin bir müslümanda görülebilmesi, başka tartışmaları da doğurmaktadır.

“*Sened ve Metin Tenkidi Açısından Münafığın Alametleri Hadislerinin İncelenmesi*” başlıklı tezimiz bir giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde; konunun amacı, yöntemi, sınırları, kaynakları; kavramsal çerçevede, münafık kavramının sözlük ve ıstılah manaları, Kur’ân ve hadislerde nifak ve münafık kavramı son olarak da nifak çeşitleri kısaca ele alınmıştır.

Birinci bölümde münafık alametinin üç olduğunu söyleyen, on sahabi ve iki tabiîn mürseli olarak rivayet edilen kırk bir hadis sened ve metin değerlendirmesine tabi tutularak incelenmiştir. İkinci bölümde ise münafık alametini dört olarak niteleyen iki sahabi tarafından nakledilen, on beş rivayetin sened ve metin açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca ikinci bölümün sonunda üçlü ve dörtlü rivayetler birlikte değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde de konu genel itibariyle değerlendirilerek, araştırmada ortaya çıkan sonuçlar ifade edilmiştir.

Konunun belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar olan süreçte bilgi ve tecrübelerini paylaşan değerli danışman hocam Doç. Dr. Nimetullah AKIN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca maddi ve manevi desteğiyle hep yanımda olan kıymetli dostum Mustafa Yasin AKBAŞ'a, tezin hazırlanması sürecinde manevi yardımını ve desteklerini hep yanımda hissettiğim aileme şükranlarımı sunarım.

Osman AĞACCI

Bursa 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜNAFİĞİN ALAMETİ ÜÇTÜR HADİSLERİ

1.1. Sened ve Metin Açısından Rivayetlerin İncelenmesi.....	13
1.1.1. Hz. Ebû Bekir'den Gelen Rivayet (1. Hadis)	13
1.1.1.1. Kaynak Analizi	13
1.1.1.2. İsnadın Değerlendirilmesi	14
1.1.1.3 Metnin Değerlendirilmesi.....	14
1.1.1.4. İsnad Şeması	15
1.1.2. Abdullah b. Mesud'dan Gelen Rivayetler (2. – 5. Hadisler).....	15
1.1.2.1 Kaynak Analizi	15
1.1.2.2.İsnadların Değerlendirilmesi	21
1.1.2.3.Metinlerin Değerlendirilmesi	22
1.1.2.4 İsnad Şeması	23
1.1.3. Ebû'd Derdâ'dan Gelen Rivayet (6. Hadis)	24
1.1.3.1. Kaynak Analizi	24
1.1.3.2. İsnadın Değerlendirilmesi	24
1.1.3.3. Metnin Değerlendirilmesi.....	25
1.1.3.4 İsnad Şeması	26
1.1.4. Selmân-ı Fârisî'den Gelen Rivayetler (7. – 8. Hadisler).....	26
1.1.4.1. Kaynak Analizi	26
1.1.4.2. İsnadların Değerlendirilmesi	30

1.1.4.3. <i>Metinlerin Değerlendirilmesi</i>	30
1.1.4.4. <i>İsnad Şeması</i>	32
1.1.5. Ebû Hüreyre'den Gelen Rivayetler (9. – 27. Hadisler)	32
1.1.5.1. <i>Kaynak Analizi</i>	32
1.1.5.2. <i>İsnadların Değerlendirilmesi</i>	52
1.1.5.3. <i>Metinlerin Değerlendirilmesi</i>	53
1.1.5.4. <i>İsnad Şeması</i>	54
1.1.6. Abdullah b. Amr'dan Gelen Rivayetler (28. – 30. Hadisler)	55
1.1.6.1. <i>Kaynak Analizi</i>	55
1.1.6.2. <i>İsnadların Değerlendirilmesi</i>	59
1.1.6.3. <i>Metinlerin Değerlendirilmesi</i>	60
1.1.6.4. <i>İsnad Şeması</i>	61
1.1.7. Ebû Saîd el-Hudri'den Gelen Rivayet (31. Hadis).....	61
1.1.7.1. <i>Kaynak Analizi</i>	61
1.1.7.2. <i>İsnadın Değerlendirilmesi</i>	63
1.1.7.3. <i>Metnin Değerlendirilmesi</i>	63
1.1.7.4. <i>İsnad Şeması</i>	64
1.1.8. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivayet (32. Hadis)	64
1.1.8.1. <i>Kaynak Analizi</i>	64
1.1.8.2. <i>İsnadın Değerlendirilmesi</i>	65
1.1.8.3. <i>Metnin Değerlendirilmesi</i>	66
1.1.8.4. <i>İsnad Şeması</i>	66
1.1.9. Ebû Ümame'den Gelen Rivayet (33. Hadis).....	67
1.1.9.1. <i>Kaynak Analizi</i>	67
1.1.9.2. <i>İsnadın Değerlendirilmesi</i>	68
1.1.9.3. <i>Metnin Değerlendirilmesi</i>	68
1.1.9.4. <i>İsnad Şeması</i>	69
1.1.10. Enes b. Malik'ten Gelen Rivayetler (34. – 36. Hadisler).....	69
1.1.10.1. <i>Kaynak Analizi</i>	69
1.1.10.2. <i>İsnadların Değerlendirilmesi</i>	74
1.1.10.3. <i>Metninlerin Değerlendirilmesi</i>	75
1.1.10.4. <i>İsnad Şeması</i>	75

1.1.11. Mücahid'den Gelen Mürsel Rivayetler (37. – 38. Hadisler)	76
1.1.11.1. <i>Kaynak Analizi</i>	76
1.1.11.2. <i>İsnadların Değerlendirilmesi</i>	78
1.1.11.3. <i>Metinlerin Değerlendirilmesi</i>	79
1.1.11.4. <i>İsnad Şeması</i>	79
1.1.12. Hasan-ı Basrî'den Gelen Mürsel Rivayetler (39. – 41. Hadisler) ..	80
1.1.12.1. <i>Kaynak Analizi</i>	80
1.1.12.2. <i>İsnadların Değerlendirilmesi</i>	83
1.1.12.3. <i>Metinlerin Değerlendirilmesi</i>	84
1.1.12.4. <i>İsnad Şeması</i>	84
1.2. Üçlü Rivayetlerin Tamamının Değerlendirilmesi	84

İKİNCİ BÖLÜM

MÜNAFİĞİN ALAMETİ DÖRTTÜR HADİSLERİ

2.1. Sened ve Metin Açısından Rivayetlerin İncelenmesi.....	88
2.1.1. Abdullah b. Amr'dan Gelen Rivayetler (42. – 55. Hadisler)	88
2.1.1.1. <i>Kaynak Analizi</i>	88
2.1.1.2. <i>İsnadların Değerlendirilmesi</i>	105
2.1.1.3. <i>Metinlerin Değerlendirilmesi</i>	106
2.1.1.4. <i>İsnad Şeması</i>	108
2.1.2. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivayet (56. Hadis)	109
2.1.2.1. <i>Kaynak Analizi</i>	109
2.1.2.2. <i>İsnadın Değerlendirilmesi</i>	109
2.1.2.3. <i>Metnin Değerlendirilmesi</i>	110
2.1.2.4. <i>İsnad Şeması</i>	110
2.2. Dörtlü Rivayetlerin Tamamının Değerlendirilmesi	111
2.3. Üçlü ve Dörtlü Rivayetlerin Birlikte Değerlendirilmesi.....	111
SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	119
ÖZGEÇMİŞ	125

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen madde
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Düz.	: Düzenleyen
h.	: Hicri
haz.	: Yayına hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
krş.	: Karşılaştırınız
ö.	: Ölüm tarihi
r.	: Radıyallahu anh/anhâ/anhum
s.	: Sayfa
ss	: Sayfa aralığı
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ty.	: Basım tarihi yok
yay.	: Yayınları/Yayıncılık
yy.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi Ve Sınırları

Araştırmanın konusu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) münafıkların alametleriyle ilgili buyurduğu hadislerin bir araya getirilerek değerlendirilmesidir. Bu bağlamda münafığın alametleriyle ilgili hadisler sened ve metin tenkidi açısından değerlendirilerek rivayetler arasındaki farklılıklar tespit edilip yorumlanacaktır. Hadisler arasında münafığın üç alameti olduğunu belirten veya dört özelliğin münafıkta bir araya geleceğini bildiren rivayetler dikkat çekmektedir. Araştırma konusu dahilinde bu tür rivayetler bir araya getirilecektir. Münafıklara ait bazı hususi özellikleri tarif eden diğer hadisler giriş kısmında yer alan kavramsal çerçeve içerisinde zikredilecektir.

Araştırmanın amacı, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen münafığın alametleri hadislerini sened ve metin tenkid kriterleri eşliğinde değerlendirmek suretiyle rivayetlerin sıhhat durumlarını, râvi bilgilerini, metin farklılıklarını, metin farklılıklarının sebeplerini tespit etmektir. Herhangi bir konuda nakledilen hadislerin bir bütünlük içerisinde farklılıklarını koruyarak değerlendirilmesi önemlidir. Böyle bir yöntemle yapılan araştırmalar, hadislerin sahip olduğu bazı detay bilgilerini gün yüzüne çıkaracak, hadisler arasındaki farklılıkların tespit edilmesine yardımcı olacaktır. Sened ve metin tenkid kriterlerinden yararlanılarak yapılacak araştırmada Hz. Peygamber'den nakledilen münafığın alametleri üçtür/dörttür rivayetleri bir bütün halinde değerlendirilecektir. Böylelikle ilgili rivayetlerin tarihsel süreç içerisinde lafız-mana yönüyle yaşadığı değişimi ve bu değişimin isnadda yer alan râvilerle ilgisi ortaya konulacaktır.

Tezin genel çerçevesi “münafığın alameti üçtür/dörttür” şeklinde bilgi veren rivayetlerin incelenmesidir. Bu sebeple konu ile ilgili farklı rivayetler burada ele alınmamıştır. Araştırmaya konu olan rivayetler, *Kütüb-i Tis'a* merkeze alınarak incelenecektir. Ayrıca hicrî ilk dört asırda telif edilen hadis kaynaklarındaki farklı rivayetler de konunun kapsamı içerisinde yer almaktadır. Lafız olarak farklılık taşımakla birlikte aynı manayı ifade eden, yani münafığın üç veya dört özelliğinden bahseden rivayetler de araştırma içerisinde değerlendirilecektir. Merfu rivayetler ile birlikte mevkuf ve maktu rivayetler de incelemeye dahil edilecektir. Gerek nifak kavramına ve gerekse münafıklar hakkındaki diğer rivayetlere giriş bölümünde kısaca değinilecektir.

2. Araştırmanın Yöntemi Ve Kaynakları

Giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde araştırma hakkında genel bilgiler ve kavramsal çerçeve ele alınacaktır. Münafık kavramının temel sözlüklerdeki tarifinden hareketle, yapılacak tanımının ardından Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde münafık kavramının ne şekilde yer aldığı özet bir şekilde sunulacak ardından nifak çeşitlerinden kısaca bahsedilecektir. Birinci bölümde “münafiğin alameti üçtür”, ikinci bölümde ise “münafiğin alameti dördtür” hadisleri sened ve metin açısından değerlendirilecektir.

İncelenecek rivayetler sahâbî râvisinin vefat tarihine göre kronolojik bir sıralama ile aktarılacak, ardından her bir sahâbî râviye göre hadislerin yer aldığı kaynaklar kronolojik sıra ile değerlendirilecektir. Böylelikle her bir sahâbîden nakledilen rivayetler bir arada görülecektir. İncelenen hadisler metin ve tercümesine yer verilip isnadda yer alan râviler dipnotlarda kısaca tanıtılacaktır. Rivayeti aktardıktan sonra isnad ve metin yönüyle değerlendirme yapılacaktır.

Rivayetlerde yer alan münafıklık alametlerinin üç veya dört olduğu ile ilgili lafız farklılıkları bölüm sonlarında bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ancak incelenen rivayetlerde en çok tekrar eden “*Münafiğin alameti üçtür, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, emanete hıyanet eder*” veya “*Dört huy vardır ki, bunlar her kimde bulunursa o kişi hâlis münafık olur: Konuştuğunda yalan söyleyen; söz verdiğinde sözünde durmayan; ahd ettiğinde ahdini bozan; dava ve muhakeme zamanında haktan ayrılan kişi. Herhangi bir kişide bu huylardan biri bulunursa o huyu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir huy bulunur*” lafızları merkeze alınarak her bir hadis değerlendirilecektir. İncelenen rivayetlerde çoğunlukla bu manaları ortaya koyan lafızlar bulunmaktadır. Bu yüzden her bir rivayet bu çerçevede değerlendirilerek farklılıkları ortaya konulacaktır. İncelenen rivayetlerin bir kısmında merkeze alınan lafızlardan ciddi anlamda farklılık taşıyan lafızlar bulunmaktadır. Ancak en çok tekrar eden lafız merkeze almaya çalışarak bu istisnai durumlar ilgili rivayetlerin altında değerlendirilecektir. Bölüm sonlarında rivayetler değerlendirilirken merkeze alınan bu hadislerden bağımsız bir şekilde hadisin bütün metinleri dikkate alınıp karşılaştırma yapılacaktır.

Nifak ve münafık konusuyla ilgili geniş bir literatürün olduğunu söylemek mümkündür. Burada tezin sınırları gereği tamamını vermek yerine bir kısmı verilecektir. Tespitlerimize göre konuyla ilgili yapılan ilk çalışmalar arasında Firyâbî'nin (301/913) *Sıfatü'n-Nifâk ve Zemmü'l-münâfikîn*, adlı eseri ilk sırayı almaktadır. Bu eser, nifak ve

münafikle ilgili hadislerin bir araya getirilmesiyle oluşan bir hadis cüzüdür. Hasan Habenneke el- Meydânî'nin yapmış olduğu *Zâhiratü'n-Nifâk ve Habâisü'l-münâfikîn fi't-tarih* isimli çalışma ise konuyla ilgili en kapsamlı eserledendir. Ayrıca İbrahim Ali Sâlim'in *en-Nifâk ve'l-münâfikûn fi ahdi Resûlillâh* adlı eseri ve Hasan Abdulgânî'nin *el-Münâfikûn ve şüabü'n-nifâk* adlı eseri konu üzerine yapılan Arapça çalışmalardır. Ülkemizde ise konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalar oldukça fazladır. Bunlardan bazıları, Sadık Kılıç'ın *Kur'an 'a Göre Nifak* adlı yüksek lisans tezi, Ahmed Sezikli'nin *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri* isimli doktora tezi, Abdullah Yıldız'ın *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları Münafıklar* adlı doktora tezi, Hüseyin Çelik'in *Kur'an'da Nifak* adlı doktora çalışması ve Hasan Kurt'un *İslam İnancına Göre Nifak ve Münafık* isimli doktora çalışması bu alanda yapılmış akademik çalışmalardır.

Sened ve metin açısından rivayetlerin incelenmesini hedefleyen çalışmada birçok kaynak kullanılmıştır. Araştırma konusuyla ilgili hadislerin yer aldığı *Kütüb-i Tis'a* eserleri dışında Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *el-Câmi'i*, İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef'i*, Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Müsned'i*, Firyâbî'nin (ö. 301/913) *Sifâtü'l-Münâfik'i*, Ebû Ya'la el-Mevsilî'nin (ö. 307/919) *el-Müsned'i*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sahih'i* ve Taberânî'nin (ö.360/971) *el-Mu'cem'ul-Kebîr* ve *el-Mu'cemu'l Evsât'ı* yararlandığımız diğer hadis kaynaklarıdır.

Temel hadis kaynakları üzerine yapılmış şerh çalışmaları da kaynaklarımız arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Kullandığımız başlıca şerhler ise; Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *İkmâlü'l-Mu'lîm bi-fevâ'idi Müslim'i*, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim'i*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî'si* ve Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî'sidir*.

Hadislerin anlaşılmasına katkı sağlayan tefsirlere de çalışmamızda müracaat edilmiştir. Ebû Bekir İbnu'l Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmü'l Kur'an'ı* ve Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* adlı eseri bunlardandır.

Yine senedlerde yer alan râviler hakkında bilgi aldığımız tabakât ve rical kitapları da çalışmamızın temel kaynakları arasında yer almaktadır. Bu alanda yararlandığımız başlıca eserler İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l Kübrâ'sı*, Buhârî'nin *et-Târîhu'l-Kebîr'i*, İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-Ta'dîl'i*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071). *Tarihu'l-Bağdâd'i*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât'ı*, Mizzî'nin (ö.

742/1341) *Tehzîbü'l Kemâl*'i, Zehebi'nin (ö. 748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*'sı ve İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbu't-Tehzîb*'idir.

Araştırma da geçen kavramların izahında yararlandığımız eserler ise; Ebû Ubeyd'in (ö. 224/838) *Garîbü'l-hadîs*'i, Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sihâh*'i, Râgıb el-İsfahânî'nin (ö.502/1108) *el-Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*'ı, İbnü'l-Esir'in (ö. 606/1210) *En-Nihâye fi garibi'l-hadis*'i, İbn Manzûr'un (ö. 711/131) *Lisânü'l-Arab*'ı ve Abdullah Aydınlı'nın *Hadis Istılahları Sözlüğü*'dür.

Bu kaynakların dışında hadislerin sıhhat değerlendirmelerini yaparken kullandığımız hadis usûlü kitapları, ansiklopedi maddeleri, bilimsel makale ve tezlere ayrıca yukarıda belirtilen konuyla ilgili literatür eserlerine yeri geldikçe müracaat edilmiştir.

3. Kavramsal Çerçeve

Araştırmada incelenecek hadislerin tamamında nifak veya münafık kavramı yer almaktadır. Çalışma boyunca konu sened ve metin tenkidi çerçevesinde ele alınacağı için, kavramsal çerçeve içerisinde nifak ve münafık kavramına kısaca değinilecektir.

Münafık kelimesi, Arapça “nifak” kelimesinden türetilmiştir. Nifak, (نفاق) “n-f-k” fiilinden türetilmiş müfâale babından mastardır. Münafık kelimesi de bu mastardan türetilmiş bir sıfattır.¹ Nifak kelimesi, tarla faresinin yuvasında biri gizli diğeri aşıkâr iki delik bulunmasından türetilmiştir. Araplar, tarla faresinin tehlike anında gizli delikten kaçmasına “*nâfikâü'l-yerbu*” demektedir.² Tarla faresinin bir delikten girip diğerdenden gizlice çıkması gibi, nifak da kişinin İslam'a girip bir başka yerden çıkmasıdır.³

¹ İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâr-u Sadr, Beyrut 1993, c. 10, s. 359; İbnü'l-Esir Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîruddîn, *En-Nihâye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*, (thk. Tahir Ahmet ez-Zâvî, Mahmud Muhammed el Tanâhî), Mektebetü'l İlmîyye, Beyrut 1979, c. 5, s. 98; Hülya Alper, “Münafık”, *DİA*, c. 31, s. 565.

² İbn Manzûr, a.g.e., c. 10, s. 358; Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûs'ul-Basît fi Tercemeti'l Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (haz. Mustafa Koç, Eyüb Tanrıverdi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2004, c. 5, s. 4176.

³ Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, *Ġarîbü'l-hadis*, (thk. Muhammed Abdulmuîd Han), Dâiratü'l-Maârif'i Osmaniye, Haydarabâd 1964, c. 3, s. 13; Cevheri Ebû Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcu'l Luga ve Sihani'il-Arabîyye*, (thk. Ahmed Abdulğafur Attar), Dâru'l İlim, Beyrut 1987, c. 4, s. 1560; Aynî Bedreddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut ty., c. 1, s. 151.

Bir başka görüşe göre ise nifak kelimesi tünel, menfez, çıkışı olan delik anlamlarına gelen “en-nefak” kelimesinden türetilmiştir.⁴ Rağıb el-İsfahânî de bu görüşü destekleyerek “*nâfîkâü'l-yerbu*” ifadesinde buradan türetildiğini söylemiş ve “*Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek, yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileseydi elbette onları hidayet üzere toplardı. O halde sakın cahillerden olma.*” (أَنْ تَتَّبِعِيَ نَفَقًا) ⁵ ayetini delil getirmiştir.⁶

Nifak kelimesi, içinde söylediği şeyin tersini gizlemek, gizli yola girmek ve ikiyüzlülük şeklinde tanımlanırken münafık kelimesi ise nifak eylemini yapan, zıddını söylediği şeyi gizleyen ve ikiyüzlü kimse olarak tanımlanmaktadır.⁷ Münafık kelimesinin terim anlamı ise; “bir kâfirin küfrünü gizleyip şeklen mümin ve Müslüman görünmesi”⁸, “inanmadığı halde kendini mümin gösteren”,⁹ İçindeki inancın aksini ortaya koyan, dinin bir kapısından girip diğerinden çıkan çifte şahsiyetli kimse”¹⁰ anlamlarına gelir. Kısaca münafık, Müslüman görüldüğü halde kalben Allah’a iman etmeyen kimseye denir.

İstilah anlamıyla münafık kavramı, ilk defa Medine’de kullanılmaya başlanmıştır.¹¹ Mekke döneminde nazil olan “... *kalplerinde hastalık bulunanlar...*”¹² tabirinin münafıkları anımsattığını söyleyenler olmuşsa da¹³ bu ifadenin İslam’a yeni yönelen, inançları sağlam olmayan,¹⁴ içinde kuşku taşıyan insanları ifade ettiği söylenmiştir.¹⁵

Nifak hareketlerinin ortaya çıkması ve gelişmesi Medine döneminde zemin bulmuştur.¹⁶ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Medine’ye hicretiyle birlikte Müslüman toplumunun güç kazanması, Abdullah b. Übeyy gibi kendisini Medine’nin lideri olmaya

⁴ İbn Manzûr, a.g.e., X, 359.

⁵ En’am 6/35.

⁶ İsfahânî Ebû’l Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Rağıb, *Müfredatü elfâzı'l-Kur’an*, (thk. Safvan Adnan Dâvûdî), Dâr-u Şamiye, Beyrut 2002, s. 819.

⁷ Hasan Kurt, İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2003, s. 12.

⁸ Mütercim Asım Efendi, a.g.e., c. 5, s. 4176.

⁹ Hülya Alper, “Münafık”, *DİA*, c. 31, s. 565.

¹⁰ Bekir Topaloğlu ve İlyas Çelebi, “Nifak”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 247.

¹¹ Süleyman Ateş, *Kur’an Ansiklopedisi*, Kuran Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul ty, c. 15, s. 343; Abdullah Yıldız, *Hz. Peygamber Ve Gizli Düşmanları Münafıklar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 37

¹² Müddessir 4/31; Hac 88/53.

¹³ Hülya Alper, “Münafık”, *DİA*, c. 31, s. 565.

¹⁴ Abdullah Yıldız, a.g.e., s. 34.

¹⁵ Süleyman Ateş, a.g.e., s. 334.

¹⁶ Hüseyin Çelik, *Kur’an’da Nifak -Münafıkların Özellikleri-*, Fecr Yayınları, Ankara 2018, s. 33.

hazırlayan, çeşitli çıkar ve beklenti içinde olan bazı insanların planlarını boşa çıkardı. Bu kimseler Müslümanların güç kazanmasından dolayı geri durmayı tercih ederek, korku ve çıkarlarından inanmadıkları halde Müslüman görünmeyi tercih ettiler.¹⁷ İslam'ı kabul ettikten sonra irtidat edip inkâra yönelen¹⁸ ve küfrünü gizleyerek, dünyalık menfaat elde etmek için¹⁹ Müslüman görünmeye devam eden başka bir münafık gurubu da vardı. Bunların dışında, Yahudi ve Bedevilerden de münafık olanlar bulunmaktaydı.²⁰

Münafıkların inkârlarını gizleyip Müslümanlara karşı ikiyüzlü tutumlarının psikolojik ve sosyal birçok sebebi bulunmaktadır. Abdullah Yıldız bu sebepleri şu başlıklar altında sıralamaktadır: Ruh ve karakter bozukluğu,²¹ menfaatperestlik ve çıkarıcılık,²² korkaklık ve cimrilik,²³ şuursuzluk ve eğitimsizlik,²⁴ kabilecilik ve kavmiyetçilik,²⁵ âdet ve inanç değiştirmedeki güçlük,²⁶ liderliği kaybetme korkusu,²⁷ güçlü ve hâkim olan taraftan görünme kaygısı²⁸ ve ekonomik sebepler²⁹. Kur'ân'ın bu hastalıklı kimselere münafık ismini vermesi onların dünyadaki toplumsal konumlarıyla ilgili bir niteleme olup, ahirette kâfirlerle aynı akıbete uğrayacaklardır.³⁰ Fakat kâfirlerden daha şerli olan münafıkların³¹ cehennemdeki durumlarını şu ayet-i kerime açık bir şekilde ifade etmektedir: “*Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın.*”³²

Kur'an'da Münafık Kavramı

Kur'an-ı Kerim'de “*İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde «Allah'a ve ahiret gününe inandık» derler*”³³ ifadeleriyle tanımlanan münafıklar hakkında, doğrudan veya dolaylı pek çok ayet bulunmaktadır. Nitekim “nifâk” şeklinde mastar olarak

¹⁷ Abdullah Yıldız, a.g.e., s. 37.

¹⁸ Nisa 4/137; Muhammed 47/25.

¹⁹ Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Kırkambar Yayınları, Ocak 1998, s.355.

²⁰ İbrahim Canan, “Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset”, *Diyanet İlmî Dergisi*, c. 16, sy. 4, 1977, s. 242.

²¹ Abdullah Yıldız, a.g.e., s. 42.

²² A.g.e., s. 45.

²³ A.g.e., s. 47.

²⁴ A.g.e., s. 53.

²⁵ A.g.e., s. 58.

²⁶ A.g.e., s. 64.

²⁷ A.g.e., s. 65.

²⁸ A.g.e., s. 68.

²⁹ A.g.e., s. 73.

³⁰ Hülya Alper, “Münafık”, *DİA*, c. 31, s. 566.

³¹ Ali Ünal, a.g.e., s.360.

³² Nisa 4/144.

³³ Bakara 2/8

beş yerde, “münafikûn-münâfikât” şekliyle ismi fail vezninde otuz iki yerde geçmektedir.³⁴ Münafıklara yapılan atıf ve münafıkları tenkid eden ayet sayısı ise üç yüz elli civarındadır.³⁵ Ayrıca “Münafikûn” adında bir sure de bulunmaktadır. Bu ayetlerde münafıklar hakkında pek çok bilgiler yer alır. İnanç durumları, psikolojik ve sosyal halleri, ahlaki sapkınlıkları, Hz Peygamber’e ve Müslümanlara karşı tavırları, ahiretteki akibetlerini ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.³⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de münafıkların özellikleri ise şu şekilde ifade edilir: Münafıklar, Allah’ı ve müminleri aldattıklarını sanırlar,³⁷ fitneci ve bozguncudurlar.³⁸ Zekat ve sadakalarını gösteriş için verirler.³⁹ Müminlere kin besler⁴⁰ ve Müminleri bırakıp kafirleri dost edinirler.⁴¹ Sürekli çıkar peşindedirler.⁴² Namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah’ı da pek az hatıra getirirler.⁴³ Müslümanların başına bir iyilik gelse üzülmür; eğer bir musibet gelirse sevinirler.⁴⁴ Günah, düşmanlık ve haram yemede yarışır.⁴⁵ Allah’ı, ayetleri ve Peygamberleri alaya alırlar.⁴⁶ Akrabalık bağlarını keser,⁴⁷ kötülüğü emredip, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler.⁴⁸ İftiracıdırlar,⁴⁹ Müslümanlara zarar vermek ve Müslümanların arasına ayrılık sokmak isterler.⁵⁰ kalpleri korku içindedir⁵¹ ve yeminlerini kalkan edinirler.⁵² Yalan söylerler,⁵³ görüntü ve konuşmalarıyla insanları etkilemeye çalışırlar.⁵⁴ Allahu Teala münafıkların yaptığı kötülöklere dikkat çekerek; Müslümanları, münafıklar gibi davranmamaları husunda

---

³⁴ Abdölbâki Muhammed Fuad, *Mucemu’l Müfehres li el-Fâzil Kur’âni’l-Kerim*, Dâr’ul Hadis, Kahire 2001, s. 809.

³⁵ Abdullah Yıldız, a.g.e., s. 36.

³⁶ Hülya Alper, “Münafık”, *DİA*, c. 31, s. 565.

³⁷ Bakara 2/9.

³⁸ Bakara 2/12; Tevbe 9/49.

³⁹ Bakara 2/264.

⁴⁰ Âl-i İmran 3/119.

⁴¹ Nisa 4/139.

⁴² Nisa 4/141.

⁴³ Nisa 4/142.

⁴⁴ Tevbe 9/50; Âl-i İmran 3/120.

⁴⁵ Maide 5/62.

⁴⁶ Tevbe 9/65.

⁴⁷ Muhammed 47/22.

⁴⁸ Tevbe 9/67.

⁴⁹ Nur 24/11

⁵⁰ Tevbe 9/107.

⁵¹ Tevbe 9/55; Haşr 59/13; Münafikûn 63/4.

⁵² Mücâdele 58/16.

⁵³ Münafikûn 63/1; Tevbe 9/42.

⁵⁴ Münafikûn 63/4.

uyarmıştır.⁵⁵ Genel itibariyle Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan münafık kavramı, kalbinde iman olmadığı halde, inanmış gibi görünen kimseler için kullanılmaktadır.

Hadislerde Münafık Kavramı

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) "*münafık iki sürü arasında gidip gelen şaşkın koyun gibidir. Bir o sürüye gider bir bu sürüye gider*"⁵⁶ ifadeleriyle tanımladığı münafıklarla ilgili rivayetler, hadis kaynaklarında geniş bir şekilde yer alır. Nifak ve münafıkla ilgili bahisler genellikle hadis kitaplarının "iman", "fiten", "cihad" ve "meğazi" bölümlerinde yer alır.⁵⁷ Cafer b. Muhammed el-Firyâbî'nin(301/913) Münafıklarla ilgili hadisleri bir araya topladığı *Sıfatü'n-Nifâk ve Zemmu'l-münâfikîn* adlı eseri de, konuyla ilgili hadis alanında yapılmış bilinebilen ilk çalışmadır.⁵⁸

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine toplumunda muhatab olduğu münafıkların, bahaneler ileri sürerek savaşıardan geri durmaları, ibadetlerdeki isteksizlikleri, Müslümanlar arasına fitne sokarak huzursuzluk çıkarmaları gibi, İslam'a ve Müslümanlara yönelik olumsuz tavırları dikkat çekmektedir. Bütün bunlara rağmen; Hiz. Peygamber (s.a.v.) onlara karşı musamaha ve ihtiyat esasına dayalı bir siyaset yürütmüştür.⁵⁹ Onun bu tutumunun sebebi, toplumda bir ayrılık meydana gelmemesi⁶⁰ ve onları nifaktan kurtularak iman etme ihtimallerini göz önüne bulundurmasıydı.⁶¹

Allah tarafından, münafıklar hakkında kısmen bilgilendirilmesine rağmen, Hiz. Peygamber (s.a.v.) onları kişesel olarak değil; özellikleriyle tanımlıyordu.⁶² Münafık vasıflarını ashabına anlatarak bu vasıflardan uzak durmaları gereği hususunda uyarılarda bulunuyordu. Çünkü Allah Resulü, imanı temiz su ile yetişen taze bitkiye benzertirken; nifakı da kan ve irin ile büyüyen bir çibana benzetmiştir.⁶³ Mümin bir kişide münafığa ait kötü bir özellik bulunursa, zamanla kalbinde nifak tohumları yeşerebilir. Dolayısıyla

⁵⁵ Bakara 2/264; Âl-i İmrân 3/156; Münafıkûn 63/4; Tevbe 9/73

⁵⁶ Müslim b.Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (thk: Muhammed Fuad Abdülbaki), Dâru'l İhya et-Turas, Beyrut 1991. "Sıfatül Münafıkîn", 17; Ahmed b. Hanbel Ebu Abdillah Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, (thk: Şuayb Arnaud, Adil Mürşit), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, c. 9, s. 99.

⁵⁷ Hasan Kurt, a.g.e., s.57.

⁵⁸ Abdullah Yıldız, a.g.e., s. 13.

⁵⁹ İbrahim Canan, a.g.e., s.250.

⁶⁰ *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, c. 1, s. 625.

⁶¹ Hiz. Peygamberin münafıklara karşı tutumu hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah Yıldız, a.g.e., ss. 185-223.

⁶² Hülya Alper, "Münafık", *DİA*, c. 31, s. 566.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. c. 17, s. 208.

Müslüman her zaman kendini yalan, ihanet, sözünde durmama riya gibi kötü hasletlerden korumalıdır. Peygamberimiz bir hadisinde de “*Mümin rüzgârın yatırıp kaldırdığı yeşil ekin gibidir. Münafık ise dimdik iken rüzgârın bir defada kökünden söküpverdiği selvi ağacı gibidir.*”⁶⁴ buyurarak münafığın görüntüde güçlü olduğunu ancak bir musibet anında temelden zarar gördüğünü, inananların ise ekin misali düşüp, tekrar kalktığını belirtmektedir.

Bu doğrultuda Hz Peygamber (s.a.v.) (araştırmada ayrıntılı bir şekilde incelenen münafık alametleri başta olmak üzere) münafıklara ait pek çok özellikten bahsederek, Müslümanları bu fiillerden veya hasletlerden uzak durmaları konusunda uyarmıştır.

“*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği sözünde durmaz, emanete ihanet eder.*”⁶⁵

“*Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiği haddi aşar.*”⁶⁶

Yukarıdaki hadisler de açıkça bildirildiği gibi yalan söylemek, emanete ihanet etmek, sözünde durmamak ve husumet ettiği zaman aşırı gitmek, başta olmak üzere diğer hadislerde de bunlara ek olarak, ensara buğzetmeyi⁶⁷ çirkin sözü ve gereğinden fazla konuşmayı,⁶⁸ Mescide gönülsüz gelmeyi ve namazını vaktin sonuna kadar geciktirmeyi,⁶⁹ münafık alameti saymıştır. Ayrıca münafıklara sabah ile yatsı namazının ağır geldiğini,⁷⁰ selamlarının lanetli, yemeklerinin yağma, ganimetlerinin hileli olduğunu söylemiştir.⁷¹

İnanan kişilerde nifak halinin görülme ihtimali, Hz Peygamber (s.a.v.) tarafından sürekli dile getirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Bu ümmetin münafıklarının çoğu Kur’an okuyanlardır*”⁷² buyururken bütün Müslümanların bu tehlike ile karşı karşıya olduklarını belirtmiştir. Aynı şekilde “*Allah’ım! Bozgunculuktan, münafıklıktan ve kötü ahlaktan Sana*

⁶⁴ Buhârî Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (thk: Mustafa Dîb el-Buğâ), Daru'l-İbn Kesîr, Beyrut 1987, “Merdâ”, 1.

⁶⁵ Buhârî, “Kitabu'l-İmân”, 24; “Kitabu'l-Vesâyâ”, 8.

⁶⁶ Müslim, “Kitabu'l-İmân”, 106.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 21, s. 220.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c.36, s. 649.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c.13, s. 302-303.

⁷⁰ Buhârî, “el-Cemâ'atü ve'l imâme”, 6.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c.13, ss. 302-303.

⁷² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c.11, s.210.

sığınırım”⁷³ şeklinde dua ederek kendisi nifaktan sakınırken, Müslümanların da sakınması konusunda örnek olmuştur.

Peygamberimizin bu konudaki hassasiyeti sahabeyi de nifaka düşme konusunda endişelendirmiştir. Örneğin Hanzala b. Rebia’dan rivayet edilen bu hadis bunun en güzel örneklerindedir: Hanzala el-Üseyyidî anlatıyor: “Bir gün Hz. Ebû Bekir’le karşılaştık. Bana: “Nasılsın?” diye sordu. “Hanzala münafık oldu.” dedim. Hz.Ebû Bekir şaşırarak “Subhanallah, sen neler söylüyorsun?” dedi. (Bende) açıkladım: “Peygamber’in (s.a.v.) huzurunda olduğumuz sırada bize cennet ve cehennemden söz edilir, sanki gözlerimizle görmüş gibi oluruz. Oradan ayrılıp çoluk çocuğumuza, bağ bahçemize karışınca duyduklarımızın pek çoğunu unutup gidiyoruz.”(diye dert yandı) Hz. Ebû Bekir de: “Allah’a yemin olsun ki ben de aynı şeyi hissediyorum.” dedi. Beraberce Peygamber (s.a.v)’e gittik ve bu durumu açtık. Bize: “*Nefsım kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki, siz, benim yanımdaki hali dışarıda da devam ettirip hatırlama işini koruyabilmeniz muhakkak melekler sizinle yataklarınızda ve yollarda sizinle müsâfaha ederdi. Fakat ey Hanzala, bazen öyle bazen böyle olması normaldir*” dedi ve (son cümleyi) üç kere tekrarladı.⁷⁴

Ashabın nifak ve münafık konularında ne kadar hassas olduğunu gösteren bir başka örnek de “*Müslüman’a sövmek fısık, onun kıtâli küfürdür.*”⁷⁵ Hadisinin beyanında İbn Ebî Müleyke şöyle demiştir: “Peygamber Ashabından otuz zâta yetiştirdim. Hepsisi de münafık olmaktan korkuyordu. İçlerinde benim imanım Cebrâil ve Mîkâil’in imanını gibi sağlam ve nifak arız olmaktan mahsundur, diyen hiç yoktu.”⁷⁶ Bu çalışmanın 7. ve 8. Hadislerinde incelenen başka bir rivayette ise Hz Ebû Bekir ve Hz. Ömer Münafık alametlerini Resulullah’dan duyduktan sonra hüzünlenmiş ve sonrasında da Hz. Peygamberin münafık alametlerinden kastedtiği maksadı açıklayınca teselli olmuşlardır. Sahabe hem kendisinin münafıklık üzere olmasından korkmuş, hem de münafıkların hususiyetlerine dair bilgileri kendisinden sonraki nesle aktararak uyarılmıştır. Bu araştırmanın konusu olan “Münafık alametleri hadislerinin” on sahabe tarafından *merfu* ve *mevkuf* olarak sonraki nesillere

⁷³ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhumejd), Mektebetü’l-Asriyyetü, Beyrut ty., “Vitr”, 32.

⁷⁴ Müslim, “Tevbe”, 12.

⁷⁵ Buhârî, “İmân”, 35.

⁷⁶ Ahmet Sezikli, *Hız Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 208.

aktarılması ve bu hadislerin *meşhur* derecesinde bir seviyede olması, bunun en güzel örneğidir.

Kur'an ve hadislerdeki münafık nitelemesine bakıldığında Tirmîzî'nin de ifade ettiği üzere⁷⁷ “itikadi” ve “ameli” iki tür nifakın olduğu görülmektedir.⁷⁸ Kur'an'da bir çok ayette kalplerinde iman olmayan; ama iman ettiklerini söyleyenler⁷⁹ şeklinde tarif edilen münafık türü itikâdi nifak olarak tanımlanır. Dünyada müslüman muamelesi görüp ahirette inançsızlığı ortaya çıkınca kafirden daha zelil bir muameleye tâbi tutulacak olan nifak Hâlidir.⁸⁰ Kalplerdeki inançsızlık sadece Allah'ın bildirmesiyle öğrenilebileceğinden⁸¹ bu nifak çeşidini Hz. Peygamber ve onun bildirdikleri haricindekiler bilemezler.

Amelî nifak ise daha çok hadislerde geçen nifak çeşididir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı hadislerinde yalan söylemeyi, emanete hıyanet etmeyi, sözünde durmamayı vb. fiileri münafık alameti olarak saymıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belirttiği bu hususlar bazen Müslümanlar tarafından da yapılabilmektedir. Dolayısıyla hadislerde münafık kavramı, iman ettiği halde; bu ahlaki vecibelere dikkat etmeyen müslümanlar için de kullanıldığı görülmektedir.⁸² Alimler bir müslümanın küfrüne veya münafıklığına hükmedilemeyeceğine ittifak etmişlerdir.⁸³ Bu nedenle hadislerde geçen münafık türü, ameli (ahlaki) yönden olan nifaktır. Bu hadisler itikadi nifaka yaklaşılmaması için bir uyarıdır. Eğer müslümanda ameli nifak unsurları bulunur ve çoğalırsa ileride itikâdi nifaka düşme tehlikesi olabilir.⁸⁴

---

⁷⁷ Tirmîzî Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *el-Câmi'u'l-Kebîr Sünen-i Tirmîzî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, “Kitabu'l-İmân”, 14.

⁷⁸ Ahmet Sezikli, a.g.e. s. 10; Abdullah Yıldız, a.g.e., s. 81.

⁷⁹ Bakara 2/8.

⁸⁰ Ahmet Sezikli, a.g.e. s. 10.

⁸¹ Hasan Kurt, a.g.e., s. 53.

⁸² A.g.e., s. 49.

⁸³ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat A.Ş. Yayınları, İstanbul 1973, c.1, s. 315.

⁸⁴ Ahmet Sezikli, a.g.e, s.14.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜNAFIĞIN ALAMETİ ÜÇTÜR HADİSLERİ

Bu bölümde, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen münafığın alametinin üç olduğu ile ilgili hadisler değerlendirilecektir. Rivayetler, sahabi râvisinin vefat tarihine göre kronolojik bir sıralama ile aktarılacaktır. Sahabi râvisine göre tasnif edilen hadisler ise kendi içerisinde kaynakların kronolojik sırasına göre değerlendirilecektir. İncelenen hadislerde metin ve tercümesine yer verilip isnadda yer alan râviler dipnotlarda kısaca tanıtılacaktır. Rivayeti aktardıktan sonra isnad ve metin yönüyle değerlendirme yapılacaktır. Sahabi râviden nakledilen tek rivayet var ise isnad ve metin incelemeleri başlık altında incelenecek, birden fazla rivayet bulunuyor ise her rivayetin altında inceleme yapılacak, ardından sahabi râviden nakledilen bütün rivayetler bir arada değerlendirilecektir.

Rivayetlerde yer alan münafıklık alametlerinin üç olduğu ile ilgili lafız farklılıkları bölüm sonunda bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ancak incelediğimiz rivayetlerde en çok tekrar eden “*Münafığın alameti üçtür, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, emanete hıyanet eder*” lafzı merkeze alınarak her bir hadis değerlendirilecektir. İncelenen rivayetlerde çoğunlukla bu manayı ortaya koyan lafızlar bulunmaktadır. Bu yüzden her bir rivayet bu çerçevede değerlendirilerek farklılıkları ortaya konulacaktır. İncelenen rivayetlerin bir kısmında merkeze aldığımız lafızdan ciddi anlamda farklılık taşıyan lafızlar da bulunmaktadır. Ancak en çok tekrar eden lafzı merkeze almaya çalışarak bu istisnai durumlar ilgili rivayetlerin altında değerlendirilecektir. Bölüm sonunda rivayetler değerlendirilirken merkeze alınan bu hadisten bağımsız bir şekilde hadisin bütün metinleri dikkate alınıp karşılaştırma yapılacaktır.

Hadislerin toplu bir şekilde yorumlanması İkinci bölümün son kısmında yapılacaktır.

1.1. Sened ve Metin Açısından Rivayetlerin İncelenmesi

Münafığın alametinin üç olduğunu bildiren kırk bir rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetlerden merfu olanlar on sahabe ve iki tâbîinden (mürsel olarak) nakledilmektedir. Ayrıca sahabenin mevkuf, tâbîinin maktu türde rivayetleri de bulunmaktadır. Rivayetleri sahâbî râvilerin vefat tarihine göre sıralayarak sened ve metin açısından incelenecektir. Eğer sahabeden birden fazla rivayet gelmişse, kaynak eserlerde ilk geçtiği yerden itibaren sıralanarak takip edilecektir.

1.1.1. Hz. Ebû Bekir'den Gelen Rivayet (1. Hadis)

1.1.1.1. Kaynak Analizi

Araştırmanın konusu olan “münafık alametleri” hadislerinin ilki Hz Ebûbekir tarafından rivayet edilmiştir. Hz Ebûbekir'den gelen bu rivayet ise sadece Taberânî'nin (ö.360/970) *el-Mu'cemu'l Evsat* adlı eserinde yer almaktadır.

1. Hadis

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، نَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ الْكِرَابِيسِيُّ، ثَنَا زَنْفَلُ بْنُ شَدَّادِ الْعَرَفِيُّ، مِنْ أَهْلِ عَرَفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي مَلِيكَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَاتُ الْمُنَافِقِ: مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِنْ ائْتَمَّنَ خَانَ، وَإِنْ وَعَدَ أَخْلَفَ "، لَا يُرْوَى هَذَا الْحَدِيثُ عَنْ أَبِي بَكْرٍ، إِلَّا بِهَذَا الْإِسْنَادِ، تَفَرَّدَ بِهِ: سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ

Musa b. Hârûn,⁸⁵ Saîd b. Abdulcebbar el-Kerâbisî,⁸⁶ Ehli arefeden Zenfel b. Şeddâd el A'rafî,⁸⁷ dedi ki İbn Ebû Müleyke'den⁸⁸ işittim Âişe, Ebû Bekir Sıddık'tan rivayetle Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

⁸⁵ **Musa b. Hârûn:** (ö. 294/906) (موسى بن هارون بن عبد الله بن مروان) Musa b. Hârûn b. Abdullah b. Mervan. Saîd b. Abdil Cabbar el-Kerabisî'den hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı hocaları arasında Kuteybe b. Saîd de vardır. Taberânî, Dârekutnî gibi pek çok alim kendisinden hadis almıştır. Dârekutnî *hafız sika mutkin*, Hatîb el Bağdâdî de *sika âlim hafız*, Zehebî *hafız kebir* demiştir. Bkz. Zehebî Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, (thk. Şuayb Arnaud), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1985, c. 12, ss.116-119; Hatîb Ebûbekir Ahmed b. Ali Sabit el-Bağdâdî, *Târîhu'l-Bağdad*, (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Daru'l Kütübü'l Arabî, Beyrut 2001, c.15, s.48.

⁸⁶ **Saîd b. Abdil Cabbâr:** (ö. 236/850) (سعيد بن عبد الجبار القرشي) Saîd b. Abdülcebbar b. Yezîd. Basralıdır. Mâlik b. Enes, Hammad b. Seleme gibi alimlerden hadis almıştır. Hadis aldığı râviler arasında Zenfel b. Şeddâd da vardır. Kendisinden Musa b. Hârûn, Ebû Ya'la Mevsilî gibi muhaddisler hadis nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim *saduk*, Ebû Bekir Hatîb ve. Zehebî *sika* demiştir. Bkz. Mizzî Cemaleddin Ebû Haccac Yusuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1983-1992, c. 10, ss.520-521; İbn Hacer el-Askalânî Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matbaatu Meclis-i Dâireti'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, Haydarabad 1325, c. 4, ss. 52-53.

“Münafığın alametleri: konuştuğunda yalan söyler, emanete ihanet eder, söz verince sözünde durmaz.” Hz. Ebû Bekir’den bu rivayet sadece bu isnadla nakledilmiştir. Saîd b. Abdulcebbar teferrüd etmiştir.⁸⁹

1.1.1.2 İsnadın Değerlendirilmesi

Hadisin isnadı incelediğinde; râvilerin birbirleriye görüştüğü ve kullanılan rivayet şigaları râvilerin rivayette bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla râviler arasında muasarat ve lika sabittir. Ancak muttasıl bir senetle nakledilen bu rivayette Zenfel b. Şeddâd cerh edilmiştir. Ayrıca hadis, sahabe râvileri Hz. Ebû Bekir ve Hz. Aişe’den gelen tek hadistir. Bu nedenle isnad teferrüd’dür. Ayrıca Taberânî rivayet hakkında, Saîd b. Abdulcabbar’ın teferrüd ettiğini belirtmiştir. Senedde geçen “مِنْ أَهْلِ عَرَفَةَ” lafzı ise Zenfel b. Şeddâd’ın Hicaz bölgesinden Arafatlı olduğunun nisbesidir.⁹⁰

Hz. Ebû Bekir’den merfu olarak nakledilen bu hadis Zenfel b. Şeddâd’ın cerh edilmesinden dolayı zayıf hükmündedir. Ayrıca müksirûndan sayılan Hz. Aişe’den bu hadisin sadece bir tarîkinin olması dikkat çekicidir.

1.1.1.3 Metnin Değerlendirilmesi

Hz. Ebû Bekir’den nakledilen bu hadiste diğer üçlü rivayetlerden farklı olarak “ثَلَاثٌ” lafzı yoktur. Fakat mana itibariyle münafığın üç özelliği hadiste yer almaktadır. Ayrıca incelenen hadislerde çoğunlukla “إِذَا” edatı yer alırken bu rivayette “إِنْ” edatı yer almaktadır. Bu lafız da aynı anlamı ifade ettiği için, hadisin manasını etkilememektedir.

⁸⁷ **Zenfel b. Şeddâd:** (ö. ?) (زَنْفَلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْعَرَفِيُّ) Zenfel b. Abdullah. Ebû Müleyke, Necîh b. İshak hadis aldığı hocaları arasındadır. Kendisinden Saîd b. Abdulcebbar hadis almıştır. Onun hakkında Ebû Hatim Razi, Darekutnî, *zayıf* demiştir. Buhârî Humeydi’den naklen *Çocuklar kendisiyle oyun oynardı* demiştir. Ebû Davud Sicistani onun için *zayıf, münkerül hadis* hükmünü vermiştir. Yahyâ b. Main Leyse bi şey’ demiştir. Bkz. İbnü’l Cevzî Ebû’l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *ed-Du’afâ’ ve’l-Metrûkîn*, (thk. Abdullah Kâdî, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1406, c.1, s. 297; Mizzî, *Tehzîb*, c. 9, ss. 393-395; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 3, s. 294.

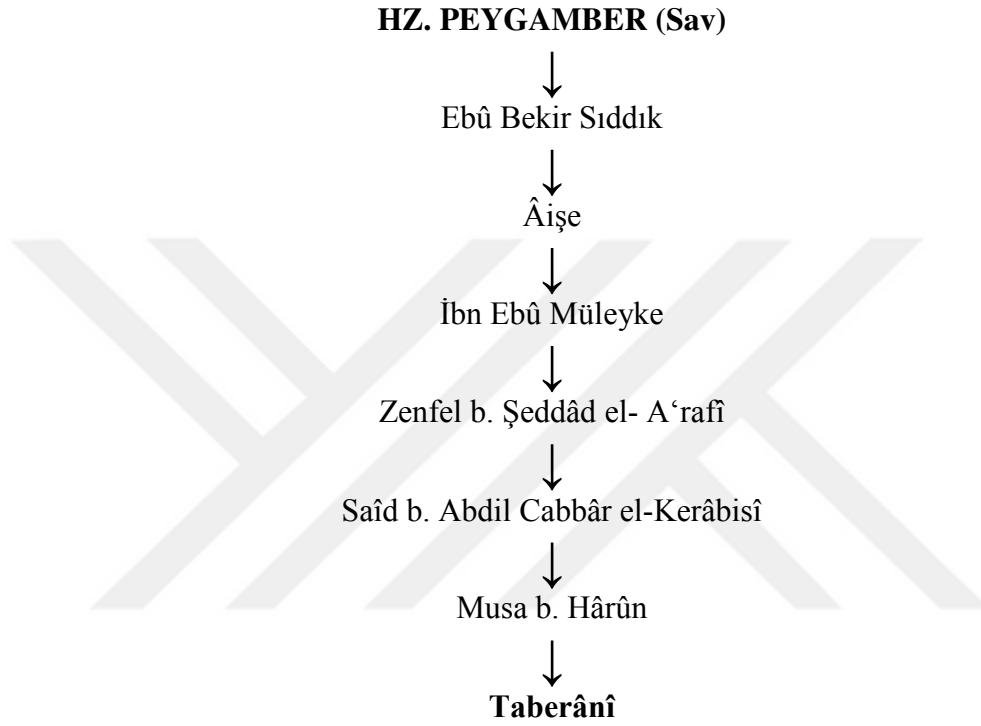
⁸⁸ **İbn Ebû Müleyke** (ö. 117/735) (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي مَلِيكَةَ الْقُرَشِيِّ) Ebû Bekr Abdullâh b. Ubeydillâh b Müleyke el-Kureşi. Hz Aişe, Abdullah b. Abbas, Hz Ali, Abdullah b. Ömer gibi pek çok sahabîden hadis dinlemiştir. Kendisinden İbn Cüreyc, Amr b. Dînâr, Hammâd b. Seleme, Zenfel b. Şeddâd Hadis nakletmiştir. Buhârî onu *et-Târîhu’l-Kebîr*’e almıştır. Ebû Hatim ona *sika* hükmünü vermiş, İbn Hacer ise onun için *sika fakîh kesirü’l-hadis* demiştir. Bkz. İbn Sa’d, Ebu Abdillâh b. Muhammed b. Sa’d b. Menî’, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, Dâru’s-Sadr Beyrut ty, V, 472-473; Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *et-Târîhu’lu’l-Kebîr*, Dâiratül Maarif’i Osmaniyye, Haydarabâd ty, c. 4, s. 137; Mizzî, *Tehzîb*, c. 15, ss. 256-258; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 5, ss. 306-307.

⁸⁹ Taberânî Ebû’l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, (thk. Ebû Muaz Tarîk b. Avduddîn Muhammed, Ebû’l-Fadl Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseyni), Daru’l-Harameyn, Kâhire, 1995, c.8, s. 132.

⁹⁰ İbnü’l-Esîr İzzeddin İbnü’l-Esîr Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Lübâb fi Tehzîbi’l Ensab*, Dâr Sadr, Beyrut ty, c. 2, s. 335.

Rivayette yer alan bu farklılıklar manayı değiştirmemekle birlikte râvi tasarrufu ihtimalini akla getirmektedir. Aynı rivayetin başka bir târikinin tespit edilememesi sebebiyle bu hususun hangi râviden kaynaklandığının belirlenmesi güçtür.

1.1.1.4. İsnad Şeması

1.1.2. Abdullah b. Mesud'dan Gelen Rivayetler (2. – 5. Hadisler)

1.1.2.1 Kaynak Analizi

Araştırmamıza göre Abdullah b. Mesud'dan gelen, Münafığın üç özelliğinin bildirildiği rivayet sayısı dördtür. Bu rivayetler dört müellifin eserinde yer almaktadır. Bu eserler ilk kaynağına göre sırasıyla; İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*'i, Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Müsned*'i Nesâî'nin (ö. 303/916) *Sünen*'i *Suğra*'sı ve Taberânî'nin (ö. 360/970) *Mu'cemül'l Kebîr*'idir.

2. Hadis

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: " اِعْتَبِرُوا الْمُنَافِقَ بِثَلَاثٍ: إِذَا حَدَّثَ

كَذَّبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ "

Veki',⁹¹ A'meş,⁹² Umâre,⁹³ Abdurrahman b. Yezîd,⁹⁴ Abdullah b. Mesud şöyle dedi: “Üç şey münafıklıktan kabul edilir: Yalan konuşmak, sözünde durmamak, ahitleştiğinde ihanet etmek.”⁹⁵

Sened ve Metin Analizi

Hadisin isnadını incelediğimizde râvilerin birbirleriyle muasır olduğu ve rivayet lafızlarından da likanın gerçekleştiği görülmektedir. Senedi muttasıl olan rivayetin râvileri güvenilir olup senedde bir sorun gözükmemektedir. Abdullah b. Mesud, bu hadisi mevkuf olarak rivayet etmiştir. Ancak Abdullah b. Mesud'un bu rivayeti dışında başka bir merfu senedinin olması ve konuyla ilgili diğer merfu hadisler tarafından desteklenmesiyle, bu metnin mana itibarıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylendiği açıktır. Ayrıca münafıklığın nitelikleri gibi önemli bir konunun Hz Peygamber'den (s.a.v.) başkasının söyleyemeyeceği de aşıkardır. Dolayısıyla bu hadis hükmen merfu' dur.

Hadisin metni “اعْتَبِرُوا” lafzı ile başlamaktadır. Bu lafız sadece burada ve Abdullah b. Mesud'dan gelen 5. Hadiste geçmektedir. Genellikle bu terkiplerle gelen münafık alametleri hadisleri “آيَةٌ” lafzıyla başlamaktadır. “اعْتَبِرُوا” ve “آيَةٌ” lafızları yakın manaları

⁹¹ **Veki'**: (ö. 197/812) (وكيع بن الجراح الرواسي) Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh b. Melîh er-Ruâsî. Süleyman b. A'meş'in yanı sıra, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve Hammâd b. Seleme gibi alimlerden Hadis almıştır. Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medîni, Yahyâ b. Maîn, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Ebû Bekir ve İbn Ebû Şeybe gibi pek çok Muhaddis de ondan hadis nakletmiştir. Döneminin en fakihi ve müminlerin emiri gibi nitelemelere mazhar olmuştur. Çok güçlü bir hâfızaya sahip olup güvenilir imamlar arasında yer aldı. Ebû Hâtim onun için *sika*, *hafız*, İbn Hacer onun için *sika hafız abid* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 30, ss. 462-484; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 11, ss.109-114.

⁹² **A'meş** (ö. 148/765) (الأعمش الكوفي الكاهلي الأسدي مهران بن سليمان): Ebû Muhammed Süleyman b. Mihrân el Kûfî. Enes b. Malik, Ebû Vâil Şakık b. Seleme, Ebû Salih, Ebû Vâil, Umâre ve daha birçok kişiden hadis almıştır. Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Numeyr, Şu'be, Cerîr, Muhammed b. Talha, Abdülaziz b. Müslim, Veki' b. Cerrah kendisinden hadis nakledenlerden sadece birkaçıdır. A'meş Basra'da döneminin tanınmış âlimlerindedir. İbn Uyeyne onun için “*Döneminin Kur'an'ı en çok okuyanı, Hadise en çok ihtimam göstereni, Ferâzi en iyi bileni*” demiştir. Yahyâ b. Main onun için *allâmetü'l-islam* demiştir. Nesâî de *sika sebt* demiştir. A'meş'in H. 61 yılında Küfe'de doğduğu ve H.148 senesinde yine Küfe'de vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, ss. 77-90; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 6, ss. 226-248.

⁹³ **Umâre**: (ö. 82/701) (عمارة بن عمير): Umâre b. Umeyr et-Teymî. Hadis aldığı hocaları arasında Abdurrahman b. Yezîd ve Abdullah b. Sehîretül Ezdî de vardır. Ondandır hadis nakledenler arasında ise A'meş, Mansûr b. Mu'temir gibi râviler vardır. Umâre hakkında Ebû Hatim Razi, Zehebî, Yahyâ b. Main *sika* demişlerdir. İbn Hacer *sika sebt* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, ss. 256-257; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 7, s. 369.

⁹⁴ **Abdurrahman b. Yezîd**: (ö. 83/702) (عبد الرحمن بن يزيد النخعي): Abdurrahman b. Yezîd b. Kays en-Nahî'. Tâbiîn neslindedir. Abdullah b. Mesud, Selmân-ı Fârisî, Esved b. Yezîd gibi sahabe ve Tâbiînlerden hadis nakletmiştir. Kendisinden Ebû İshak es-Seyyî', İbrahim et-Teh'î', Umâre b. Umeyr gibi alimler hadis almıştır. Yahyâ b. Main, Muhammed b. Vakidî ve Darekutnî *sika* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 18, ss. 12-14.

⁹⁵ İbn Ebû Şeybe Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef*, (thk. Muhammed Avvâme), Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 2004, c.5, s. 237.

ifade ederler. Bu hadisteki bir başka farklılık da “وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ” ibaresidir. Bu ibare üçlü rivayetlerde, sadece burada ve yine Abdullah b. Mesud’dan gelen 5. Hadiste geçmektedir. “وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ” lafzı genel itibari ile dörtlü münafık alametlerinde yer almaktadır. Üçlü rivayetlerde bulunan “*emanete ihanet eder*” ibaresi; yerine burada “*ahitleştiğinde ihanet etmek*” ibaresinin geldiği görülmektedir. Aynî hadiste geçen “غَدَرَ” kelimesinin “ihanet” anlamına geldiğini dolayısıyla “وَإِذَا أُوتِئْتُمْ خَانَ” ifadesiyle aynı manaya geldiğini ifade etmektedir.⁹⁶ Hadisin mevkuf olduğunu da dikkate alınırsa Abdullah b. Mesud’un bu hadisi manen rivayet ettiği görülmektedir.

3. Hadis

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: نَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: نَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ كَانَ فِيهِ خَصْلَةٌ ففِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ، إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا أُوتِئْتُمْ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ»

، وَهَذَا الْحَدِيثُ لَا نَعْلَمُ إِسْنَادَهُ إِلَّا أَبُو دَاوُدَ، عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ، وَعَبْرَ أَبِي دَاوُدَ بِرُؤْيِهِ مُؤْتَفَقًا

Amr b. Ali,⁹⁷ Ebû Davud,⁹⁸ Şu‘be,⁹⁹ Mansûr,¹⁰⁰ Ebû Vâil,¹⁰¹ Abdullah’dan rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kimde şu üç şey bulunursa o münafıktır. Her*

⁹⁶ Aynî, a.g.e., c. 1, s. 221.

⁹⁷ **Amr b. Ali:** (ö. 249/864) (عمرو بن علي بن بحر بن كنيز) Amr b. Ali b. Bahr. Hocaları arasında Yahyâ b. Saîd el-Kettân, Süfyan b. Üyeyne, Ebû Davud et-Tayâlisî gibi meşhur muhaddisler vardır. Kütüb-i Sitte müellifleri başta olmak üzere Ahmed b. Hanbel, Bezzâr, kitaplarına onun hadislerini almışlardır. Onun hakkında Nesâî, *sika*, *sahibu hadis*, *hafız*, Ebû Hatim Razi *Saduk*, Zehebî *imam hafız* demiştir. Amr b. Ali’nin h.249 yılında vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîb*, c. 22, ss. 162-165; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. 11, ss. 470-472.

⁹⁸ **Ebû Davud et-Tayâlisî:** (ö. 203/818) (سليمان بن داود) Süleyman b. Davud b. Cârûd et-Tayalisî el-Basrî. Aslen Fârisi olup, kureyşin mevâlisidir. Şu‘be b. el-Haccac, Hammad b. Seleme, İbn Ebî Zî‘b’den hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel, Yunus b. Habîb, Amr b. Ali kendisinden hadis almışlardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud *sika* demişlerdir. Ahmed b. Hanbel *sadûk* ziyadesinde bulunmuştur. Ebû Hâtim *sadûk* olduğunu fakat çok hata ettiğini belirtirken, İbrahim b. Saîd bu hatanın 1000 kadar hadiste olduğunu belirtir. Ali b. Medenî ise ondan daha *hafız* kimse görmediğini söylemiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, Dârü İhyâi’t Turâsî’l-Arabî, Beyrut 1271/1952, c. 4, s. 113; Mizzî, *Tehzîb*, c. 11, ss. 401-408.

⁹⁹ **Şu‘be:** (ö. 160/776) (شعبة بن الحجاج) Şu‘be b. Haccac b. Verd el-Ezdî. Yüzlerce hadis aldığı hocaları arasında Katâde b. Diâme, Süleyman b. Mihrân, Semmâk b. Harb, Mansûr b. Mu‘temir sadece birkaçıdır. Muhammed b. Cafer, Vehb b. Cerîr, Ebû Davud et Tayâlisî, Yahyâ b. Saîd ve daha birçok öğrencisi olmuştur. Yahyâ b. Saîd hadiste ondan daha bilgili bir kimseyi görmediğini, Yahyâ b. Maîn *imâmu’l-müttekîn*, Ebû Hâtim *sikâ* diye anmışlardır. Hakkında çok fazla övgü bulunmaktadır. Ebûbekir b. Mencevî 82 yılında doğduğunu, Muhammed b. Sa’d da h. 161’de vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, ss. 479-495.

¹⁰⁰ **Mansûr:** (ö. 132/750) (منصور بن المعتمر السلمى) Mansûr b. Mu‘temir es-Sülemî. Hadis aldığı hocaları arasında Mücahid b. Cebr, İbrahim en-Nehaî, Ebû Vâil, İbn Şihab ez-Zühri gibi Tabîî alimler vardır. Kendisinden hadis rivayet eden Muhaddislerden bazıları ise Ebû Abdullah er-Razi, Süfyan es-Sevri,

kimde bunların bir parçası bulunursa kensinde münafıklıktan bir parça kalır. Konuştuğunda yalan söyler, Emanete ihanet eder, Söz verdiğiinde sözünde durmaz.”

Bezzâr şu ilavede bulunmuştur. Bu hadis Ebû Davud’un Şube’den naklettiği isnad dışında (merfu olarak) nakledilmemiştir. Bu rivayeti Ebû Davud dışındaki râviler mevkuf olarak nakletmişlerdir.¹⁰²

Sened ve Metin Analizi

Hadisin isnad zinciri incelendiğinde, senedinin muttasıl, râviler arasında hoca talebe ilişkisinin mevcut, muasarat ve likanın sabit olduğu görülmektedir. Yapılan inceleme de râvilerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ancak; Ebû Hâtim, Ebû Davud et-Tayâlsî’nin sadûk ama rivayetlerde çok hata ettiğini söylemiştir.¹⁰³

Abdullah b. Mesud’dan nakledilen bu rivayet illetlidir. Nitekim Darekutni de, *el-İlel* adlı eserinde bu rivayete işaret etmiş ve Bezzâr gibi, Abdullah b. Mesud’dan nakledilen bu sözün mevkuf olduğunu, Ebû Davud’un Şube’den yaptığı nakilde ref ettiğini bildirmiştir.¹⁰⁴

“ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ” terkihiyle başlayan bu rivayette diğer hadislerle ortak olan müşterek lafızlar (“*Konuştuğunda yalan söyler, Emanete ihanet eder, Söz verdiğiinde sözünde durmaz.*”) bulunmaktadır. Fakat “وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” lafzı ile “وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ” lafzı arasında takdim tehir yapılmıştır. Ayrıca diğer üçlü rivayetlerin genelinde olmayan sadece 4. ve 29. Hadislerde benzer manayı ifade eden “وَإِنْ كَانَ فِيهِ خَصْلَةٌ فَفِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ” ziyadesi yer almaktadır. Bu ifade genellikle münafığın alemetinin dört olarak zikredildiği rivayetlerde bulunmaktadır.

Süfyan b. Uyeyne, Şu’be b. Haccac’dır. Kendisi hakkında Ebû Davud Sicistani ondan daha *sika* olanı görmediğini belirtir. İbrahim b. Musa onun için Kûfe ehlinin *en sikası* der. Ali b. Medini *sika*, Yahyâ b. Main onun için *sebt* hükmünü vermiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 28, ss. 546–555.

¹⁰¹ **Ebû Vâil:** (ö. 82/701) (شقيق بن سلمة الأسدي الكوفي) Şakik b. Seleme: Muhadramdır. Onlarca sahâbeden hadis almıştır. Onların arasında Abdullah b. Mesud, Ebû Hüreyre, Ebû Musa Eş’ari de vardır. Ondandır en çok hadis rivayet eden râviler arasında A’meş, Mansûr b. Mu’temir de bulunmaktadır. Yedi sene Cahiliye döneminde yaşamıştır. Veki’, İbn Hacer onun *sika* olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Main de o *sikadır*, onun hakkında sorulmaz demiştir. Kütüb-i Sitte müellifleri onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, ss. 547-554; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. 4, ss. 161-166; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 4, s.317.

¹⁰² Bezzâr Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Basrî, *Bahru’z-Zehhâr Müsnedü’l-Bezzâr*, (thk: Mahfuzu’r-Rahman Zeynullah), Mektebetü’l-Ûlûm ve’l-Hikem, Medine 1997, c. 5, s. 89.

¹⁰³ İbn Ebû Hâtim, a.g.e., c. 4.s. 113.

¹⁰⁴ Darekutnî Ebû’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Hemedânî, *el-İlelü’l-Vâride fi’l-Ehâdisi’n-Nebeviyye*, (thk. Mahfuzu’r-Rahman Zeynullah), Dârü Taybe, Riyad 1985, c. 5, s. 86.

4. Hadis

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُعَاوِي، قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ الْمُعْتَمِرِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، فَمَنْ كَانَتْ فِيهِ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ لَمْ تَزَلْ فِيهِ حَصَلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَتْرُكَهَا "

Amr b. Yahya b. Haris,¹⁰⁵ Muâfâ,¹⁰⁶ Züheyr,¹⁰⁷ Mansûr b. Mu‘temir,¹⁰⁸ Ebû Vâil,¹⁰⁹ Abdullah dedi ki: “*Kimde şu üç şey bulunursa o münafıktır. Konuştuğunda yalan söyler, Emanete ihanet eder, Söz verdiğiğinde sözünde durmaz. Şayet kimde bunlardan biri bulunursa, onu terkendinceye kadar o kişi de münafıklıktan bir parça olur.*¹¹⁰

Sened ve Metin Analizi

Hadisin isnadı incelendiğinde senedinin muttasıl olduğu, kullanılan rivayet sigalarından, râvilerin hoca talebe ilişkisinin bulunduğu, muasarat ve likanın sabit olduğu gözükmemektedir. Ayrıca râvilerin cerh tadil incelemesinde tamamının güvenilir olduğu belirlenmiştir. 2. hadiste olduğu gibi sahabe ravî Abdullah b. Mesud bu rivayeti Hz. Peygamber’den (sav) aldığını açıkça belirtmediği için hadis hükmen merfu’dur.

Bu rivayetin metninde de aradığımız münafığın alametleriyle ilgili müşteref lafızlar bulunmaktadır. 3 numaralı hadiste olduğu gibi burada da aynı manayı ifade eden “ فَمَنْ كَانَتْ ”

¹⁰⁵ **Amr b. Yahyâ:** (ö. 281/894) (عمرو بن يحيى الزنجاري): Amr b. Yahyâ b. Haris el-Himsî ez-Zencârî. Hocaları arasında İbn Ebi Salih, Ahmed b. Ebi Şuayb ve Muâfî b. Süleyman el-Cezeri bulunmaktadır.. Kendisinden hadis nakleden bazı râvileri ise; Nesâî başta olmak üzere Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî ve İsa b. Abbas’tır. Onun hakkında Nesâî sika, Mürre, *la be’s bih*, İbn Hacer sika demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 22, ss. 293-294; İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, c. 8, s.10.

¹⁰⁶ **Muâfâ:** (ö. 234/848) (معاوية بن سليمان): Muâfâ b. Süleyman el-Cezeri. Hadis aldığı hocaları arasında Hammad b. Seleme el-Basri, Ebû Saîd el-Harâî ve Züheyr b. Muaviye de vardır. Kendisinden hadis nakleden râviler arasında ise; Ebû Bekir Kâdî, Ebû Hasan el-Bağdâdî ve Amr b. Yahyâ gibi alimler vardır. Zehebî onun için sika, İbn Hacer *sadûk* demiştir. İbn Hibbân *Sikât*’ında onu zikretmiştir.. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 28, ss.146-147; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. 11, s. 121; İbn Hacer el-Askalânî Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Takribü’t-Tehzib*, (thk: Muhammed Avvâme) Daru’r-reşid, Suriye 1406/1986, s.537.

¹⁰⁷ **Züheyr:** (ö. 172/788) (زهير بن معاوية بن حديج بن الرحيل بن زهير بن خيثمة) Züheyr b. Muaviye el-Cu’fî. Hadis aldığı hocaları arasında Ebû İshak es-Sebîi, A’meş, Mansûr b. Mu‘temir gibi döneminin meşhur alimleri vardır. Züheyr’den hadis rivayet eden râvilerden bazıları ise Ebû Davud et-Tayâlisî, Ahmed b. Yunus et-Temîmî, Muâfî b. Süleyman, Ebû Ya’la Mevsilî’dir. Kendisi hakkında Bezzâr sika, Ebû Hatim Razi sika *mütkin*, İbn Hibbân *Sikat*’ında *hafiz Mutkinen*, Nesâî ve Zehebî sika *sebt*, diyerek hüküm vermiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 9, ss. 420-425; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. 8, ss. 181-187.

¹⁰⁸ 3. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁰⁹ 3. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹¹⁰ Nesâî Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali, *el-Müctebâ mine’s-Sünen*, (thk. Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebetü’l Matbûâtü’l-İslâmiye, Halep 1986, “Kitabu’l-Îmân ve Şirâuhu”, 20.

”فِيهِ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ لَمْ تَزَلْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَبْرُكَهَا ، وَإِذَا وَعَدَ “ ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ “ ” وَأَخْلَفَ ” görülmektedir.

5. Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ الصَّائِغِ، ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ بَزِيدٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: " اَعْتَبِرُوا الْمُتَنَافِقِينَ بِثَلَاثٍ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَصْدِيقَ ذَلِكَ فِي كِتَابِهِ: (وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ "

Muhammed b. Ali es-Saiğ,¹¹¹ Saîd b. Mansûr,¹¹² Ebû Muâviye,¹¹³ A‘meş,¹¹⁴ Umare b. Umeyr,¹¹⁵ Abdurrahman b. Yezîd,¹¹⁶ Abdullah dedi ki: “Üç şey münafıklıktan kabul edilir: Yalan konuşmak, sözünde durmamak, ahitleştiğinde ihanet etmek. Allah Teâlâ Kuran’da “Kimileri de Allah’a şöyle söz verdiler Eğer Allah bize lütfundan verirse...”¹¹⁷ ayetiyle tasdik etmiştir.¹¹⁸

¹¹¹ **Muhammed b. Ali es-Saiğ:** (ö. 291/904) (محمد بن علي بن زيد الصاءغ) Muhammed b. Ali b. Zeyd b. Sâiğ. Hadis aldığı râviler arasında Saîd b. Mansûr, Ebû İshak el-Medenî, Abdullah b. Mesleme de vardır. Kendisinden Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, Ebû Muhammed es-Sicistânî gibi meşhur alimler hadis almıştır. Dârekutnî onun için *sika* demiştir. İbn Hibbân *Sikât*’ın onu da zikretmiştir. Zehebî onun için saduk demiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. 12, ss. 428-429.

¹¹² **Saîd b. Mansûr:** (ö. 227/841) (سعيد بن منصور بن شعبة) Saîd b. Mansûr b. Şu‘be el- Horasânî. Süfyan b. Uyeyne, Ebû Muâviye el-Vâsifî, Malik b. Enes, İsmail b. Ayyâş el-Evzâî’, Ebû Muhammed el-Cühenî, Abdullah b. Mübarek gibi alimlerden hadis almıştır. Kendisinden Muhammed b. Ali es-Sâiğ, Ebû Davud es-Sicistânî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim gibi pek çok meşhur muhaddis hadis nakletmiştir. Kendisine ait *Sünen* bir eseri bulunan muhaddis hakkında; Yahyâ b. Main, Müslim b. Kasım, Abdullah b. Numeyr, Vâkidî, Yusuf b. Harrâş *sika* hükmünü vermişlerdir. İbn Hacer Askalânî, Saîd b. Mansûr kitabına muhalif bir rivayet görse bile, kendi kitabını esas alır demiştir. Ebû Hatim er-Razi onun hakkında hadis konusunda güvenilir ve titiz biri olduğunu söylemiştir. İbn Sad ve Hatim b. Leys, Saîd b. Mansûr’un h.227 yılında Mekke de vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, c. 3, s. 516; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. 10, ss. 586-590; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 4, ss. 78-80.

¹¹³ **Ebû Muâviye:** (ö. 194/810) (محمد بن خازم التميمي) Muhammed b. Hâzeme. Hadis aldığı hocaları arasında A‘meş, Süfyan es-Sevrî, Hişam b. Urve, Ebû İshak el-Basri gibi Tâbiîn’den alimler de bulunmaktadır. Kütübü Sitte İmamları başta olmak üzere kendisinden yüzlerce râvi rivayette bulunmuştur. Bu isimlerden bazıları; İbn Ebû Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Ebû İshak Mervezi, Saîd b. Mansûr’dur. Onun hakkında Nesâî, Ali b. Medîni *sika*, Beyhunî *hucet hafız*, demiştir. İbn Hibbân *hafız mütkin* fakat Mürchie’nin görüşlerini savduğunu, Ebû Davud Sicistânî ise onun Kûfe de Mürchie’nin reisi olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ise A‘meş’ten gelen rivayetleri dışındaki hadislerinin *muzdarib* olduğunu belirtmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 25, ss. 123-133; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. 9, ss. 73-78.

¹¹⁴ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹¹⁵ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹¹⁶ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹¹⁷ Tevbe 9/75.

¹¹⁸ Taberânî Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi), Mektebetu İbn Teymiye, Kâhire, ty, c. 9, s. 222.

Sened ve Metin Analizi

Abdullah b. Mesud'dan gelen bu son rivayetin isnad incelemesinde, râviler arasında kullanılan rivayet siğalarından ve vefat tarihlerinden isnadın, muasarat ve lika şartlarını taşıdığı görülmektedir. Râvileri güvenilir ve senedi muttasıl olan bu rivayetin, isnadında bir sorun gözükmemektedir. 2. ve 4. Hadislerde olduğu üzere bu rivayette hükmen merfudur.

2. hadisin metniyle aynı olmakla beraber, hadisin sonuna “ وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَصْدِيقَ ذَلِكَ فِي كِتَابِهِ: ” (وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لِنِائَانَا مِنْ فَضْلِهِ) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ ziyadesi benzer bir şekilde sadece Abdullah b. Amr'dan gelen 28. Hadiste yer almaktadır.

1.1.2.2. İsnadların Değerlendirilmesi

Abdullah b. Mesud'dan nakledilen dört hadisin isnad değerlendirmesi kendi bölümlerinde ayrı ayrı yapılmıştır. Burada bu dört rivayetin toplu bir isnad değerlendirmesi yapılacaktır.

Bu dört rivayet Abdullah b. Mesud'dan iki tarikle (Abdullah b. Mesud→ Abdurrahman b. Yezîd ... , Abdullah b. Mesud→ Ebû Vâil ...) nakledilerek kaynak eserlerde yerini almıştır.

Abdullah b. Mesud'un bu hadisi Peygamberimiz'den (s.a.v) bizzat kendisinin işitip işitmediği kesin değildir. 2, 4 ve 5 numaralı rivayetler Abdullah b. Mesud'dan mevkuf olarak nakledilirken; Bezzâr'dan gelen 3. hadiste ise Abdullah b. Mesud'un, Hz. Peygamber (sav)'den merfu olarak naklettiği görülmektedir. Ancak, senetteki râvi Ebû Davud'un hadisi ref ettiği, bu hadisin isnadının da mevkuf olduğu ortaya çıkmıştır. Abdullah b. Mesud, rivayetleri Hz. Peygamber'e isnad etmese de münafiğın alametleri ile ilgili aynı rivayetlerin merfu olarak nakledilmesi İbn Mesud'un bu bilgiyi diğer sahabiler gibi Hz. Peygamber'den aldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu rivayetler mevkuf olsa da, saydığımız sebeplerden dolayı hükmen merfu'dur.

2, 4 ve 5 numaralı hadislerin senedleri muttasıldır. Bezzâr'dan gelen 3. rivayette ref yönüyle illet vardır. Ayrıca 2, 4 ve 5 numaralı hadisler sika râviler tarafından nakledilmiştir. Dolayısıyla bu rivayetlerin senedinde sıhhat açısından bir problem gözükmemektedir. 3. hadisin isnadında illet bulunmasından dolayı, Bezzâr'dan gelen bu rivayetin isnadı muallel'dir. Dört rivayet metin yönünden aynı bilgiyi nakletmekte olup

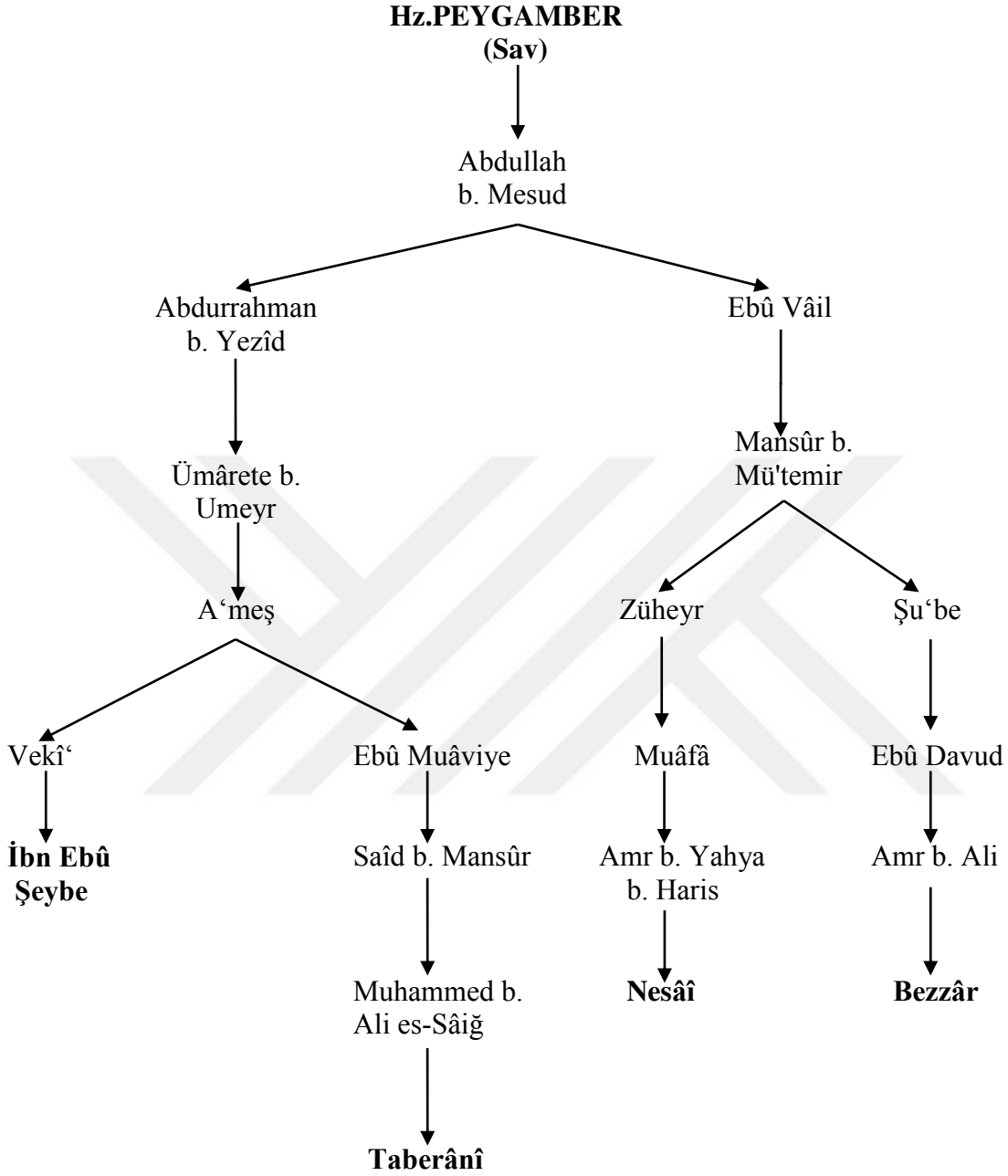
mütâbaat sağlamaktadır. Bu mutâbaat nedeniyle 3. hadiste bulunan kusur ortadan kalmaktadır.

1.1.2.3. Metinlerin Değerlendirilmesi

Abdullah b. Mesud'dan gelen rivayetlerin iki farklı tarîkten geldiği daha önce belirtilmişti. Bu iki farklı tarîkin metne de yansıdığı görülmektedir. 2 ve 5 numaralı hadisler, Abdullah b. Mesud'dan Yezîd tarîkiyle nakledilmişken; 3 ve 4 numaralı hadisler Ebû Vâil tarîkiyle nakledilmiştir. Bu dört hadisin manaları birbirine yakın olmakla birlikte iki farklı metinden oluştuğu söylenebilir. Lafız bakımından küçük farklılıklar olmakla birlikte 2 ve 5 numaralı hadisler aynı metinlere sahipken; diğer tarafta 3 ve 4 numaralı hadisler de aynı metne sahiptir.

Hadislerdeki bu lafız farklılıklarının kimden kaynaklandığını tespit etmek güç olmakla birlikte, bu durumun Abdullah b. Mesud'dan kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Abdullah b. Mesud münafıkların özellikleriyle ilgili bu hadisleri farklı biçimde ifade etmiştir. Bu rivayetlerin mevkufl olduğu göz önüne alınırsa Abdullah b. Mesud'un bu konuya dikkat çekmek için üçlü ve dörtlü hadislerde yer alan lafızları bir arada zikredek mana rivayetinde bulunduğu söylenebilir. Örneğin dörtlü rivayetlerde bulunan "فَمَنْ كَانَتْ فِيهِ وَاحِدَةٌ مِنْهُمْ لَمْ تَزَلْ فِيهِ حَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَثْرُكَهَا" lafzı ile "وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ" cümlesinin üçlü rivayette kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu lafız farklılıkları başka râvilerden de kaynaklanmış olabilir. Yukarıda belirtilen emareler bize ipucu verse de şu aşamada birden çok rivayet ve lafız farklılıklarının olması ve de râvilerin artarak çoğalması, bu farklılıkların kimden kaynaklandığının tesbitini zorlaştırmaktadır.

1.1.2.4 İsnad Şeması

1.1.3. Ebû'd Derdâ'dan Gelen Rivayet (6. Hadis)

1.1.3.1. Kaynak Analizi

Münafığın üç özelliğinin bildirildiği, Ebû'd Derdâ'dan gelen bu rivayet sadece İbn Ebû Şeybe'in (ö. 235/849) *el-Musannef* adlı eserinden bulunmaktadır. Bu hadis de bildirilen münafık alametleri, diğer üçlü isnadlarda bildirilen alametlerden tamamen farklıdır. Şimdi bu hadisi inceleyelim.

6. Hadis

حَدَّثَنَا شَرِيكٌ ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيَّوَةَ ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ : ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ ، فَهُوَ مُنَافِقٌ : مَنْ

تَكَهَّنَ ، أَوْ اسْتَقْسَمَ ، أَوْ رَجَعَتْهُ طَبِيرَةٌ مِنْ سَفَرٍ

Şerîk,¹¹⁹ Abdilmelik b. Umeyr,¹²⁰ Recâ' b. Hayveh,¹²¹ Ebi Derdâ dedi ki: “Şu üç şey kimde bulunursa o münafıktır: Kâhinlik yapan, oklarla fala bakan ve uğursuzluk inancıyla yolculuktan vazgeçen.”¹²²

1.1.3.2. İsnadın Değerlendirilmesi

Ebû'd Derdâ'dan Mevkuf olarak rivayet edilen bu isnadın senedinde Recâ' b. Hayveh'nin *tedlîsü'l-isnad*¹²³ yaptığı tespit edilmiştir. Mizzi'nin *Tehzîb*'ini tahkik eden

¹¹⁹ **Şerîk:** (ö. 177/794) (شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ) Şerîk b. Abdullah Ebû Şerîk en-Nehâî, Ebû Abdullah el-Kûfî. Ömer b. Abdülaziz dönemini görmüştür. A'meş, Şu'be b. Haccâc, Abdilmelik b. Umeyr, Hişâm b. Urve'den hadis dinlemiştir. İsmail b. Musa, Abdullah b. Âmir, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, İbn Ebû Şeybe kendisinden hadis alanlar arasındadır. Şerîk b. Abdullah için Ebû Hâtim *saduk*, İclî *erken yaşlarında kendisinden alınan hadisleri sahihtir*, Yahyâ b. Saîd el-Kattan *kendisinden hadis alınmaz, hadisi zayıftır* gibi cerhlerde bulunmuşlardır. İbn Hacer ise *hakkında ihtilaf vardır, doğru sözlü birisi idi lakin Kûfe'de kadılık görevi ile birlikte lafızları karıştırmaya başlamıştır* diyerek cerh etmiştir. Yahyâ b. Mâin ise Şerîk *sikadır fakat muhalefet söz konusu ise onu terk ederiz zira kendisinden sözleri karıştırabilir* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, ss. 462- 475; İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzîb*, c. 4, ss. 296-297.

¹²⁰ **Abdilmelik b. Umeyr:** (ö. 136/754) (عبد الملك بن عمير بن سويد بن جارية) Abdülmelik b. Umeyr b. Süveyd. Hadis aldığı hocaları arasında Abdullah b. Abbas, Ebû Hüreyre, Abdurrahman b. Ebû Leyla, Recâ' b. Hayveh de vardır. Kendisinden Süfyân es-Sevrî, Ebû Avane Vâsıt, Şerîk b. Abdullah hadis almıştır. Süfyân es-Sevrî hafızasını takdir etmiş ve *sika* olarak anmıştır. Nesâî, onun hakkında *leyse bihi be's* derken Dârekutnî ise *tedliste* bulunduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ise *sâlihu'l-hadis* şeklinde anmış; ancak hayatının sonlarında hafızasının kaybolduğunu eklemiştir. Abdullah b. Numeyr *sika sebt* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 18, ss. 370-375; İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzîb*, c. 6, ss. 411-413.

¹²¹ **Recâ' b. Hayveh:** (ö. 112/730) (رجاء بن حيوة بن جرول بن الأحنف بن السمط بن امرئ القيس) Cendel b. Ahnef el-Kindî. Tâbiîn neslindedir. Sahabeden Ebû Hüreyre, Adî b. Umeyr, Ümmü'd-Derdâ el- Vassâbiyye hadis aldığı hocaları arasındadır. Kendisinden Ebû Davud Tayalisi, Muhammed b. Aclân, Abdülmelik b. Umeyr hadis nakletmiştir. Onun hakkında Nesâî, İclî, *sika*, Vakıdî *sika faziletli ve çok ilim sahibi* demiştir İbn Hibbân *es-Sikat*'ın da Recâi' in, *Şam fukasından ve zahiitlerinden olduğunu* söylemiştir. Süleyman b. Abdurrahman onun H. 112 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 9, ss.151- 157; Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 4, ss. 157-161.

¹²² İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, c. 9, s. 43.

Beşşar Avvad Ma'rûf, Reca' b. Hayveh'nin Ebû'd Derdâ'dan rivayetlerinin mürsel olduğunu bildirmiştir.¹²⁴ Rivayet lafızlarından ve de râvilerin vefat tarihlerinden diğer râviler arasında muasarat ve likanın olduğu görülmektedir.

Bunlara ilaveten senetteki iki râvi hakkında cerh bulunmaktadır. Abdülmelik b. Umeyr'in cerh tadil imamlarının çoğu tarafından muzdarip rivayetlerinin olduğu, çok hata yaptığı, hafzasının değiştiği gerekçeleriyle cerh edilmiştir. Şerîk b. Abdullah hakkında ise özellikle yaşlılığında hadisleri karıştırdığı, onun naklettiği hadis ile başkasının naklettiği hadis arasında ulemâ ihtilaf ettiyse hadisinin tercih edilemeyeceği belirtilmiştir.

Bu isnaddaki önemli bir husus da Sahabe ravî Ebû'd Derdâ bu rivayetinde teferrüd etmiştir. Bu hadis bu metin ve senetle sadece İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'inde yer almaktadır. Diğer hadis müelliflerinin eserlerinde böyle bir rivayet tespit edilememiştir.

Sonuç olarak Ebû'd Derdâ'dan nakledilen bu rivayet bir çok açıdan problemli olduğu için zayıf hükmündedir.

1.1.3.3. Metnin Değerlendirilmesi

Ebû'd Derdâ'nın Hz Peygamber'den (s.a.v.) mevkuf olarak naklettiği bu rivayetin metni مَنَافِقٌ ” ثَلَاثٌ مِّنْ كُنَّ فِيهِ ، فَهُوَ مُنَافِقٌ ” lafzı dışında tamamen farklıdır. Burada münafik alameti olarak sayılan kâhinlik, oklarla fala bakmak ve uğursuzluk inancıyla yolculuktan vazgeçmek ifadeleri Kur'an ve sünnetle yasaklanan kötü ahlaki tutum ve eylemlerdir. Fakat burada zikredilen fiilerin münafik alameti olduğunu ifade eden başka bir hadis tespit edilememiştir. Rivayetin mevkuf olması, bu ifadelerin Ebû'd Derdâ'nın Münafik alametleriyle ilgili yorumları olabileceği kanaatini güçlendirmektedir.

Ayrıca hadisin isnadının zayıf olduğu yukarıda belirtmişti. Senette ismi geçen Abdülmelik b. Umeyr'in 'ömrünün sonunda hafzasının gittiği ve de Şerîk b. Abdullah'ın hadisleri karıştırdığı yönünde cerh bilgilerinin olması, hadis metninin râvi tasarrufunu akla getirmekte ve lafızların karıştırılmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

¹²³ Tedlîs'ül-isnad: Râvinin, karşılaşmış olsa da kendisinden muteber bir yolla hadis almadığı birinden bir hadisi, muteber bir yolla almış olduğunu zannettirecek şekilde rivayet etmesidir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2012, s. 313.

¹²⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. 9, s. 151, (dipnot 2).

1.1.3.4 İsnad Şeması

HZ. PEYGAMBER

(Sav)

Ebû'd Derdâ

Recâ' b. Hayveh

Abdul Melik b. Umeyr

Şerîk

İbn Ebû Şeybe

1.1.4. Selmân-ı Fârisî'den Gelen Rivayetler (7. – 8. Hadisler)

1.1.4.1. Kaynak Analizi

Selmân-ı Fârisî'den rivayet edilen, Münafıklık alametlerinin bildirildiği iki hadis tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Müsned* adlı eserinde yer alırken diğeri Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mucem 'ul-Kebîr* adlı eserinde yer almaktadır.

7.Hadis

حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا مِهْرَانُ بْنُ أَبِي عُمَرَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِي النُّعْمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الْوَقَّاصِ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَلْمَانَ الْفَارِسِيُّ، قَالَ: دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «مِنْ خِلَالِ الْمُنَافِقِ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ» فَخَرَجَا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُمَا تَقِيلَانِ، فَلَقِيَهُمَا عَلِيُّ فَقَالَ لَهُمَا: مَا لِي أَرَاكُمَا تَقِيلَيْنِ؟ قَالَا: حَدِيثًا سَمِعْنَاهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنْ خِلَالِ الْمُنَافِقِ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ» فَقَالَ عَلِيُّ: أَفَلَا سَأَلْتُمَاهُ؟ فَقَالَا: هَبْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَكِنِّي سَأَلْتُهُ، فَدَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: لَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَهُمَا تَقِيلَانِ ثُمَّ ذَكَرَ مَا قَالَا، فَقَالَ: «قَدْ حَدَّثْتُهُمَا وَلَمْ أَصْعَهُ عَلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي يَضَعُونَهُ، وَلَكِنِ الْمُنَافِقُ الَّذِي إِذَا حَدَّثَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يُكَذِّبُ، وَإِذَا وَعَدَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يُخْلِفُ، وَإِذَا أُوْتِمِنَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يَخُونُ»

Yusub b. Musa,¹²⁵ Mihrân b. Ebi Ömer,¹²⁶ Ali b. Abdila'la,¹²⁷ Ebi Numan,¹²⁸ Ebû'l Vakkas,¹²⁹ Selmân'ı Fârisî dedi ki: Ebû Bekir ve Ömer, Resulullah'ın (s.a.v.) yanına girdiler. Hz. Peygamber, onlara şöyle dedi: “*Konuştüğunda yalan söylemek, söz verdiğinde sözünde durmamak, emanete hıyanet etmek Münafığın niteliklerindedir.*” Her ikisi hüzünlü bir şekilde Resulullah'ın (s.a.v.) yanından çıkarken Hz. Ali ile karşılaştılar. Hz. Ali: “niçin böyle kederlisiniz?” diye sorunca, onlar da: Rasûlullah 'den (s.a.v.) işittiğimiz bir hadisten dolayı diyerek hadisi söylediler: “Münafığın nitelikleri: konuştuğu zaman yalan söyler, emanete ihanet eder, söz verdiğinde sözünde durmaz.” Hz. Ali: Peki buna dair ona birşey sormadınız mı, diye ekleyince, Onlar: Resulullah'den (s.a.v.) çekindik, dediler. Hz. Ali: O halde ben ona soracağım, deyip Resulullah'ın (s.a.v.) huzuruna girmiş: “Ey Allah'ın Rasûlü, Ebû Bekir ve Ömer senin yanından üzüntülü bir şekilde çıktılar diyerek kendisine anlattıkları şeyi Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Hz. Peygamber “*Ben*

¹²⁵ **Yusuf b. Musa el-Kattan:** (ö. 253/867) (يوسف بن موسى بن راشد بن بلال الرازي) Yusuf b. Musa er-Razi. Hocaları arasında Cerîr b. Abdülhamid, Veki' b. Cerrah, Hammad b. Usame ve Mihrân b. Ebû Ömer gibi pek çok râvi bulunmaktadır. Kendisinden Bezzâr, İbn Huzeyme, Ebû Ya'la Mevsilî, Ahmed b. Zühayr et Tüsterî, Ebû Davud Sicistani ve Buhârî gibi meşhur muhaddisler hadis nakletmiştir. Onun hakkında Müslim b. Kasım, Zehebî *sika*, Ebû Hatim Razi, Yahyâ b. Main ise *saduk* demiştir. Yusuf b. Musa'nın h. 253 yılının Safer ayında vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 32, ss. 465- 468; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 12, ss. 221-223.

¹²⁶ **Mihrân b. Ebû Ömer:** (ö.?) (مهران بن أبي عمر العطار) Mihrân b. Ebû Ömer el Addâr. Süfyan es-Sevri, Ali b. Abdul a'lâ, Süfyan b. Uyeyne gibi râvilerden hadis almıştır. Muhammed b. Hamid, Yusuf b. Musa, İbrahim b. Ebi Talip, Yahyâ b. Main gibi alimler ondan hadis nakletmiştir. Onun hakkında; Ebû Hâtim *sika*, *sahibul hadis*; Ebû Ahmed Hâkim *Leyse bi'l-metin*, İbn Hibbân *es-Sikât*'nda *yuhtu'u*, demiştir. Buhârî onun hadislerinde *ızdırap* olduğunu söylemiştir. İbn Hacer *saduk lehu evham ve seyri'u'l-hıfz* demiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 8, s. 301; Mizzî, *Tehzîb*, c. 28, ss. 595- 599; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 10, s. 291.

¹²⁷ **Ali b. Abdul A'la:** (ö. ?) (علي بن عبد الأعلى الثعلبي) Ali b. Abdul-a'lâ es-Sa'lebî. Hadis aldığı hocaları arasında Abdul a'la b. Amir, İkrime Mevla b. Abbas, Saîd b. Cübeyr ve Ebû Numan da vardır. Kendisinden hadis rivayet eden râvilerden bazıları ise İbrahim b. Tahman el Herevî, Mihrân b. Ebi Amir, Ömer b. Ebû Kays'dır. Onun hakkında ; Ebû Hatim ve Darekutni “*Leyse bi Kavî*”, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî “*Leyse bihi be's*” ve Buhârî “*sika*” demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, ss.44- 46; İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzîb*, c. 4, ss. 86-87.

¹²⁸ **Ebû Numan:** (ö. ?) (أبو النعمان): Ebû Numan. Sadece Ebû Vakkas'tan hadis almıştır. Ondan hadis rivayet eden ise sadece Ali b. Abdul-a'la'dır. Kaynaklarda Ebû Numan'dan gelen sadece iki rivayet vardır. Onun hakkında Ebû Hatim Razi, İbn Hacer, Ebû İsa Tirmizî *meçhul* demiştir. Buhârî *Tarih-i Kebîr*'inde, İbn Hibbân *es-Sikât*'nda onun sadece Ebû Vakkas'tan rivayet ettiğini, ondan da sadece Ali b. Abdula'la'nın rivayette bulunduğunu söylemiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 9, s. 76; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 9, s. 449; İbn Hibbân Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, *es-Sikât*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1973, c. 7, s. 664; Mizzî, *Tehzîb*, c. 34, ss. 350- 352; İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzîb*, c. 12, s. 233.

¹²⁹ **Ebû Vakkas:** (ö.?) (أبو وقاص): Ebû Vakkas. Hadis aldığı hocaları arasında sadece Selmân-ı Fârisî ve Zeyd b. Erkam el Ensari vardır. Sadece iki rivayeti olduğu tespit edilmiştir. Bu rivayetlerini de sadece Ebû Numan nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hatim Razi, İbn Hacer Askalani ve Zehebî *meçhul* demişlerdir. Buhârî *Tarih-i Kebîr*'inde onun Zeyd b. Erkam'dan rivayet aldığını; ve bu rivayetleri de Ebû Numan'a naklettiğini söylemiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 9, s. 79; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 9, s. 452; Mizzî, *Tehzîb*, c. 34, ss. 391- 392; İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzîb*, c. 12, s. 245.

onlara bir hadis söyledim, ama onların anladıklarını kastetmedim. Ancak münafik kendi kendisine yalan söylediğini bile bile konuştuğu vakit yalan söyleyen, söz verdiğinde kendi kendisine bu sözünde durmayacağını telkin eden, kendisine emanet bırakıldığında içten içe bu emanete hainlik edeceğini kararlaştıran kimsedir."¹³⁰

Sened ve Metin Analizi

Selmân-ı Fârisî'den nakledilen bu hadisin isnadı incelendiğinde kullanılan rivayet sigalarından muasarat ve lika'nın oluşabileceği görülmektedir. Ancak rivayet zincirinde bulunan Ebû Numan ve Ebû Vakkas'ın meçhul râviler olarak cerh edilmesi ve de isnatta adı geçen bazı râvilerin vefat tarihlerinin tespit edilememesi, bu isnattaki muasarat ve likanın sabit olmadığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu problem hadisin isnadını(ittisalini) da sorunlu hale getirmektedir.

Alimler hadislerin sahih sayılabilmesi için râvilerin adalet ve zabt yönünden gerekli şartları taşıması noktasında ittifak etmişlerdir.¹³¹ Bu nedenle ilk dönemlerden itibaren, hadislerin maruf ve meşhur râvilerden alınması, şartını aramışlardır. Dolayısıyla cehaletü'r-râvi yani râvinin gerek zâtı, gerekse hadis rivayet ehliyetiyle tanınmaması rivayetlerinin terk edilmesini gerektiren bir kusurdur. Hadis alimleri bu tür râvileri meçhul terimiyle ifade ederek rivayetlerinin kabul edilmeyeceğini belirtmişlerdir.¹³² İncelediğimiz bu hadisin isnadında da iki meçhul râvinin bulunması bu senedi zayıf kılmaktadır. Ayrıca senetteki başka bir râvi Mihrân b. Ömer'in Buhâri, İbn Hacer ve diğer bazı hadis alimleri tarafından cerh edilmesi de hadisin isnadını zayıf yapan diğer bir unsurdur.

Selmân-ı Fârisî'den nakledilen 7 ve 8 numaralı hadislerin metni diğer rivayetlerden lafız yönüyle farklı olduğu için, bu iki hadis "1.1.4.3. Metinlerin Değerlendirilmesi" bölümünde birlikte değerlendirilecektir.

8. Hadis

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ زُهَيْرٍ التُّسْتَرِيُّ، ثنا يُونُسُ بْنُ مُوسَى الْقَطَّانُ، ثنا مِهْرَانُ بْنُ أَبِي عُمَرَ، ثنا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِي النُّعْمَانِ، حَدَّثَنِي أَبُو الْوَقَّاصِ، حَدَّثَنِي سَلْمَانَ الْفَارِسِيُّ قَالَ: دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مِنْ خِلَالِ الْمُنَافِقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا اتُّمِّنَ خَانَ "، فَخَرَجَا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ

¹³⁰ Bezzâr, *el-Müsned*, c. 6, s. 504.

¹³¹ Ahmet Yücel, *Hadis Usulü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2012, s. 101.

¹³² a.g.e.,106.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُمَا تَقِيْلَانِ، فَلَقِيْتُهُمَا، فَقُلْتُ: مَا لِي أَرَاكُمَا تَقِيْلَيْنِ؟، قَالَا: حَدِيثًا سَمِعْنَاهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " مِنْ جَلَالِ الْمُنَافِقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا ائْتَمِنَ خَانَ " قَالَ: أَفَلَا سَأَلْتُمَاهُ؟ قَالَ: هَبْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قُلْتُ: لَكِنِّي سَأَلْتُهُ، فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: لَقِيْنِي أَبُو بَكْرٍ وَعَمْرٌ وَهُمَا تَقِيْلَانِ ثُمَّ ذَكَرْتُ مَا قَالَا، فَقَالَ: «قَدْ حَدَّثْتُهُمَا وَلَمْ أَضَعْهُ عَلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي يَضَعَانِهِ، وَلَكِنَّ الْمُنَافِقَ إِذَا حَدَّثَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يَكْذِبُ، وَإِذَا وَعَدَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يُخْلِفُ، وَإِذَا ائْتَمِنَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يُخُونُ»

Ahmed b. Züheyr et-Tüsterî,¹³³ Yusub b. Musa,¹³⁴, Mihrân b. Ebi Ömer,¹³⁵ Ali b. Abdila'la,¹³⁶ Ebi Numan,¹³⁷ Ebû'l Vakkas,¹³⁸ Selmân-ı Fârisî dedi ki: Ebû Bekir ve Ömer Resulullah'ın (s.a.v.) yanına girdiler. Hz. Peygamber, onlara şöyle dedi: “*Konuştuğunda yalan söylemek, söz verdiğinde sözünde durmamak, emanete hıyanet etmek Münafığın niteliklerindedir.*” Her ikisi hüznünlü bir şekilde Resulullah'ın (s.a.v.) yanından çıkarken benimle karşılaştılar. Ben: “niçin böyle kederlisiniz?” diye sorunca, onlar da: Rasûlullah'den (s.a.v.) işittiğimiz bir hadisten dolayı diyerek hadisi söylediler: “Münafığın nitelikleri: konuştuğu zaman yalan söyler, emanete ihanet eder, söz verdiğinde sözünde durmaz.” Hz. Peki buna dair ona birşey sormadınız mı, diye ekleyince, Onlar: Resulullah'dan (s.a.v.) çekindik, dediler. O halde ben ona soracağım, deyip Resulullah'ın (s.a.v.) huzuruna girdim: “Ey Allah'ın Rasûlü, Ebû Bekir ve Ömer senin yanından üzüntülü bir şekilde çıktılar diyerek kendisine anlattıkları şeyi Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Hz. Peygamber “*Ben onlara bir hadis söyledim, ama onların anladıklarını kastetmedim. Ancak münafık kendi kendisine yalan söylediğini bile bile konuştuğu vakit yalan söyleyen, söz verdiğinde kendi kendisine bu sözünde durmayacağını telkin eden, kendisine emanet bırakıldığında içten içe bu emanete hainlik edeceğini kararlaştıran kimsedir.*”¹³⁹

¹³³ **Ahmed b. Züheyr et Tüsterî:** (ö. 310/922) (أحمد بن يحيى بن زهير) Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr. Muhammed b. Beşar el- Aydî, Muhammed b. Osman el-Aclî, Ubeydullah b. Saîd el Kureyşî ve Yusuf b. Musa er Razî gibi pek çok hocadan hadis almıştır. Kendisinden hadis nakleden muhaddisler arasında Taberânî, İbn Hibbân, Abdullah b. Muhammed el-Esbahânî de vardır. Onun hakkında Zehebî; hadis imami, hafız, huccet ve büyük bir İslam alimi olduğunu söylemiştir. Suyuti onun için *Huccetul ulema*, zahid demiştir, Ebûbekir b. Makruû, onun muhadislerin tacı olduğunu söylemiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 14, ss.362-364.

¹³⁴ 7. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹³⁵ 7. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹³⁶ 7. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹³⁷ 7. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹³⁸ 7. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹³⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, c. 6, s. 270.

Sened ve Metin Analizi

Taberânî'nin *Mucem 'ul Kebîr*'in de yer alan bu hadis, 7. hadisin isnadıyla aynıdır. Taberânî hocası Züheyr et-Tusterî'den, o da Musa el-Kattân'dan aynı tarîkle rivayet etmiştir. Bu isnatta adı geçen Tusterî güvenilir bir râvi olmasına rağmen 7. hadisin isnad değerlendirilmesinde belirtildiği üzere isnattaki meçhul ve zayıf râviler sebebiyle, bu hadisin isnadı da zayıf hükmündedir.

Metin değerlendirmesi bölümünde 7. ve 8. hadislerin metni birlikte değerlendirilecektir.

1.1.4.2. İsnadların Değerlendirilmesi

Selmân-ı Fârisî'den tek tarîkle nakledilen bu iki hadis, altıncı tabaka Yusuf b. Musa'da iki tarîke ayrılarak kaynak eserlerde yerlerini almıştır.

Selmân-ı Fârisî'den rivayet edilen bu hadisler merfudur. Çünkü Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Ali veya Selmân-ı Fârisî'nin Resulullah (s.a.v.) ile aralarında geçen münafıklık alametlerinin konu edildiği bu konuşmada, münafıklık alametlerini Hz. Peygamberin söylediği açık bir şekilde ifade edilmektedir.

İncelenen rivayetlerdeki meçhul râviler hakkında adalet ve zapt yönünden herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olması isnadın ittisalını sorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla bu isnatlar muttasıl değil; munkatıdır. Ayrıca 7. Ve 8. Hadislerin isnatlarındaki Ebû Numan ve Ebû Vakkas'ın meçhul râviler olması ve de Mihrân b. Ömer'in hadis alimleri tarafından cerh edilmesi bu rivayetlerin isnatlarını zayıf kılmaktadır. Bu rivayeti destekleyici mahiyette şahid olacak başka bir rivayetin bulunmaması da bu hadisin zayıf olduğu hükmünü kuvvetlendirmektedir.

Sadece Selmân-ı Fârisî'nin rivayet ettiği bu hadisin başka bir tarîki tespit edilememiştir. Ayrıca ilk geçtiği kaynak olan Bezzâr'ın Müsned'ine kadar da bütün tabakalarda tek râvi tarafından rivayet edilmiştir.

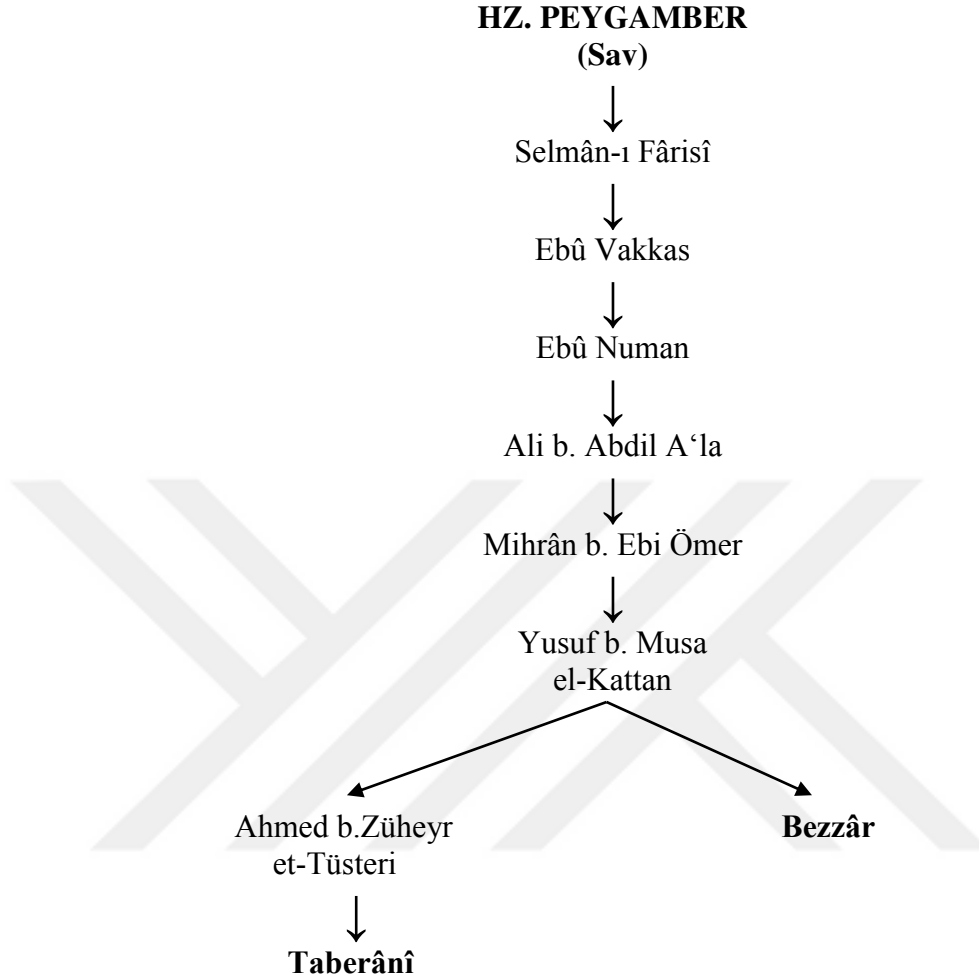
1.1.4.3. Metinlerin Değerlendirilmesi

Selmân-ı Fârisî'den uzun bir metinle nakledilen bu hadisin içeriği diğer münafık alametleri hadislerinden oldukça farklıdır. Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Ali veya Selmân-ı Fârisî, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) münafığın üç alametini bildirdiği hadisi işittikten sonra, bu alametler nedeniyle endişelenirler. Durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aktarmaları

sonrasında, Hz. Peygamber (s.a.v.) de münafık alametlerindeki muradını, bu hadiste bildirmektedir. Bu yönüyle bu metin Bezzâr'ın *Müsned*'in de ve Taberânî'nin *Mu'cemü'l Kebîr*'in de yer almaktadır. Bu eserlerde yer alan bu iki metin arasında manayı bozmamakla birlikte önemli bir fark vardır. 7. Hadiste “فَلَقِيَهُمَا عَلِيٌّ فَقَالَ لَهُمَا” lafzı yer alırken 8. Hadiste “فَلَقِيَهُمَا، فَقُلْتُ” lafzı yer almaktadır. Yani Bezar'ın rivayetinde “Ali ile karşılaştılar ve ona dediler” ifadesi yer alırken; Taberânî'den gelen rivayette ise, hadisi nakleden Selmân-ı Fârisî, “benimle karşılaştılar ve bana dediler” lafzıyla hadisi nakletmiştir. Dolayısıyla Taberânî'nin rivayetinde Hz Ali geçmemektedir.

Hadisin manasında önemli bir husus dikkat çekmektedir. Sahabenin büyüklerinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali veya Selmân-ı Fârisî'nin bu hadisi kendi üzerlerine alıp hüzünlendikleri görülmektedir. Diğer rivayetlerde dikkate alındığında sahabenin münafıklıkla ilgili konularda, meseleye dikkat ettiği ve bu yönde rivayetler irad ettikleri görülmektedir.

1.1.4.4. İsnad Şeması

1.1.5. Ebû Hüreyre'den Gelen Rivayetler (9. – 27. Hadisler)

1.1.5.1. Kaynak Analizi

Araştırmamız kapsamında Hz Peygamber'in (s.a.v.) münafığın alametlerini üç olarak zikrettiği rivayetlerin büyük bir bölümü Ebû Hüreyre tarafından nakledilmiştir. (on dokuz rivayet) Ebû Hüreyre'den nakledilen bu hadisi eserlerine alan musannifler ve eserleri kronolojik sıraya göre şu şekildedir: Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'inde (üç rivayet), Buharî'nin (ö. 256/870) *es-Sahih*'inde (üç rivayet), Müslim'in (ö. 261/875) *es-Sahih*'inde (dört rivayet), Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Müsned*'inde (iki rivayet), Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen*'inde (iki rivayet), Firyabî'nin (ö. 301/913) *Sifâtü'l Münâfik*'nda, Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünen*'inde (iki rivayet), İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sahih*'inde (iki rivayet).

9. Hadis

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، أَخْبَرَنِي أَبُو سُهَيْلٍ نَافِعُ بْنُ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Süleyman,¹⁴⁰ İsmail,¹⁴¹ Ebû Süheyl Nâfi' b. Malik b. Ebî Âmir,¹⁴², Babasından(Malik b. Ebû Âmir),¹⁴³ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğiğinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder.*”¹⁴⁴

Sened ve Metin Analizi

Ahmed b. Hanbel'in Süleyman b. Davud'tan rivayet ettiği bu isnad incelendiğinde; râvilerin muteber rivayet sigalarıyla hadisi naklettikleri görülmektedir. Râvi incelemesi sonucunda, râvilerin doğum ve vefat tarihlerinden, muasarat ve likanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bütün râvilerin hoca talebe ilişkisi içerisinde olduğu görülmektedir. Adalet ve zapt yönünden incelendiğinde bütün râvilerin cerh tadil imamları tarafından güvenilir râviler olarak nitelendirildikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla muttasıl bir senetle nakledilmiş olan bu isnadın senedinde herhangi bir problem gözükmemektedir. Ahmed b.

¹⁴⁰ **Süleyman:** (ö. 219/834) (سليمان بن داود القرشي) Süleyman b. Davud el Kureşî. Hadis aldığı hocaları arasında Süfyan b. Uyeyne, İsmail b. Cafer, İbrahim b. Saîd de vardır. Kendisinden hadis nakledenler arasında Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Hâkim en Neysaburi gibi meşhur Muhaddisler vardır. Hatîb el Bağdâdî, Darekutnî, Ebû Hatîm Razî onun için *sika* demiştir. Ahmed b. Hanbel “*bu ümmet için halife seç denilseydi onu seçerdim*” demiştir. H.219 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 11, ss. 410-413.

¹⁴¹ **İsmail:** (ö. 180/796) (إسماعيل بن جعفر بن أبي كثير) İsmail b. Cafer el Ensarî. Ebû Süheyl Nâfi kendinden hadis almıştır. Ondan en çok rivayette bulunanlar arasında Ali b. Hucr, Yahyâ b. Eyüb ve Kuteybe b. Saîd de bulunmaktadır. Ebû Davud Sicistânî, Ebû Abdullah Hâkim, Nesâî onun için *sika* demiştir. Yahyâ b. Main onun az miktardaki hatasının *sika* olmasını etkilemeyeğini söylemiştir. H. 180 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 3, ss. 56-60.

¹⁴² **Ebû Süheyl Nâfi b. Malik.** (ö. 141/758) (نافع بن مالك بن عمرو بن الحارث) İbn Ebi Âmir. Enes b. Malik ve babası olan Malik b. Ebû Âmir'den hadis almıştır. Öğrencileri arasında İsmail b. Cafer de bulunmaktadır. İbn Sad Medine ehliinden olduğunu söylemiştir. Kendisi hakkında Ebû Hatim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Abdul Berr, Zehebî *sika* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 29, ss. 290-291; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 5, s. 283.

¹⁴³ **Malik b. Ebû Âmir** (ö. 74/693) (مالك بن عمرو بن الحارث) Malik b. Ebi Amir el Eshabî. Malik b. Enes'in dedesidir. Kendisine Ebû Muhammed el-Medenî de denilmiştir. Ebû Hüreyre, Aişe bint. Ebû Bekir, Ömer ibnu'l Hattab gibi sahâbilerden hadis almıştır. Kendisinden oğlu Nâfi b. Malik, Muhammed b. İbrahim el-Kureşî hadis almıştır. İbn Hibbân *es-Sikât*'ta kendisini anmıştır. Onun için Nesâî *sika* ve İbn Hacer *Takrib*'in de *sika* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 27, ss.148-150; İbn Hacer, *Tehzibü't Tehzib*, c. 10, s. 17.

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c.14, s. 314.

Hanbel'in *el-Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnavut da hadisin isnadının, *sahih* olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

Hadisin metni münafik alametleri hadislerinin en yaygın lafzıdır. Aynı zaman da bu hadis "آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ" lafizlarına, araştırmada merkeze alınan metindir.

10. Hadis

حَدَّثَنَا حَسَنٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ، مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Hasan,¹⁴⁶ Hammad b. Seleme,¹⁴⁷ Davud b. Ebi Hind,¹⁴⁸ Saîd b. Müseyyeb,¹⁴⁹ Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den (s.a.v.) T Hammad b. Seleme, Habîb b. Şehîd, Hasan'dan Hz.

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 14, s. 314, (dipnot 3).

¹⁴⁶ **Hasan b. Musa:** (ö. 209/824) (حسن بن موسى) Ebû Ali el-Bağdâdî. Hammad b. Seleme, İbn Lehîa'nın içerisinde bulunduğu bir gruptan hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel, Kuteybe b. Saîd ve daha birçok kişiye de hocalık yapmıştır. Hasan b. Musa için Yahyâ b. Maîn ve Ali b. el-Medenî *sika*, İbn Ebû Hâtim ve Sâlih b. Muhammed *sadûk* demişlerdir. Muhammed b. Sa'd, Hasan b. Musa'nın Hims ve Mevsil kadınlıklarından sonra halife Me'mun döneminde Bağdad'a geldiğini; daha sonra da Taberistan'a kadılık görevine gittiğini ve h. 209 yılında Rey şehrinde vefat ettiğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 6, ss. 328-333.

¹⁴⁷ **Hammad b. Seleme:** (ö. 167/783) (حماد بن سلمة بن دينار) İbn Dînâr el-Basrî el-Hıra ki. Kureyşin ve Hımyezîlerin mevlâsı olduğu nakledilir. Humeyd et-Tavîl'in kız kardeşinin oğludur. Sâbit b. Elsem, Davud b. Ebû Hind, Eyyub es-Sahtiyânî, Muhammed b. Ziyâd gibi tabiîn âlimlerinden hadis almıştır. Ebû Davud, Yezîd b. Hârûn, Süleyman b. Harb, Hasan b. Musa başta olmak üzere birçok kişi kendisinden hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel *Hammad Humeyd ve Sabit'ten hadis nakleden en güvenilir kişidir*, Yahyâ b. Maîn *sika olan Hammad b. Seleme'nin gençliğinde ve yaşlılığında söyledikleri aynı derecede sabittir*, Abdurrahman b. Mehdî ise *Hammad işittiklerinde güvenilir, insanlar içerisinde idraki en güçlü, kişiliğinde ve lisanında güçlü bir karaktere sahip, ölünceye kadar bu halde olmuştur* diyerek hüküm beyan etmişlerdir. Hammad b. Seleme'nin kişiliği, hocalarıyla olan ilişkisi ve hadis ilmindeki gücüyle ilgili daha çok şey söylenmiştir. Hammad b. Seleme'nin diye anılan iki kişiden birisidir (diğeri Hammad b. Zeyd'dir). Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. 7, s. 282; Mizzî, *Tehzîb*, c. 7, ss. 252-269.

¹⁴⁸ **Davud b. Ebi Hind:** (ö. 139/756) (داود بن دينار بن عذافر) Davud b. Ebî Hind el- Kuşeyrî. Horasan asıllıdır. Enes b. Malik, Hasan Basri, Âmir eş-Şa'bî, Saîd b. Müseyyeb'in arasında bulunduğu sahabe ve tâbiûndan birçok kişiden hadis dinlemiştir. Kendisinden hadis alan râvilerin bazıları ise Hammad b. Seleme, Süfyan es-Sevrî, Abdü'l a'lâ b. Abdü'l a'lâ'dır. Ebû Hâtim, Nesâî, Abdurrahman b. Yusuf onun için *sika* demişlerdir. İbn Hibbân basra'nın en hayırlı kişilerinden olduğunu belirtip hafızasından naklettiklerinde vehim bulunduğunu belirtirken, Ahmed b. Hanbel *sika olmakla birlikte sadece bir rivayetinde ızdırap ve ihtilaf bulunmaktadır* demiştir. el-İclî ise *sika, merfu isnadları iyidir* demiştir. Hicrî 139 yılında Basra'da veya Mekke yolunda vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 8, ss. 461-466; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 6, ss. 376-379.

¹⁴⁹ **Saîd b. Müseyyeb:** (ö. 94/713) (سعيد بن المسيب بن حزن بن أبي وهب بن عمرو) Saîd b. Müseyyeb el-Kureşî. Annesi ve babası sahabe olan Saîd b. Müseyyeb H. 15 yılında doğmuştur. Kayınpederi Ebû Hüreyre'dir. Pek çok büyük sahabiyi görmüş ve onlardan hadis rivayet etmiştir. Bunların başında Hz. Aişe, Hz Ömer, Hz Ali, Ümmü Seleme, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas, Sad b. Ebi Vakkas gelmektedir. Kendisinden

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç şey kimde bulunursa o münafıktır. Oruç tutup namaz kalsa da müslüman olduğunu zannetse de: konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiğinde sözünde durmayan, emanate hıyanet eden.”¹⁵⁰

Sened ve Metin Analizi

Ahmed b. Hanbel'in iki senedle rivayet ettiği bu hadisin isnadlarından biri Hasan-ı Basrî'nin mürsel rivayetidir. Hasan-ı Basrî'nin mürsel rivayeti ileride ayrı bir bölümde incelenecektir.¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hüreyre'den, farklı bir tarikle rivayet ettiği bu hadisin isnadı incelendiğinde, rivayet sigalarından ve râvilerin vefat tarihlerinden muasarat ve likanın gerçekleştiği görülmektedir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın, adalet ve zapt yönünden râvilerinin tamamı güvenilir olup isnadında bir problem gözükmemektedir. Şuayb Arnavut'a göre hadis Müslim'in şartlarına göre *sahihtir*.¹⁵²

“ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ” lafzıyla başlayan metinde bu manaya ilaveten diğer rivayetlerden farklı olarak “وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” ziyadesi vardır. Bu ziyadenin nereden kaynaklandığını şu aşamada tespit etmek güçtür. Fakat şunu ifade edebiliriz ki Ebû Hüreyre rivayetlerinde Saîd b. Cübeyr tarikinden gelen hadislerde bu lafız görülmektedir. Ebû Hüreyre'nin Saîd b. Müseyyeb tariki dışındaki, diğer tariklerinde ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ lafzı ve “وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى” lafzı birlikte yer almamaktadır.

11. Hadis

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عِيسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ، وَإِنْ صَلَّى وَإِنْ صَامَ وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا

اْتُمِّنَ خَانَ "

---

hadis rivayet eden pek çok râvi arasında İbn Şihab ez-Zühri, İbn Ebi Müleyke, Yahyâ b. Saîd, Kâtâde b. Diame, Davud b. Ebi Hind de vardır. Saîd b. Müseyyeb Medine'nin meşhur yedi fakihinin en önde gelenidir. Ömer b. Abdülaziz Medine Valisiyken “*fakühu'l-fukaha*” olarak anılan Saîd'e danışmadan hiçbir konuda hüküm vermezdi. Ebû Hâtim Razi onun için Tâbiîn neslinin en üstünü ve Ebû Hüreyre rivayetleri hakkında en güvenilir kişi olduğunu söylemiştir. Ebû Zür'a onun için *sika imam*, Ebû Abdullah Hakim onu Müsretrek'inde zikrederek *sika* demiştir. Ahmed b. Hanbel, Saîd hakkında Tâbiîn'in en faziletlisi olduğunu demiştir. İbn Şihab ez-Zühri Ondan daha Fakih'ini görmedim demiştir. Ali b. Medini onu ilim ve fazilet bakımından Tabii neslinin en büyüğü olarak zikretmiştir. Saîd b. Müseyyeb H.94 yılında Medine'de vefat etmiş ve Cennetü'l Bakî mezarlığına defnedilmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. 5, s. 119; Mizzî, *Tehzîb*, c. 11, ss. 66-75; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 4, ss. 217-246.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 16, s. 539.

¹⁵¹ Bkz. 40. Hadis.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 16, s. 539, (dipnot 2).

İshak b. İsa,¹⁵³ Hammad b. Seleme,¹⁵⁴ Davud b. Ebi Hind,¹⁵⁵ Saîd b. Müseyyeb¹⁵⁶ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Üç şey münafıktadır, namaz kılsa da oruç tutsa da Müslüman olduğunu zannetse de: konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiği sözünde durmayan, emanete hıyanet eden.*”¹⁵⁷

Sened ve Metin Analizi

Ahmed b. Hanbel'in tahdis sigasıyla İshak b. İsa'dan naklettiği bu hadisin isnadı, 10. Hadisin isnadıyla Hammad b. Seleme'de birleşmektedir. Güvenilir bir râvi olan İshak b. İsa'dan, muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın da senedinde, bir sorun gözükmemektedir. Şuayb Arnavut'a göre bu hadiste bir önceki hadiste olduğu gibi Müslim'in şartlarına göre *sahihtir*.¹⁵⁸

10. hadisle aynı muhtevaya sahip olan bu hadis, diğer rivayetlerden farklı olarak “*ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ*” lafzıyla başlamaktadır. Ayrıca “*وَإِنْ صَلَّى وَإِنْ صَامَ*” lafzında takdim tehir söz konusudur. Bu lafız farklılıklarının mana rivayetinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu metin, hadisin ortak râvisi Hammad b. Seleme'den nakledilen 19. ve 27. hadislerle birlikte değerlendirildiğinde, burada tasarrufta bulunan râvinin İshak b. İsa olduğu tespit edilmiştir. Çünkü Hammad b. Seleme'den gelen üç rivayetin “*وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى*” lafızlarıyla geldiği, sadece İshak b. İsa'dan nakledilen rivayetin, “*وَإِنْ صَلَّى وَإِنْ صَامَ*” şeklinde geldiği görülmektedir. Dolayısıyla burada tasarrufta bulunan râvinin İshak b. İsa olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

12. Hadis

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ أَبُو الرَّبِيعِ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ مَالِكٍ بْنُ أَبِي عَامِرٍ أَبُو سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ

أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ، إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ "

¹⁵³ **İshak b. İsa:** (ö. 215/830) (إسحاق بن عيسى بن نجیح): İshak b. İsa el-Bağdâdî. Hadis aldığı hocaları arasında Malik b. Enes, Hammad b. Seleme, Süfyan b. Uyeyne de vardır. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'la Mevsilî, Buhârî hadis almıştır. Onun hakkında Buhârî *meşhûrul hadis*, Zehebî *sika*, Ebû Hâtim ve İbn Hacer *sadûk* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ında zikretmiştir. İshak b. İsa'nın h.140 yılında doğduğu ve h.215 yılında vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, ss. 462-464; İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzîb*, c. 1, s. 214.

¹⁵⁴ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁵⁵ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁵⁶ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 15, s. 81.

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 15, s. 81, (dipnot 1).

Süleyman Ebû Rebi,¹⁵⁹ İsmail b. Cafer,¹⁶⁰ Nafi' b. Malik b. Ebi Âmir Ebû Süheyl,¹⁶¹ babasından(Malik b. Ebû Âmir),¹⁶² Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği sözünde durmaz, emanete ihanet eder.*”¹⁶³

Sened ve Metin Analizi

Buhârî'nin, hocası Süleyman Ebû'r-Rebi'den rivayet ettiği bu hadisin isnadı, 9. Hadisin isnadıyla İsmail b. Cafer'de birleşmektedir. Yapılan inceleme sonucu râviler arasında muasarat ve likanın sabit olduğu görülmektedir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın râvilerinin tamamı güvenilir olup isnadında bir sorun gözükmemektedir.

Hadisin metni “*آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ*” terkihiyle nakledilmiş olup metninde herhangi bir lafız farklılığı yoktur.

13. Hadis

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي سَهْلٍ نَافِعِ بْنِ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Muhammed b. Selâm,¹⁶⁴ İsmail b. Cafer,¹⁶⁵ Ebû Suheyl Nâfi' b. Malik b. Ebi Âmir,¹⁶⁶ babasından(Malik b. Ebû Âmir),¹⁶⁷ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber

¹⁵⁹ **Süleyman Ebû Rebi'**: (ö. 234/848) (سليمان ابوالربيع): Süleyman b. Davud el Atkî Ebû Rebi' Zehrânî el Basrî. En çok hadis aldığı hocaları arasında Hammad b. Zeyd, İsmail b. Cafer, Cerîr b. Abdülhamid de vardır. Ebû Ya'la Mevsilî, Buhârî, Müslim, başta olmak üzere pek çok muhaddis kendisinden hadis almıştır. Ebû Hatim, Nesâî, Ebû Zür'a onun için *sika* demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ta kendisini zikretmiştir. Zehebî *hafız*, Yahyâ b. Main ve Abdülbâkî *sika sadûk* demişleridir. Beğavî h. 243 yılının Ramazan ayında vefat ettiğini, Hafız Ebû Bekir ise Basra da vefat ettiğini nakletmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 11, ss. 423-425; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 10, ss. 676-678.

¹⁶⁰ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁶¹ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁶² 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁶³ Buhârî, “Kitabu'l-İmân”, 24, “Kitabu'l-Vesâyâ”, 8.

¹⁶⁴ **Muhammed b. Selâm**: (ö. 225/840) (محمد بن سلام البكندى) Muhammed b. Selâm b. el Ferec el-Bikendî. Kendisine Bikendî ve Bâkendî de denilmiştir. Abdullah b. Mübarek, İsmail b. Cafer hadis aldığı hocaları arasındadır. Buhârî'nin hocalarından olup kendisinden pek çok hadis nakletmiştir. Onun için, Ebû Hatim Razi *sika sadûk*, Zehebî *hafız sika*, zamanının “*Maveraünnehir'in Muhadisi*” demiştir. Buhârî onun h. 225 yılının Safer ayında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. 1, s. 110; Mizzî, *Tehzib*, c. 25, ss.340-343; Zehebî Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretu'l-huffaz*, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut 1998, c. 2, s. 9.

¹⁶⁵ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁶⁶ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁶⁷ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğiğinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder.*”¹⁶⁸

Sened ve Metin Analizi

Buhârî'nin, hocası Muhammed b. Selâm'dan naklettiği bu hadisin isnadı, 9 ve 12. Hadislerin isnadıyla İsmail b. Cafer'de birleşmektedir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın râvilerinin tamamı güvenilir olup isnadında bir sorun gözükmemektedir.

Hadisin metni “آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ” terkihiyle nakledilmiş olup metninde herhangi bir lafız farklılığı yoktur.

14. Hadis

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي سَهْلٍ نَافِعِ بْنِ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا أَوْثَمِنَ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ "

Kuteybe b. Saîd,¹⁶⁹ İsmail b. Cafer,¹⁷⁰ Ebû Suheyl Nâfi‘ b. Malik b. Ebi Âmir,¹⁷¹ babasından(Malik b. Ebû Âmir),¹⁷² Ebû Hüreyre Allah ondan razı olsun, rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, emanete ihanet eder, söz verdiğiğinde sözünde durmaz.*”¹⁷³

Sened ve Metin Analizi

Buhârî'nin, hocası Kuteybe b. Saîd'den naklettiği bu hadisin isnadı, 9, 12 ve 13. Hadislerin isnadıyla İsmail b. Cafer'de birleşmektedir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın râvilerinin tamamı güvenilir olup isnadında bir sorun gözükmemektedir

Bu hadisin metni Buhârî'nin diğer rivayetleriyle aynı olmakla birlikte “وَإِذَا أَوْثَمِنَ” ve “وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” lafızlarında takdim tehir bulunmaktadır. Manaya etkisi bulunmayan bu

¹⁶⁸ Buhârî, “Kitabu’l-Edeb”, 69.

¹⁶⁹ **Kuteybe b. Saîd:** (ö. 240/854) (قتيبة بن سعيد بن جميل بن طريف بن عبد الله): Kuteybe b. Saîd b. Cemîl es-Sekafi. Leys b. Sa’d, Malik b. Enes, Cerîr b. Abdülhamîd, Hammad b. Zeyd’in aralarında bulunduğu büyük bir topluluktan hadis almıştır. Başta Buhârî, Müslim, Nesâî, Tirmîzi olmak üzere birçok meşhur muhaddis talebesi olmuştur. Onun hakkında Ebû Hâtim, Nesâî, Yahyâ b. Maîn *sika*, İbn Hacer *sika sebt* demişlerdir. Nesâî *sadûk* ziyadesinde bulunmuştur. Leys’ten aldığı bir rivayette yalnız kaldığı için, o rivayeti tartışma konusu olmuştur. Musa b. Hârûn onun H. 148’te doğduğunu ve H. 240 yılında da vefat ettiğini belirtmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 23, ss. 523–537, Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. 11, ss. 13-24; İbn Hacer, *Tehzîbü’t Tehzîb*, c. 7, ss. 321-323.

¹⁷⁰ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁷¹ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁷² 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁷³ Buhârî, “Kitabu’ş-Şehadât”, 28.

râvi tasarrufunu Kuteybe b. Saîd'in yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü Kuteybe b. Saîd'in hocası İsmail b. Cafer'den bu hadisi onun dışında beş râvî daha nakletmiştir. Bu beş râvinin rivayetlerinde takdim tehir söz konusu değildir. Akla şu soru gelebilir: Hadisi eserine alan Buhârî, burada tasarruf yapmış olabilir mi? Buhârî'nin tasarruf yapmadığının delili ise Kuteybe b. Saîd'den nakledilen aynı hadisi eserine alan Nesâî'nin, (25.Hadis) rivayetinde de takdim tehir yapıldığı görülmektedir. Bu da gösteriyor ki buradaki râvi tasarrufu Kuteybe b. Saîd tarafından yapılmıştır.

15. Hadis

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بَرْزَةَ، وَفُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَاللَّفْظُ لِيَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سُهَيْلٍ نَافِعُ بْنُ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ، إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Yahya b. Eyüb¹⁷⁴ ve Kuteybe b. Saîd¹⁷⁵ (Yahya'nın lafzıyla), İsmail b. Cafer,¹⁷⁶ Ebû Suheyl Nâfi' b. Malik b. Ebi Âmir,¹⁷⁷ babasından(Malik b. Ebû Âmir),¹⁷⁸ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğiğinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder.*”¹⁷⁹

Sened ve Metin Analizi

Müslim'in, hocaları Kuteybe b. Saîd ve Yahya b. Eyub'tan tahdis sigasıyla rivayet ettiği bu hadisin isnadı, 9,12,13 ve 14. Hadislerin isnadıyla İsmail b. Cafer'de birleşmektedir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın râvilerinin tamamı güvenilir olup isnadında bir sorun gözükmemektedir.

¹⁷⁴ **Yahyâ b. Eyyüb:** (ö. 234/848) (يحيى بن أيوب) Ebû Zekerriya Bağdâdî. Süfyan b. Uyeyne hocaları arasında olup en çok hadis aldığı hocası İsmail b. Cafer'dir. Ebû Yâ'lâ Mevsilî, Müslim b. Haccac ve Ahmed b. Hambel kendisinden hadis almıştır. İbn Hacer onun için *sika*, Zehebî ise; “*sika hadis imamlarındandır*” demiştir. İbn Hibbân da *es-Sikât*'a almıştır. Ali b. Medinî ve Ebû Hatim er-Râzi ise onun hakkında *sadûk* demişlerdir. Ahmed b. Hanbel ve Musa b. Hârûn ise ona *sâlih* demişlerdir. H. 157 yılında doğduğu ve h. 234 yılında Bağdat'ta vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 31, ss. 238-242; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 11, s. 165.

¹⁷⁵ 13. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁷⁶ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁷⁷ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁷⁸ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁷⁹ Müsim, “Kitabu'l-Îmân” 107.

Müslim bu hadisi iki hocadan nakletmiş ve Yahya b. Eyüb'ün metnini eserine almıştır. Ayrıca bu durumu senette de belirtmiştir. Bir önceki hadiste Kuteybe b. Saîd'in takdim tehir yaparak tasarrufta bulunduğu belirtilmişti. Müslim'in de bu hususu dikkate alarak Yahya b. Eyüb'ün metnini tercih ettiği söylenebilir.

16. Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ مَوْلَى الْحُرَقَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مِنْ عِلَامَاتِ الْمُتَأَفِّقِ ثَلَاثَةٌ، إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا اتَّخَذَ خَانَ ".

Ebû Bekir b. İshak,¹⁸⁰ İbn Ebi Meryem,¹⁸¹ Muhammed b. Cafer,¹⁸² Huraka'nın Mevlâsı A'lâ b. Abdirrahman b. Yakub,¹⁸³ Babasından(Abdurrahman b. Yakub el-

¹⁸⁰ **Ebû Bekir b. İshak:** (ö. 270/884) (محمد بن إسحاق بن جعفر): Muhammed b. İshak b. Cafer es-Sâgânî. Künyesi Ebûbekir olan Muhammed b. İshak; Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû Şeybe, Hişam b. Kâsım, İbn Ebi Meryem gibi isimlerden hadis almıştır. Kendisinden Yakub b. İshak, Muhammed b. Hârûn, Müslim b. Haccac hadis nakletmiştir. Onun için Ebû Hâtim, Darekutnî, Nesâî ve İbn Hacer *sika* demiştir. Nesâî ayrıca *lâ be'se bih*, Darekutni ise *fevka's-Sika* olarak anmıştır. Abdurrahman b. Yusuf ve Müselleme b. Kasım Endülüsi onun için *sika me'mûn* demiştir. Hatîb el-Bağdâdî sünnetteki şöhreti ve rivayetlerdeki derin bilgisi yanında sağlam sika râvilerdendir demiştir. Yaklaşık 180 yılında doğan Muhammed b. İshak, 270 yılının Safer ayının 7. gününde vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 33, s. 84, c. 24, ss. 396-399; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 12, ss. 592-594; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 9, s. 32.

¹⁸¹ **İbn Ebi Meryem:** (Ö. 224/838) (سعيد بن الحكم بن محمد بن سالم بن أبي مريم): Saîd b. Ebî Meryem el-Cemhî. Hadis aldığı hocaları arasında Yahyâ b. Eyyub el-Ğâfagî, Muhammed b. Cafer; kendisinden hadis alanlar arasında ise Buhârî, Dârimî, Ebû Bekir b. İshak gibi tanınmış muhaddisler de vardır. Onun hakkında Ebû Hâtim Râzi ve İclî *sika*, Ebû Davud Sicistânî *huccet*, Yahyâ b. Maîn *sika min sikât* demiştir. Nesâî ve Darekutnî *la be'se bih* demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât'a* onu almıştır. Hicri 144 yılında doğan İbn Ebi Meryem H. 224 de vefat etmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 3, s. 465; Mizzî, *Tehzîb*, c. 10, ss. 391-395.

¹⁸² **Muhammed b. Cafer:** (ö. ?) (محمد بن جعفر بن أبي كثير) Muhammed b. Cafer el-Ensârî. Hocaları arasında Şube b. Haccac, Alâ b. Abdirrahman, Ebû Usâme el-Medenî de vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Ahmed b. Hanbel, İbn Ebi Meryem, Hâlid b. Muhlid de vardır. Onun hakkında; Yahyâ b. Maîn, Zehebî, Ahmed b. Abdullah el-İclî, İbn Hacer el-Askalânî *sika* demiştir. Nesâî ona *salih* ve bir keresinde de *müstekim'ul hadis* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât'*ına almıştır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 7, ss. 220-221; Mizzî, *Tehzîb*, c. 24, ss. 583-585; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 9, s. 82-83.

¹⁸³ **A'lâ b. Abdirrahman b. Yakub:** (ö. 132/750) (علاء بن عبد الرحمن بن يعقوب) A'lâ b. Abdirrahman el-Hurakî. Sahabeden Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik ile babası Abdurrahman b. Yakub başta olmak üzere birçok kişiden hadis almıştır. Kendisinden İsmail b. Cafer, Muhammed b. Cafer, Malik b. Enes, Şube b. Haccac, Süleyman b. Bilal, Yahyâ b. Muhammed b. Kays gibi pek çok râvi hadis almıştır. Onun hakkında; el-İclî *sika* demiştir. Tirmizî onun rivayetini *el-Câmi'*ne almış ve *hadis ehli nezdinde sikadır* demiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sika, hakkında kötü bir şey işitmedim* demiştir. Nesâî *leyse bihi be's* ve bir keresinde de *sika* demiştir. Zehebî onun için *Medine ulemasından biri ve saduk meşhur* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât'*ına almıştır. Yahyâ b. Maîn, Alâ hakkında *zayıf, leyse bihi be's, leyse bi'l-hucce* şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Buhârî *sahih* dışındaki eserlerinde kendisinden nakilde bulunurken *Kütüb-i Sitte*'nin diğer eserlerinde rivayetleri yer almıştır. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c.5, 309; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 6, ss. 508-509; Mizzî, *Tehzîb*, c. 22, ss. 520-524; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 6, ss. 186-187.

Cühenî),¹⁸⁴ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç şey münafik alametlerindedir: konuştuğu zaman yalan söyler, Söz verdiğiğinde sözünde durmaz, Emanete ihanet eder.”¹⁸⁵

Sened ve Metin Analizi

Müslim'in 15. Hadisin isnadından farklı bir tarikle Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bu hadisin senedi incelendiğinde; Müslim'den Ebû Hüreyre'ye kadar râvilerin hadisi muteber eda sigalarıyla naklettiği görülmektedir. Râvi incelemesi sonucunda Muhammed b. Cafer hariç diğer râvilerin vefat tarihleri tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada Muhammed b. Cafer'in vefat tarihi tespit edilemese de kayıtlarda Alâ b. Abdirrahman ve İbn Ebi Meryem ile hoca talebe ilişkisi içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla isnadın râvileri arasında muasarat ve lika olduğu görülmektedir.

Adalet ve zapt yönünden râviler incelendiğinde, genel olarak râvilerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ancak A'lâ b. Abdirrahman hakkında güvenilir olduğunu söyleyenlerin yanında, *zayıf*, *leyse bihi be's*, *leyse bi'l-hucce* gibi çeşitli cerh ifadelerinin de kullanıldığı görülmektedir. Müslim bu ifadelere rağmen, bu rivayete itibar etmiş ve eserinin iman bölümünde zikretmiştir.

Hadisin metni “*مِنْ عِلَامَاتِ الْمُنَافِقِ ثَلَاثَةٌ*” lafızıyla başlamaktadır. Bu lafız sadece bu hadiste geçmektedir. Râvi tasarrufundan kaynaklanan bu lafız farklılığının hangi râviden kaynaklandığını tespit etmek güçtür. Çünkü Muhammed b. Cafer'den Müslim'e tek tarikle, birden fazla râvi silsilesi ile gelmektedir. Mana rivayetinden olduğu anlaşılan “*Üç şey münafik alametlerindedir*” anlamındaki bu lafız hadisin muhtevasını etkilememektedir.

17. Hadis

حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ الْعَمِّيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ قَيْسٍ أَبُو زَكِيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْعَلَاءَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، يُحَدِّثُ بِهَذَا

الإِسْنَادِ، وَقَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ "

¹⁸⁴ **Abdurrahman b. Yakub:** (ö. ?) (عبد الرحمن بن يعقوب) Abdurrahman b. Yakub el-Cühenî. En çok hadis aldığı hocası Ebû Hüreyre'dir. Ebû Saïd el-Hudri (r), Abdullah b. Amr(r)'dan da rivayette bulunmuştur. Onun rivayetleri daha çok oğlu Alâ b. Abdirrahman b. Yakub'tan gelmektedir. Onun hakkında Abdullah el-İclî, İbn Hacer el-Askalanî, Ali b. Medîni *sika*; Nesâi *leyse bi hi be's* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'na almıştır. Bkz. İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. 5, 236; Mizzi, *Tehzib*, c. 18, ss. 18-20; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 309.

¹⁸⁵ Müsim, “Kitabu'l-İmân”, 108.

Ukbe b. Mükrim el-Ammiyyü,¹⁸⁶ Yahya b. Muhammed b. Kays Ebû Zukeyr,¹⁸⁷ A'la b. Abdirrahman,¹⁸⁸ bu isnadla Resulullah'in (s.a.v.): “*Münafığın alameti üçtür: oruç tutsa da, namaz kılsa da, müslüman olduğunu zannetse de*” buyurduğunu rivayet etmiştir.¹⁸⁹

Sened ve Metin Analizi

Müslim'in hocası Ukbe b. Mükrim'den rivayet ettiği bu hadis, 16. Hadisin isnadiyla A'la b. Abdirrahman'da birleşmektedir. Bu isnatta kullanılan rivayet sigaları ve râvi araştırması sonucu, râviler arasında hoca talebe ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Kaynaklarda Yahya b. Muhammed'in vefat tarihi zikredilmese de A'la b. Abdirrahman'dan hadis aldığı ve kendisinden de diğer râvilerin hadis naklettiği zikredilmektedir. Dolayısıyla isnadın râvileri arasında muasarat söz konusudur.

Yahya b. Muhammed hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. İbn Hacer *saduk yuhti kesir* derken Yahya b. Main *zayıf* hükmü vermiştir. Râvinin cerh edilmesi isnadın zayıf hükmünü almasına sebep ise de; bu rivayeti destekleyen başka *âdid*¹⁹⁰ ve *şahid*¹⁹¹ hadislerin bulunması isnadı zayıf hükmünden kurtarıp *hasen li ğayrihi* seviyesine yükseltmektedir.

Metnin Değerlendirilmesi

Bu metinde Müslim, hadisi ihtisar ederek nakletmiştir. Araştırmada merkeze alınan “*إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِيَ خَانَ*” ortak lafzı burada yer almamaktadır. Bu hadisin ihtisar

¹⁸⁶ **Ukbe b. Mükrim el-Ammiyyü:** (ö. 243/858) (عتبة بن مكرم العمي): Ukbe b. Mükrim b. Eflah b. Cerâd. Hadis aldığı hocaları arasında Ebû Davut et-Tayâlisî, Muhammed b. Cafer el Hizâlî, Yahyâ b. Muhammed de vardır. Kendinden Müslim b. Haccac, Ebû Davud es-Sicistani, Tirmizî gibi meşhur muhadisler hadis almışlardır. Onun hakkında Nesâî ve İbn Hacer *sika*, Ebû Davud, *sikatu's-sika* demiştir. Ukbe'nin h. 243 yılında vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Mizzi, *Tehzîb*, c. 20, ss. 223-226; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 7, s. 223.

¹⁸⁷ **Yahyâ b. Muhammed b. Kays Ebû Zukeyr:** (ö. ?) (يحيى بن محمد بن قيس) Yahyâ b. Muhammed el Muhârabî. Hadis aldığı hocaları arasında Hişam b. Urve, Alâ b. Abdirrahman, Ebû Abdullah Medenî de vardır. Kendinden Muhammed b. Müsennâ, Ebû Abdullah Sekafî, Amr b. Ali, Ukbe b. Mukrim rivayette bulunmuştur. Onun hakkında Ebû Hatim Râzi *hadisleri yazardı*, Ebû Ya'la Halîlî *şeyh sâlih* demitir. İbn Hacer Askalânî *Takrib*'de *saduk yuhti kesir*, Yahyâ b. Main *zayıf* demiştir. İbn Hibbân isnadları karıştırdığını, mürselleri merfu yaptığını belirtip *lâ yuhteccu bihi* demiştir. Ukaylî *la yutâba' alâ hadisihi* demiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 9, s. 184; Mizzi, *Tehzîb*, c. 31, ss.524-527; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 9, ss. 296-299.

¹⁸⁸ 16. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁸⁹ Müslim, “Kitabu'l-Îmân”, 109.

¹⁹⁰ Bir kusuru bulunan bir haberin bu kusurunu gideren diğer bir haber. Bkz. Abdullah Aydınli, a.g.e.,s 15.

¹⁹¹ Herhangi bir hadise, aynı sahabiden gelen benzer muhtevadaki ikinci hadis. Bkz. Abdullah Aydınli, a.g.e., s. 291.

edilmemiş metnini, Yahya b. Kays tarîkinden Muhammed b. Müsenna, ondan da Ebû Ya'la (Bkz.26. Hadis) nakletmiştir.

18. Hadis

. وَحَدَّثَنِي أَبُو نَصْرِ التَّمَّارِ وَعَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ،

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ حَدِيثِ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ الْعَلَاءِ، ذَكَرَ فِيهِ: وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى، وَرَعِمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ

Ebû Nasr et-Temâr¹⁹² ve Abdul A'lâ b. Hammad,¹⁹³ Hammad b. Seleme,¹⁹⁴ Davud b. Ebû Hind,¹⁹⁵ Saîd b. Müseyyeb,¹⁹⁶ Ebû Hüreyre Yahya b. Muhammed'in, A'lâ'dan rivayet ettiği bundan önceki hadisin bir benzerini Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurdu diyerek haber vermiştir. Bu rivayette de Resulullah'ın “*Oruç tutsa da, namaz kılsa da, müslüman olduğunu zannetse de*” dediğini zikretmiştir.¹⁹⁷

Sened ve Metin Analizi

Müslim'in 15, 16 ve 17. Hadislerin isnadlarından farklı olarak başka bir tarikle Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bu hadisin senedi Hammad b. Selem'de 10. ve 11. hadislerle birleşmektedir. Bu hadisi iki hocasından tahdis sigasıyla rivayet eden Müslim'in diğer râvileri arasında da muasarat ve likanın sabit olduğu râvi incelemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Muttasıl senetle rivayet edilen bu isnadın, râvilerinin tamamı güvenilirdir. Dolayısıyla bu isnad *sahih* hükümlerini taşımaktadır.

¹⁹² **Ebû Nasr et-Temâr:** (ö. 228/843) (عبد الملك بن عبد العزيز). Abdülmelik b. Abdülaziz et-Temar el-Kuşeyri. Altmış civarında rivayetle, en çok hadis aldığı hocası Hammad b. Seleme'dir. Kendisinden Ebû'l Kasım Beğavi, Mülim b. Haccac, Muhammed b. Hârûn hadis nakletmiştir. Ebû Davud es-Sicistani, Nesâî, İbn Ammad Hanbeli, Vakidi onun için *sika* demişlerdir. İbn Hibbân *Sikât*'ın da zikretmiştir. Hatîb el-Bağdâdî *sika faziletli hayırlı ve edepî*'dir demiştir. Hicri 228 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 18, ss. 354-358.

¹⁹³ **Abdul A'lâ b. Hammad:** (ö. 237/851) (عبد الأعلى بن حماد بن نصر) Abdul A'lâ b. Hammad el-Bâhilî. Hadis rivayet ettiği hocaları arasında Hammad b. Seleme, Süfyan b. Uyeyne ve Malik b. Enes gibi meşhur muhaddisler vardır. Kendisinden Buhârî, Müslim Ebû Ya'la Mevsilî, Bezzâr başta olmak üzere pek çok eser sahibi Muhaddis hadis rivayet etmiştir. Onun hakkında Ebû Hatim Razi, Ebû Ya'la Halîlî, Darakutnî *sika*; Nesâî *Leyse bihi be's*; İbn Hacer *La be'se bih* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Buhârî ve Musa b. Hârûn onun H. 237 yılında Basra da vefat ettiğini söylemişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 18, ss. 348-352; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 551.

¹⁹⁴ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁹⁵ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁹⁶ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

¹⁹⁷ Müsim, “Kitabu'l-Îmân”, 110.

Müslim burada Bir önceki hadisin metnine ilaveten “وَأِنْ صَامَ وَصَلَّى، وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” lafzını başka bir senetle destekleyerek ziyade de bulunmuştur.

Müslim *Sahih*'inde, aynı hadisin ortak lafızlarını tekrar vermek yerine, hadise ziyade kılınacak lafızlara, yer vermeyi uygun görmüştür.¹⁹⁸ Bu çalışmanın 15, 16, 17, 18 ve 47 numaralı hadisleri Müslim'in bu üslubuna örnek teşkil etmektedir.

19. Hadis

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَادٍ، وَهُوَ ابْنُ نَصْرِ الْبَاهِلِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلْمَةَ، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ثَلَاثٌ مَنْ كُنَ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُؤْمِنٌ إِذَا حَدَّثَ كَذِبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أَتَمَّنَ خَانَ". وَهَذَا الْحَدِيثُ لَمْ يَرَوْهُ، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ إِلَّا حَمَادُ بْنُ سَلْمَةَ.

Abdul A'lâ b. Hammad (O İbn Nasr el-Bâhilî'dir),¹⁹⁹ Hammad b. Seleme,²⁰⁰ Davud,²⁰¹ Saîd,²⁰² Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç şey kimde bulunursa o münaфіktir. Oruç tutup namaz kılsa da mümin olduğunu zannetse de konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiğiinde sözünde durmayan, emanate ihanet eden.”

Bu hadisi Ebû Hüreyre - Saîd - Davud tarîkiyle sadece Hammad b. Seleme nakletmiştir.²⁰³

Sened ve Metin Analizi

Müslim'den nakledilen 18. hadisin isnadıyla aynı olan, bu rivayetin senedi de muttasıl olup râvilerinin tamamı güvenilirdir. Bu hadisi eseri *el-Müsned*'e alan Bezzâr hadisin altına, bu tarîkle sadece Hammad b. Seleme'den nakledildiği notunu düştürmüştür.

Hadisin metni “ثَلَاثٌ مَنْ كُنَ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ” terkihiyle gelmektedir. Diğer rivayetlerden farkı “وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” lafzı farklıdır. Diğer rivayetlerde bu ifade “وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” şeklinde gelmektedir. Metindeki bu farklılık mana rivayeti olup anlamı değiştirmemektedir.

¹⁹⁸ Müslim, “Mukaddime”, c. 1, s. 4.

¹⁹⁹ 18. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁰⁰ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁰¹ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁰² 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁰³ Bezzâr, *el-Müsned*, c. 14, s. 257.

20. Hadis

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أَوْثَمَنَ خَانَ.

Amr b. Ali,²⁰⁴ Yahya b. Muhammed b. Kays,²⁰⁵ A'lâ b. Abdirrahman,²⁰⁶ Babasından(Abdurrahman b. Yakub el-Cühenî),²⁰⁷ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğiinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder.*”²⁰⁸

Sened ve Metin Analizi

Bezzâr'ın Amr b. Ali'den tahdis sigasıyla rivayet ettiği bu hadis, önce Yahya b. Muhammed'de 17. hadisle sonrasında da A'la b. Abdirrahman'da 16. Hadisle birleşmektedir. Senedi muttasıl olan isnadın râvilerinden Yahya b. Muhammed hakkında cerh ifadelerinin kullanıldığını daha önce belirtilmişti. 17. Hadisin isnad değerlendirilmesinde değinildiği gibi râvinin cerh edimesinden dolayı zayıf hükmü verilmesi gerekirken bu isnad diğer rivayetlerin adid ve şahidliğinden hasen li gayrihi seviyesine yükselmektedir.

Hadisin metni “آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ” terkihiyle nakledilmiş olup metninde herhangi bir lafız farklılığı yoktur.

21. Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو حَفْصٍ عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أَوْثَمَنَ خَانَ "، قَالَ أَبُو عَيْسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ مِنْ حَدِيثِ الْعَلَاءِ، وَقَدْ رُوِيَ مِنْ غَيْرِ وَجْهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْبَابِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، وَأَنْسَ، وَجَابِرٍ،

²⁰⁴ **Ebû Hafs Amr b. Ali:** (ö. 249/863) (البصري حفص أبو الباهلي على بن عمرو): Amr b. Ali el Felas. Hadis aldığı hocaları arasında Hammad b. Zeyd, Süfyan b. Uyejne, Yahyâ b. Muhammed de vardır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı, Bezzâr ondan kitaplarına hadis almışlardır. Onun hakkında Nesâî, *sika*, *sahibu hadis*, *hafız*; Ebû Hâtim sadûk demiştir. Amr b. Ali h.249 yılının Zilkade ayında vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 22, ss. 162-165; Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 11, ss. 471-472.

²⁰⁵ 17. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁰⁶ 16. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁰⁷ 16. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁰⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, c. 15, s. 77.

Amr b. Ali,²⁰⁹ Yahya b. Muhammed b. Kays,²¹⁰ A'lâ b. Abdirrahman,²¹¹ Babasından(Abdurrahman b. Yakub el-Cühenî),²¹² Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğiinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder.*”

Tirmizî, “*Bu hadis A'lâ hadisi olarak hasen garibtir. Ebû Hüreyre'den değişik şekillerde de rivâyet edilmiştir. Bu konuda İbn Mesud, Enes ve Câbir'den de hadis rivâyet edilmiştir.*” demiştir.²¹³

Sened ve Metin Analizi

Tirmizî'nin hocası Amr b. Ali'den rivayet ettiği bu hadisin isnadı, 20. Hadisin isnadıyla aynıdır. Yahya b. Muhammed 17. Hadisle, A'la b. Abdirrahman da 16. Hadisle bu rivayetin müşterek râvileridir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnad hakkında Tirmizî, A'lâ b. Abdirrahman'dan dolayı hadisin *hasen garib* olduğunu söylemiştir.

Hadisin metni “آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ” terkihiyle nakledilmiş olup metninde herhangi bir lafız farklılığı yoktur.

22. Hadis

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي سُهَيْلِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ بِمَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو عَيْسَى: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ، وَأَبُو سُهَيْلٍ هُوَ عَمُّ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ وَأَسْمُهُ: نَافِعُ بْنُ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ الْأَصْبَحِيُّ
الْحَوْلَانِيُّ

Ali b. Hucr,²¹⁴ İsmail b. Cafer,²¹⁵ Ebû Suheyl b. Malik,²¹⁶ babasından(Malik b. Ebû Âmir),²¹⁷ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber'den (s.a.v.) yukarıdaki hadisin benzerini nakletti.

²⁰⁹ 20. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²¹⁰ 17. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²¹¹ 16. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²¹² 16. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²¹³ Tirmizî, “Kitabu'l-İmân”, 14.

²¹⁴ **Ali b. Hucr:** (ö. 244/858) (علي بن حجر بن إياس بن مقاتل) Ebû'l-Hasan Ali b. Hucr b. İyâs es-Sa'dî el-Mervezî. En çok hadis aldığı hocası İsmail b. Cafer'dir. Buhâri, Müslim, Tirmizî Nesâî, İbn Huzeyme gibi pek çok meşhur muhaddis kendisinden rivayette bulunmuştur. İbn Hibbân *Sikât*'ında ondan bahsetmiştir. İbn Hacer *Takrîb*'inde *sika hâfız*, Nesâî ise *sika me'mûn hâfız* demiştir. Hatîb el Bağdâdî *sâduk mutkîn hâfız*, Mizzî ise onun çok dikkatli olduğunu söyleyerek *hafız sika me'mûn* demiştir. H. 154 yılında doğmuş ve h. 244 yılında Merv'de vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 20, ss. 355-361; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 11, ss. 507-513.

Tirmizî, “Bu hadis sahihtir. Ebû Süheyl, Mâlik b. Enes’in amcası olup adı Mâlik b. Naflî b. Mâlik b. Ebû Amîr el Asbahî el Havlânî’dir”. demiştir.²¹⁸

Sened ve Metin Analizi

Tirmizî’nin hocası Ali. b. Hucr’dan rivayet ettiği bu hadisin isnadı, 9,12,13,14 ve 15. Hadislerin isnadlarıyla İsmail b. Cafer’de birleşmektedir. Râvi incelemesi sonucu bu isnatta muasarat ve lika sabittir. Ayrıca hadisin râvilerinin tamamı güvenilir olup isnadında bir sorun gözükmemektedir. Tirmizî de bu hadisin *sahih* hükmünde olduğu, notunu düşmüştür.

Tirmizî’nin bir önceki hadisin benzeri diyerek atıfta bulunduğu metin şöyledir:

“آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِيَ خَانَ” “*Münafığın alameti üçtür:*

Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğiğinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder.”

23. Hadis

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيْهِ، حَدَّثَنَا التَّضَرُّ بْنُ شَمِيلٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مَعْشَرٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثٌ مِنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا أُؤْتِيَ خَانَ»، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَهَبَتْ أَثْنَانِ وَبَقِيَتْ وَاحِدَةٌ؟ قَالَ: «فَإِنَّ عَلَيْهِ شُعْبَةٌ مِنْ نِفَاقٍ مَا بَقِيَ مِنْهُنَّ شَيْءٌ»

İshak b. Râhuye,²¹⁹ Nazr b. Şemîl,²²⁰ Ebû Ma‘şer,²²¹ Saîd,²²² Ebû Hüreyre’den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç şey kimde bulunursa o

²¹⁵ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²¹⁶ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²¹⁷ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²¹⁸ Tirmizî, “Kitabu’l-İmân”, 14.

²¹⁹ **İshak b. Râhuye:** (ö. 238/852) (إسحاق بن إبراهيم بن مخلد بن إبراهيم بن مطر) Ebû Yakup İshak b. İbrahim el-Mervezî. Hadis rivayet ettiği hocaları arasında Abdullah b. Mübarek, Cerîr b. Abdülhamîd, Abdürrezzak b. Hemmam, Nazr b. Şümeyl de vardır. Kendisinden Buhârî, Müslim, Nesâî, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Bezzâr, Firyâbî gibi pek çok meşhur muhaddis rivayette bulunmuştur. Onun hakkında İbn Hibbân ve Mizzi zamanın *Alim, fakih ve hafızıdır*, Ebû Zür’a *İshak’tan daha hafızını görmedim* demiştir. Nesâî onun için *sika me’mun*, İbn Hacer *sika hafız müctehid* demiştir. Onun yüzbin hadis bildiği ve bunun yetmişbinini talebelerine ezbere yazdırdığı rivayet edilmiştir. İshak b. Rahuye, h. 161 yılında doğmuş ve h. 238 yılının Şaban ayında vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, ss. 398-407; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. 11, ss. 358-383; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. 1, ss. 190-192.

²²⁰ **Nazr b. Şümeyl:** (ö. 203/818) (نضر بن شمیل بن خرشة بن يزيد) Ebû’l Hasan Nahvî el-Basrî el-Mazenî. Hammad b. Seleme, Şube b. Haccac, Ebû Ma‘şer hadis aldığı hocaları arasındadır. Kendisinden hadis alanlar arasında ise Dârimi, Saîd b. Mesud, İshak b. Râhuye’de vardır. Onun hakkında Nesâî, İbn Ebû Hâtim, Yahyâ b. Main, *sika*, demiştir. Zehebî onun için *Merv’in muhaddisi ve şeyhi, sika imam sünen sahibi* demiştir. Ukayli *ed-Du’afa’*’ına onu almıştır. Rivayetleri Buhârî ve Müslim de de yer alan Nazr, h.

münafiktir. konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiği sözünde durmayan, emanate hıyanet eden.” Bir adam dedi ki: Ey Allah’ın Rasulü ikisi gider de bir tane (alامت) kalırsa ne olur? Resulullah da: “*Onda bir tanesi varsa nifaktan bir şube vardır.*” buyurdu.²²³

Sened ve Metin Analizi

Firyabî’nin hocası İshak b. Râhuye’den aldığı bu rivayetin râvileri arasında muasarat ve likanın sabit olduğu, râvilerin vefat tarihlerinden ve kullanılan rivayet sigalarından anlaşılmaktadır. Adalet ve zabt yönünden râvileri incelendiğinde, üçüncü tabaka râvisi Ebû Ma’ser hakkında Buhârî *munkeru’l hadis*, Nesâî ve İbn Hacer hafızasının bozuk olmasından dolayı zayıf, Darekutnî, Fellas ve Vakidî de zayıf, hükmü vermişlerdir.²²⁴ Ayrıca döneminin en meşhur hadis hafızlarından birisi olan, yüzlerce râvinin hadis rivayet ettiği İshak b. Rahuye’den, bu hadisi sadece Firyabî’nin nakletmesi dikkat çekici bir husustur. Sonuç olarak muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın senedi zayıf hükmündedir.

Hadisle ilgili dikkat çeken önemli bir hususta, ana hatlarıyla Ebû Hüreyre’nin Saîd b. Müseyyeb tarîkinden gelen diğer rivayetlere benzese de, metnin son kısmında yer alan “*فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَهَبَتِ ائْتِنَانِ وَبَقِيَتْ وَاحِدَةٌ؟ قَالَ: «فَإِنَّ عَلَيْهِ شُعْبَةٌ مِنْ نَفَاقٍ مَا بَقِيَ مِنْهُمْ شَيْءٌ»*” lafzının sadece bu hadiste yer alıyor olmasıdır.²²⁵ İdrac olma ihtimali barındıran bu ilavenin, hadisi Saîd b. Müseyyeb’den nakleden Ebû Ma’ser’den kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Çünkü râvi incelemesi sonucu diğer râvilerin güvenilir olduğu göz önüne alınırsa, Ebû Ma’ser’in hafızasının bozuk olduğu yönündeki ifadeler, bu ihtimali akla getirmektedir.

203 senesinde Merv’de vefat etmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, c. 8, s. 477; Mizzî, *Tehzib*, c. 29, ss. 379-384; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 9, ss. 328-332.

²²¹ **Ebû Ma'ser:** (ö. 170/786) (نجیح بن عبد الرحمن) Necih b. Abdurrahman es-Sindî. Hadis aldığı hocaları arasında Saîd b. Ebi Saîd, Süfyan es-Sevri, Saîd b. Müseyyeb de vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında ise Muhammed b. Bekâr, Haşim b. Kasım, Nazr b. Şümeyl de vardır. Onun hakkında Yezîd b. Hârûn *sebt*, Ebû Nuaym *hafız* demiş; Ebû Hâtim Râzi *Leyse bi Kavî*, Buhârî *munkeru’l hadis*, Nesâî ve İbn Hacer hafızasının bozuk olmasından dolayı zayıf, Darekutnî, Fellas ve Vakidî *zayıf*, hükmü vermişlerdir. Ebû Ma'ser h. 170 yılının Ramazan ayında Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 29, ss. 322-331; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. 8, s. 111; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 7, ss. 435-440; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.2, s.241.

²²² 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²²³ Firyâbî Ebû Bekir Cafer b. Muhammed, *Sifâtü'n-Nifâk ve Zemmü'l Münafikîn*, (thk: Abdürakîb b. Ali), Dâr İbn Zeydün, Beyrut 1990, s. 27.

²²⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. 8, s. 111; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 7, s. 437.

²²⁵ Bu rivayet, Firyâbî'nin *Sifâtü'n-Nifâk* adlı eseri dışında aynı senetle Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ* adlı eserinde yer almaktadır. Diğer hadis kaynaklarında bu sened ve ilave lafız tespit edilememiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 11, s. 362.

24. Hadis

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سُهَيْلٍ نَافِعُ بْنُ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Ali b. Hucr,²²⁶ İsmail,²²⁷ Ebû Suheyl b. Malik b. Ebi Âmir,²²⁸ babasından(Malik b. Ebû Âmir),²²⁹ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Münafiğin alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğiğinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder."²³⁰

Sened ve Metin Analizi

Nesâî'nin hocası Ali b. Hucr'dan rivayet ettiği bu hadisin isnadı Tirmizî'nin naklettiği 22. Hadisin isnadıyla aynıdır. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu hadisin râvilerinin tamamı güvenilir olup, hadis Tirmizî'ye göre *sahih* hükmündedir.²³¹

Hadisin metni "آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ" terkihiyle nakledilmiş olup metninde herhangi bir lafız farklılığı yoktur.

25. Hadis

أَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، نَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ "

Kuteybe b. Saîd,²³² İsmail b. Cafer,²³³ Ebû Suheyl,²³⁴ babasından(Malik b. Ebû Âmir),²³⁵ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Münafiğin alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, emanete ihanet eder, söz verdiğiğinde sözünde durmaz."²³⁶

²²⁶ 22. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²²⁷ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²²⁸ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²²⁹ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²³⁰ Nesâî, "Kitabu'l-Îmân ve Şirâuhu", 20.

²³¹ Tirmizî, "Kitabu'l-Îmân", 14.

²³² 13. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²³³ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²³⁴ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²³⁵ 9. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²³⁶ Nesâî, "Kitabu't-Tefsir", Suretü'n-Nisâ, 31.

Sened ve Metin Analizi

Nesâî'nin hocası Kuteybe b. Saîd'den rivayet ettiği bu hadis, Nesâî'nin Ali b. Hucr'dan rivayet ettiği 24. Hadisle İsmail b. Cafer'de birleşmektedir. Senedi muttasıl olan bu isnadın râvilerinin tamamı güvenilirdir. Ayrıca aynı senetle Buhârî (14. Hadis) ve Müslim (15. Hadis) aynı metni nakletmişlerdir.

“وَإِذَا أَوْثَمِنَ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” lafızlarında Kuteybe b. Saîd tarafından takdim tehir yapıldığı 14. Hadiste açıklanmıştır. Râvinin bu tasarrufu manada bir değişikliğe yol açmamıştır.

26. Hadis:

حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا بَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْعَلَاءَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا أَوْثَمِنَ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ "

Ebû Musa Muhammed b. Müsennâ,²³⁷ Yahya b. Muhammed b. Kays,²³⁸ A'la b. Abdirrahman,²³⁹ Babasından(Abdurrahman b. Yakub el-Cühenî),²⁴⁰ Ebû Hüreyre'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alameti üçtür, oruç tutup namaz kılsa da, müslüman olduğunu zannetse de: Konuştuğu zaman yalan söyler, emanete ihanet eder, söz verdiğiinde sözünde durmaz.*”²⁴¹

Sened ve Metin Analizi

Ebû Ya'la'nın hocası Muhammed b. Müsenna'dan naklettiği bu hadisin isnadı, Yahya b. Muhammed'de 17, 20 ve 21. hadislerle sonrasında da A'la b. Abdirrahman'da 16.

²³⁷ **Muhammed b. Müsenna:** (ö. 252/866) (محمد بن المثنى بن عبيد).İbn Ubeyd b. Kays b. Dînâr el Anezî Ebû Musa El Basrî. Yahya b. Muhammed'den hadis dinlemiş, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Ya'la başta olmak üzere birçok kişi de talebesi olmuştur. Ebû Hâtim *Salihu'l-Hadis*, Ebû Urve ise “*Basra'da Ebû Musa ve Yahyâ b. Hakîm'den daha sağlamını görmedim*” diyerek hüküm vermişlerdir. İbn Hibbân onun bir kitabının olduğunu, nakillerini de buradan yaptığını belirtmiştir. Ebû'l-Kasım, İbn Hibbân ve daha birçok âlim h. 252 yılında vefât ettiğinde ittifak etmişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 26, ss. 359 – 365.

²³⁸ 17. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²³⁹ 16. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁴⁰ 16. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁴¹ Ebû Ya'la Ahmed b. Muhammed el-Müsennâ et-Temimî el-Mavsîlî, *el-Müsned*, (thk. Hüseyin b. Süleym b. Esed), Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımeşk 1990, c. 11, s. 406.

hadisle birleşmektedir. İsnadı muttasıl olan rivayetin hükmü, Ebû Yala'nın *Müsned*'ini tahkik eden Hüseyin Selim Esed'e göre hasen'dir.²⁴²

Hadisin metni 17. Hadisin metniyle benzerlik göstermektedir. Müslim, 17. Hadiste Yahya b. Muhammed tarîkiyle gelen bu hadisi, ihtisar ederek nakletmiştir. Bu metinde dikkat çeken önemli bir husus da "وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَرَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ" lafzı genellikle "ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ" terkibiyle gelmekte; "آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ" terkibiyle gelmemektedir. Burada olduğu gibi Yahya b. Muhammed tarîkiyle gelen Müslim'in naklettiği 17 nolu hadiste de aynı durum geçerlidir. Bizim yorumumuz râvi tasarrufundan kaynaklandığı yönündedir. İki hadisin ortak râvisi Yahya b. Muhammed b. Kays hakkında İbn Hibbân, hadisleri karıştırdı²⁴³ kaydını düşmüştür. Muhtemelen Yahya mana rivayeti yaparak iki hadisi birleştirip nakletmiştir.

27. Hadis:

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حَدَّثَنَا أَبُو نَصْرِ التَّمَارِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَحَبِيبِ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَرَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ: مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا اتُّمِّنَ خَانَ "

Ahmed b. Hasan b. Abdilcebbâr,²⁴⁴ Ebû Nasr et-Temâr,²⁴⁵ Hammad b. Seleme,²⁴⁶ Davud b. Ebi Hind,²⁴⁷ Saîd b. Müseyyeb,²⁴⁸ Ebû Hüreyre'den ve Habîb'in Hasan-ı Basrî'den²⁴⁹ naklettiği rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Üç şey kimde bulunursa o münafiktir. Oruç tutup namaz kılsa da müslüman olduğunu zannetse de:

²⁴² Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, c. 11, s. 406, (dipnot 3).

²⁴³ İbn Hibbân Muhammed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Temimî ed-Dârimî, *Kitabu'l Mecrûhîn Mine'l Mühaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, (thk. Mahmud İbrahim Zâyed), Dâr 'el-Vaaî, Halep 1976, c. 3, s. 119.

²⁴⁴ **Ahmed b. Hasan:** (ö. 306/918) (أحمد بن الحسن بن عبد الجبار بن راشد) Ahmed b. Hasan es Sûfî. Hadis aldığı hocaları arasında İbn Ebî Şeybe, Yahyâ b. Main, Ebû Nasr da vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında ise Tâberânî, İbn Hibbân, Ebû Hasan el Humeyrî de vardır. Onun hakkında Ebû Abdullah Hâkîm, Hatîb el Bağdâdî, Darekutnî *sika*, Zehebî *Sahibü'l hadis ve itkân* demiştir. Ebû Bekir el İsmailî de onu *Mu'cemü's Şüyuh*'un da anmıştır. Onun H. 306 yılında Bağdat'ta öldüğü rivayet edilmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 14, ss. 152-153.

²⁴⁵ 18. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁴⁶ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁴⁷ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁴⁸ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁴⁹ Hasan-ı Basrî'nin mürsel rivayetleri ileride müstakil olarak incelenecektir.

Konuştığında yalan söyleyen, söz verdiğinde sözünde durmayan, emanate hıyanet eden.”²⁵⁰

Sened ve Metin Analizi

İbn Hibbân’ın hocası Ahmed b. Hasan’dan rivayet ettiği bu isnad, Ebû Nasr et-Temar’da 18. hadisle, sonra da Hammad b. Seleme’de 10, 11, 18 ve 19. Hadislerle birleşmektedir. Râvi incelemesi sonucu, râvilerin hoca talebe ilişkisi içerisinde oldukları görülmekte, vefat tarihleri de muasarat ve likanın oluşabileceğini göstermektedir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın râvilerinin tamamı güvenilirdir. Şuayb Arnavut’ a göre bu hadis Müslim’in şartlarına göre sahihtir.²⁵¹ Ayrıca bu sened Hasan-ı Basrî’den mürsel olarak rivayet edilen hadisin senediyle Hammad b. Selemede birleşmektedir.

Hadisin metni “ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ” terkibiyle nakledilmiş olup metninde herhangi bir lafız farklılığı yoktur.

1.1.5.2. İsnadların Değerlendirilmesi

Münafiğin alametlerinin üç olarak zikredildiği hadislerin önemli bir kısmı Ebû Hüreyre’den nakledilmektedir. Araştırma kapsamında burada 19 rivayet inceleyemeye alınmıştır. Bu rivayetler Ebû Hüreyre’den üç ana tarîkle musannif râvilere ulaşmaktadır. Ebû Hüreyre’den nakleden râviler: Malik b. Amr (8 tarîk), Saîd b. Müseyyeb (6 tarîk), Abdurrahman b. Yakub(5 tarîk) şeklindedir.

Ebû Hüreyre rivayetlerin tamamında hadis metnini Hz. Peygamber’den (s.a.v.) duyduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Dolayısıyla bu rivayetlerin tamamı sarahaten merfudur. Ayrıca incelenen Ebû Hureyre hadislerinin rivayet zincirlerinde Hz Peygamber’den (s.a.v.) musannif râvilere kadar herhangi bir inkıta olmayıp; senetleri muttasıldır.

Bu bölümdeki hadisler sıhhat açısından değerlendirildiğinde, Malik b. Amr tarîkiyle, Saîd b. Müseyyeb’in Davud b. Ebû Hind tarîkinden nakledilen bütün hadislerin senetlerinin hadisçilerin genel kabulüne göre sahih şartlarını taşıdıkları görülmektedir.

²⁵⁰ İbn Hibbân Muhammed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Temimî ed-Dârimî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, (düz. Ebû'l-Hasan el-Fârisî İbn Balban, haz. Şuayb el-Arnaud), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, c. 1, s. 490.

²⁵¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, c. 1, s. 490 (dipnot 1).

Abdurrahman b. Yakup tarîkenden gelen rivayetler ise güvenilir olmakla birlikte sıhhat açısından bir derece daha düşüktür.

Ebû Hüreyre 'den rivayet edilen sadece bir hadis, râvisi cerh edildiği için zayıf kabul edilmiştir. Bu zayıf hadis (23.hadis) Firyâbî'nin *Sıfâtü'n-Nifâk* adlı eserinde yer almaktadır.

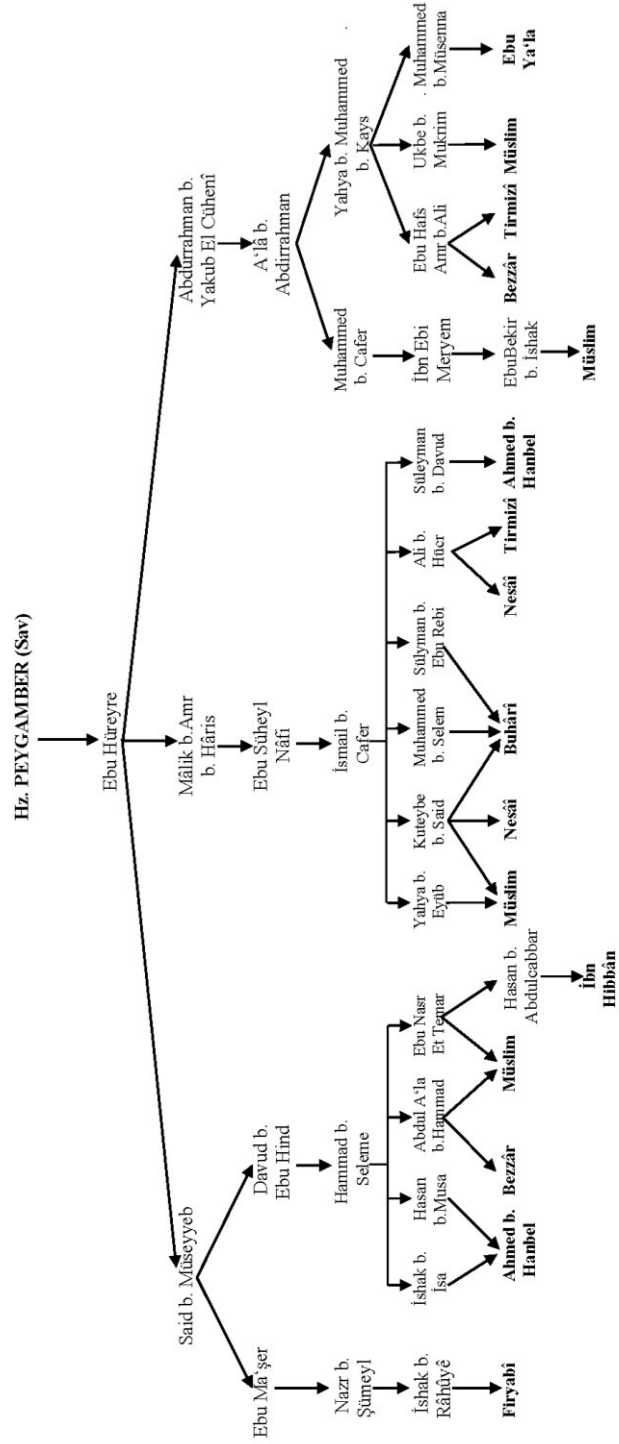
Burada önemli olan bir husus da, Kütübi Sitte imamları, üçlü münafık alametleri hadislerini sadece Ebû Hüreyre'den naklederek eserlerine almışlardır.

1.1.5.3. Metinlerin Değerlendirilmesi

Münafiğin üç alametinin bildirildiği hadisler genellikle iki kalıpta kaynak eserlerde yer almaktadır. Bunlardan biri: “ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ” lafzıyla, diğer de “أَيُّهُ الْمُنَافِقُ ثَلَاثٌ”, lafzıyla gelmektedir. Bu farklılıklar hadisin konusunu değiştirmemekte iki hadiste aynı muhtevayı ifade etmektedir. “ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ” lafzıyla başlayan metinlerde genellikle “وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” ziyadesi vardır. Bu farklılığın sebebi râvi tasarrufunu akla getirmektedir. Ancak üçlü rivayetlerin tamamı bir arada incelendiğinde bu iki kalıbın merfu olarak birden fazla sahâbî râvi tarafından nakledildiği görülmektedir. Bizde oluşan kanaat, bu farklılığın râvi tasarrufundan değil de Hz Peygamber (s.a.v.) aynı hadisi farklı zamanlarda, farklı lafızlarla ifade ettiğiidir.

Ebû Hureyre'den nakledilen hadislerin metinlerinde manayı etkileyecek her hangi bir lafız veya kusur tespit edilmemiştir. Sadece Firyabî'nin (23. Hadis) metninde muhteva aynı olmakla birlikte «فَأَنَّ عَلَيْهِ شُعْبَةً مِنْ نَفَاقٍ مَا بَقِيَ مِنْهُمْ» فَ قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَهَبَتْ اثْنَتَانِ وَبَقِيَتْ وَاحِدَةٌ؟ قَالَ: «فَإِنَّ عَلَيْهِ شُعْبَةً مِنْ نَفَاقٍ مَا بَقِيَ مِنْهُمْ» ilavesi yer almaktadır. İdrac yapıldığı ihtimalini barındıran bu ilave, hadis kaynaklarında sadece bu rivayette yer almaktadır. Sonuç olarak Ebû Hureyre'den rivayet edilen Firyâbî'nin metni hariç diğer on sekiz hadisin metni, şaz ve illetli değildir.

1.1.5.4. İsnad Şeması

1.1.6. Abdullah b. Amr'dan Gelen Rivayetler (28. – 30. Hadisler)

1.1.6.1. Kaynak Analizi

Araştırma kapsamında kaynak eserlerde Abdullah b. Amr'dan nakledilen “münafığın üç özelliğinin bildirildiği” üç hadis bulunmaktadır. Bu hadisler sırasıyla İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*'inde, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'inde ve Firyabî'nin (ö. 301/913) *Sifâtü'l Münâfik* adlı eserlerinde yer almaktadır.

28. Hadis:

حَدَّثَنَا عُندَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سَمَاكِ، عَنْ صُبَيْحِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ، قَالَ: وَتَلَا هَذِهِ آيَةَ: { وَمَنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لِنِ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ } إِلَى قَوْلِهِ: { نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ } إِلَى قَوْلِهِ: { وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ }

Gunder,²⁵² Şu'be,²⁵³ Simâk,²⁵⁴ Subeyh b. Abdillâh,²⁵⁵ Abdullah b. Amr'dan dedi ki: “Kimde şu üç şey bulunursa o münafıktır. Konuştuğunda yalan söyler, Söz verdiğinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder. Abdullah b. Amr şu ayetleri okuyarak hadisi desteklediğini belirtmiştir: “Kimileri de Allah'a şöyle söz verdiler Eğer Allah bize

²⁵² **Gunder:** (ö. 193/809) (محمد بن جعفر): Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer el-Hezeli el-Basrî'dir. Gunder diye tanınmıştır. Şu'be'nin evlatlığıdır. Şu'be'ye yaklaşık yirmi yıllık öğrencilik etmiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû Şeybe ondan hadis almıştır. Yahyâ b. Main onun için *yazısı/kitabetti en doğru olandı* demiştir. Abdullâh b. Mübarek de *insanlar Şu'be 'nin hadisinde ihtilaf ettiler mi Gunder'in kitabı aralarında hakem olur* demiştir. Ebû Hâtim onun için *saduk* demiştir. Ebû Dâvûd ve İbn Hibbân H. 193'te öldüğünü söylemişlerdir. Kütüb-i Sitte'de hadisleri bulunmaktadır. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 25, ss. 5-9; Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, c. 2, s. 162.

²⁵³ 3. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

²⁵⁴ **Simâk:** (ö. 123/741) (سماك بن حرب بن أوس بن خالد) Simak b. Harb b. ez-Zühli. Tâbiînden olup, Câbir b. Abdullâh, Enes b. Malik, İkrime el-Berberî, Sabih b. Abdullâh Hadis aldığı hocaları arasındadır. Kensinden Şu'be b. Haccac, Hammad b. Seleme, Süfyan es-Sevrî hadis nakletmiştir. Onun hakkında; Ebû Hâtim Razi *sadûk sika*, Yahyâ b. Main *sika* demiştir. Ahmed b. Hanbel onun hadislerinde *ıdırap* bulunduğunu söylemiştir. Onun için Darekutnî *seyyüü l-hıfz*; Abdullâh b. Mübarek, Şu'be b. Haccac, Süfyan es-Sevri *zayıf* demişlerdir. İclî, Simak'ın iştmediği halde İkrime tarikiyle İbn Abbas'tan rivayette bulunduğunu söylemiştir. Nesâî onun tek başına kaldığı rivayetlerine itibar edilmeyeceğini belirtmiştir. Ebû Hüseyin b. Kâni' onun H.123 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 22, ss. 115-121; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 5, ss. 245-249; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 4, ss. 232-234.

²⁵⁵ **Subeyh b. Abdillâh:** (ö. ?) (صبيح بن عبد الله بن عمير) Subeyh b. Abdullâh et-Tağlebî. Araştırmamıza göre iki rivayeti bulunan Subeyh'in, bu rivayetlerden birini Abdullâh b. Amr'dan, diğerini ise Hz Ali'den rivayet etmiştir. Bu hadisleri kedisinden sadece Simak nakletmiştir. Onu İbn Ebî Hâtim Razi *el-Cerh ve Tadil*'inde, Buhârî de *et-Tarihul-Kebîr*'inde zikretmiştir. İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl* adlı eserinde “*Subeyh'in Hz. Ali'den, ondan da Simâk'ın rivayet ettiğini, başka da rivayetini bilmiyoruz*” demiştir. Bkz. Buhârî, *et-Tarihul-Kebîr*, c. 4, s. 318; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, c. 4, s. 449; İbn Mâkûlâ Ebû Nasr Ali b. Nibetillâh b. Ali el-İclî, *el-İkmâl fi ref'i'l-İrtiyâb*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c. 5, s. 167.

lütfundan verirse... ”²⁵⁶ “onların kalbine nifak sokmuştur... ”²⁵⁷ “Yalan söylediklerinden dolayı... ”²⁵⁸

Sened ve Metin Analizi

Abdullah b. Amr’dan mevkuf olarak rivayet edilen bu hadisi İbn Ebû Şeybe hocası Gunder’den nakletmiştir. İsnatta bulunan râvilerinden Simâk hakkında, cerh tadil imamlarından bazıları güvenilir olduğunu söylerken; bazıları da cerh bildiren ifadeler kullanmıştır. Simâk için, sika olmayan râvilerden, hatta meçhul râvilerden rivayetleri olduğu söylenmiş, bunların yanında, mevkuf, mevsul rivayetleri merfu olarak rivayet etmesi, çok hata yapması gibi sebeplerden ötürü tenkid edilmiştir. Seneddeki diğer bir râvi Abdullah b. Subeyh’in de sadece iki rivayetinin bulunması,²⁵⁹ tabakat kitaplarında hakkında cerh-tadil bilgisi olmaması, vefat tarihinin tespit edilememesi de senette ki önemli sorunlardan biridir. İsnattaki bu problemlerden dolayı bu hadis zayıf hükmündedir.

Araştırmada merkeze alınan münafik alametleri lafızları bu hadiste de mevcuttur. Bu hadiste metnin sonunda “ { وَتَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: } وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لِنِئَانِنَا مِنْ فَضْلِهِ { إِلَى قَوْلِهِ: } نِفَاقًا فِي ” ، { وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لِنِئَانِنَا مِنْ فَضْلِهِ { إِلَى قَوْلِهِ: } وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ } ” ayet ilavesi vardır. Bu ayet ilavesi burada ve Taberânî’nin Abdullah b. Mesud’dan naklettiği başka bir hadiste, ayetin bir kısmı (sadece şu bölümü: } { وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لِنِئَانِنَا مِنْ فَضْلِهِ } bulunmaktadır. (bkz. 5. Hadis) Burada yapılan ayet ziyadesi, zayıf olarak nitelenen râvilerden kaynaklanmış olabileceği gibi hadisi, mevkuf olarak rivayet eden Abdullah b. Amr’dan da kaynaklanmış olabilir.

29. Hadis:

حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ الْوَلِيدِ، سَمِعْتُ أَبِي يَذْكُرُهُ، عَنْ أَبِي الْحَجَّاجِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثٌ إِذَا كُنَّ فِي الرَّجُلِ فَهُوَ الْمُنَافِقُ الْخَالِصُ: إِنْ حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِنْ وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِنْ أَوْثَمَنَ خَانَ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصَلَةٌ مِنْهُنَّ، لَمْ يَزَلْ يَعْغِي، فِيهِ خَصَلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ، حَتَّى يَدْعَهَا "

Velid b. Kasım b. Velid,²⁶⁰ Babası(Kasım b. Velid),²⁶¹ Ebû Haccâc,²⁶² Abdullah b. Amr’dan rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç şey bir adam da

²⁵⁶ Tevbe 9/75.

²⁵⁷ Tevbe 9/77.

²⁵⁸ Tevbe 9/77. İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, c. 8, s. 406.

²⁵⁹ İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, c.5, s. 167.

²⁶⁰ **Velid b. Kasım b. Velid:** (ö. 183/799) (وليد بن القاسم بن الوليد). Velid b. Kâsım el Habzaî’. Hadis aldığı hocaları arasında A‘meş, Yezîd b. Keysan ve Babası Velid b. Kasım da vardır. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, Abd b. Humeyd hadis nakletmiştir. Onun hakkında Ahmed b.Hanbel *sika*, İbn Hacer *sâduk yuhti*

*bulduğunda o halis münafıktır: Konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiği sözünde durmayan, emanete ihanet eden, kimde bu hasletlerden bulunursa, onu terk edinceye kadar o kişide nifak hasleti bulunur.*²⁶³

Sened ve Metin Analizi

Ahmed b. Hanbel'den gelen bu hadisin, sened incelemesinde râvilerinin hoca talebe ilişkisi içerisinde olduğu görülmektedir. Kullanılan rivayet sigaları da hadisin muteber rivayet lafızlarıyla nakledildiğini göstermektedir. Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı Velid b. Kasım b. Velid hakkında cerh tadil imamları tarafından tadil bildiren ifadeler yanında cerh bildiren ifadeler de kullanılmıştır. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu hadis hakkında Şuayb Arnavud; hadisin sahih, senedin hasen olduğunu, ayrıca bu hadisin merfu ve mevkuf rivayet edildiğini, doğrusunun merfu olduğunu söylemiştir.²⁶⁴

“إِذَا كُنَّ فِي الرَّجُلِ” ifadesiyle başlayan hadisin “تَلَاثٌ إِذَا كُنَّ فِي الرَّجُلِ فَهُوَ الْمُنَافِقُ الْخَالِصُ” kısmı, diğer rivayetlerde “مَنْ كُنَّ فِيهِ” şeklinde gelmektedir. Metindeki diğer bir farklılık ise “وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُمْ، لَمْ يَزَلْ يَعْنِي، فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ، حَتَّى يَدْعَهَا” lafzıdır. Bu ibare genellikle münafığın dört alametinin zikredildiği hadislerde geçmektedir. Üçlü rivayetlerin genelinde bulunmamakta sadece Abdullah b. Mesud'dan nakledilen iki rivayette benzer bir ifade yer almaktadır(bkz. 3 ve 4. Hadis). Ayrıca incelenen hadislerde çoğunlukla “إِذَا” edatı yer alırken bu rivayette “إِنْ” edatı yer almaktadır. Bu lafız farklılıkları anlamı değiştirmemekte ve mana rivayeti yapıldığını göstermektedir.

---

derken; Yahyâ b. Main *zayıfı'l-hadis* demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât ve Mecrûhîn* adlı eserlerine onu almıştır. Velid b. Kasım'ın h. 183 yılında vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 31, ss. 65-68; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 9, ss.438-439; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.2, s.288.

²⁶¹ **Kasım b. Velid:** (ö. 141/758) (قاسم بن الوليد). Kasım b. Velid el-Hemedânî. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Âmir eş-Şa'bî, Ebi Haccac hadis aldığı râviler arasındadır. Kendisinden Ubeyde b. Esved, oğlu Velid b. Kasım da hadis nakletmiştir. Onun hakkında İclî, Vâkidî, Yahyâ b. Main, Zehebî *sika* demiştir. İbn Hacer onun için *saduk yuhtı'u*, İbn Hibbân ise *es-Sikât*'ın da *yuhtı'u ve yühalifü* demiştir. Buhârî onun H.141 yılında vefat ettiğini nakletmiştir. Bkz. Buhârî Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Tarihü's-Sağîr*, (thk. Muhammed İbrahim Zayed), Dâr'ul- Marife, Beyrut ty, c.2,s. 55; Mizzî, *Tehzîb*, c. 23, ss. 456-458; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.2, s.24.

²⁶² **Ebû Haccâc:** (ö. 102/720) (مجاهد بن جبر). Mücahid b. Cebr el-Kureşî. Hicri 21 yılında Mekke de doğdu. Tâbiîn neslinin önde gelen alimlerindendir. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr, Ebû Hüreyre gibi pek çok meşhur sahabîden hadis nakletmiştir. Kendisinden ise bir çok râvi hadis almıştır. Süleyman b. Mihrân, Mansûr b. Mu'temir, Kasım b. Velid bunlardan bazılarıdır. Onun hakkında İclî, Yahyâ b. Main, Ebû Zür'a Râzî, *sika* demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ında onun için *sika, müttakî, âlim, fakîh* demiştir. İbn Hibbân, onun H. 102 veya 103 yılında Mekke'de vefat ettiğini belirtmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 27, ss. 228-236.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 11, s. 467.

²⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 11, s. 467(dipnot 2).

30. Hadis:

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ الدَّمَشَقِيُّ، حَدَّثَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى أَبُو سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَعَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هُبَيْرَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ
أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْخُبَلِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: ثَلَاثٌ إِذَا كُنَّ فِي عَبْدٍ فَلَا تَتَحَرَّجُ أَنْ تَشْهَدَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مُنَافِقٌ إِذَا حَدَّثَ
كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا ائْتَمَنَ حَانَ وَمَنْ إِذَا حَدَّثَ صَدَقَ وَإِذَا وَعَدَ أَنْجَزَ وَإِذَا ائْتَمَنَ أَدَّى فَلَا تَتَحَرَّجُ أَنْ تَشْهَدَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مُؤْمِنٌ

Ebû Velîd Hişâm b. Ammâr ed-Dimeşki,²⁶⁵ Esed b. Musa Ebû Saîd,²⁶⁶ İbn Lehîa,²⁶⁷
Abdullah b. Hubeyrah,²⁶⁸ Ebâ Abdirrahman el-Hubulî,²⁶⁹ Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan
dedi ki: “Kimde şu üç vasıf olduğunu görürsen onun münafıklığına hükmetmende bir vebal
yoktur: Konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiğinde sözünde durmayan, emanete ihanet

²⁶⁵ **Ebû Velîd Hişâm:** (ö. 245/859) (هشام بن عمار بن نصير بن ميسرة بن أبان) Hişâm b. Ammâr b. es-Sülemî. Hadis aldığı hocalar arasında Velid b. Müslim, Süfyan b. Uyeyne, Esed b. Musa da vardır. Kendisinden İbn Mace, İbn Ebû Asım, Firyâbî de hadis nakledenler arasındadır. Onun hakkında İclî sika ve bir keresinde de saduk, Ebû Hatim Razi, Darekutnî *saduk*, Nesâî *La be'se bih* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Buhârî onun Dimeşk'te h. 245 yılında öldüğünü söylemiştir. Bkz. Buhârî, *Tarihü Sağîr*, c. 2, s. 351. Mizzî, *Tehzîb*, c. 30, ss. 242-255; ; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 11, ss. 420-435;

²⁶⁶ **Esed b. Musa Ebû Saîd:** (ö. 212/827) (أسد بن موسى بن إبراهيم بن الوليد بن عبد الملك) Esed b. Musa ei-Emevî. Hadis naklettiği hocaları arasında Hammad b. Seleme, Şu'be b. Haccac, İbn Lehia da vardır. Kendisinden hadis nakledenler arasında ise Rebi' b. Süleyman, el-Mikdâm b. Davud er-Raî'nî, Hişâm b. Ammâr'da vardır. Onun hakkında Bezzâr *sika*, Ebû Ya'la Halîlî *salih*, İclî *Sünen sahibi ve sika*, Buhârî *meşhuril hadis*, Zehebî *imam hafız sika* demiştir. Buhârî onun rivayetlerini Sahih'ine almıştır. Esed b. Musa h. 132 yılında doğmuş ve h.212 yılında da Mısır'da vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, ss. 512-514; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 10, ss. 162-164.

²⁶⁷ **İbn Lehîa:** (ö. 174/790) (عبد الله بن لهيعة بن عقبة بن فرعان) Abdullah b. Lehîa el-Hadremî. İbrahim en-Nehâî, Yezîd b. Kays, Abdullah b. Hubeyrah'dan hadis nakletmiştir. Hasan b. Musa, Kuteybe b. Saîd, Esed b. Musa kendisinden hadis alanlardandır. Onun için Nesâî *metruk*, Ebû Hâtim ve Vâkidî *zayıf*, İbn Hibbân *tedliste bulundu* demiştir. Buhârî ise *Yahyâ b. Saîd'den semâsının olmadığını*, Abdurrahman b. Mehdî ise *ondan az veya çok bir şey almanın doğru olmadığını* belirtmişlerdir. Hadisinin itibar için alınabileceğini söyleyenler de olmuştur. Muhammed b. Sa'd onun 97 yılında doğduğunu ve h. 174 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 5, s. 182; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 5, ss. 145-146; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 5, ss. 373-379.

²⁶⁸ **Abdullah b. Hubeyrah:** (ö. 126/744) (عبد الله بن هبيرة بن أسعد بن كهلان) Ebû Hubeyra el-Mısırî. Hadis rivayet ettiği hocaları arasında Abdullah b. Abdulmelik, Kabisa b. Züeyb, Abdullah b. Yezîd de vardır. Kendisinden rivayette bulunanlar arasında İbn Lehia, Bekir b. Amr el-Muaferî de vardır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Müslim b. Haccac, Ebû Ya'la Mevsilî, Zehebî, İbn Hacer Askalanî, *sika* Ebû Davud Sicistânî *maruf* demiştir. İbn Hibbân *es-Sikat*'ına onu almıştır. Ebû Saîd b. Yunus, Ebû Hubeyra'nın h.126 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. 7, ss. 511-512; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 5, s. 194; Mizzî, *Tehzîb*, c. 16, ss. 242-244.

²⁶⁹ **Ebû Abdurrahman el-Hubulî:** (ö. 100/718) (عبد الله بن يزيد) Abdullah b. Yezîd el-Meâfirî el-Hubulî. Tâbiîn neslindedir. Pek çok sahaheden hadis nakletmiştir. Abdullah b. Amr, Ebû Eyüb el-Ensarî, Câbir b. Abdullah bunlardandır. Kendisinden ise Abdurrahman b. Ziyad, Hamid b. Hâtî, Abdullah b. Hubeyra hadis nakletmiştir. Onun hakkında, İclî, Vakidî, Yahyâ b. Main, İbn Hacer *sika* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ına almıştır. Ebû Saîd b. Yunus onun İfrîkiye'de h.100 senesinde vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 5, s. 226; İbn Hibbân, *es-Sikat*, c. 2, ss. 66, 995; Mizzî, *Tehzîb*, c.16, ss. 316-317; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.1, s. 548.

eden. Konuştuğunda doğru konuşan, söz verdiğinde yerine getiren, emante edildiğinde hıyanet etmeyen kişi için ise müminliğine hükmetmende bir vebal yoktur."²⁷⁰

Sened ve Metin Analizi

Firyâbî'nin Abdullah b. Amr'dan mevkuf olarak naklettiği bu hadisin râvileri incelendiğinde; râvilerin hoca talebe ilişkisi içerisinde oldukları görülmektedir. Kullanılan rivayet sigaları da hadisin muteber rivayet lafızlarıyla nakledildiğini göstermektedir. Ancak isnadın râvilerinden İbn Lehia hakkında, alimler tarafında cerh bildiren ifadeler kullanılmıştır. Onun için Nesâî *metruk*, Ebû Hâtim ve Vâkıdî *zayıf* hükmü vermişlerdir.²⁷¹ Dolayısıyla Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu hadis zayıf hükmündedir. *Sıfâtü 'n-Nifâk'* ı tahkik eden Abdürakîb b. Ali de, İbn Lehia'dan dolayı bu hadisin, zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁷²

Abdullah b. Amr'dan mevkuf olarak rivayet edilen bu hadisin metni, diğer metinlerden oldukça farklıdır. Sadece münafığın üç özelliğini bildiren “ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ إِذَا أَخْلَفَ وَإِذَا اتَّخَمَنَ خَانَ ” lafzı diğer metinlerle ortaktır. Hadisin ilk ve son bölümünde yer alan lafızlar, İdrac yapıldığı kanaattini doğurmaktadır. Bu ziyadeler manayı değiştirecek nitelikte olup, diğer rivayet ve kaynaklarda tespit edilememiştir. Bu hadisin râvisi olan İbn Lehia hakkında güçlü cerh tenkidlerinin bulunması, bu farklılıkların sebebi konusunda dikkatleri üzerine çekmektedir.

1.1.6.2. İsnadların Değerlendirilmesi

Münafığın üç alametinin bildirildiği hadisler, Abdullah b. Amr'dan üç farklı tarikle nakledilerek kaynak eserlerde yerini almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayet ettiği 28. hadisin râvilerinden Subeyh b. Abdullah'ın vefat tarihinin tespit edilememesi ve de hadisi aldığı hocaları arasında Abdullah b. Amr'ın olduğunu gösteren herhangi bir emare bulunamaması, bu rivayetin ittisalini sorunlu hale getirmektedir. Ahmed b. Hanbel ve Firyabi'nin naklettiği, 29. ve 30. hadislerde ise râviler arasında muasarat sabittir. Dolayısıyla bu hadisler muttasıldır. Sonuç olarak ittisal sorunu ve de adalet ve zapt yönünden râvilerden bir kısmı problemlili olduğu için 28. ve 30. hadisler zayıf; 29. Hadisin sıhhatinde ise bir problem gözükmemektedir.

²⁷⁰ Firyâbî, *Sıfâtü 'n-Nifâk*, s. 35.

²⁷¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 15, ss. 503–487.

²⁷² Firyâbî, *Sıfâtü 'n-Nifâk*, s. 35.

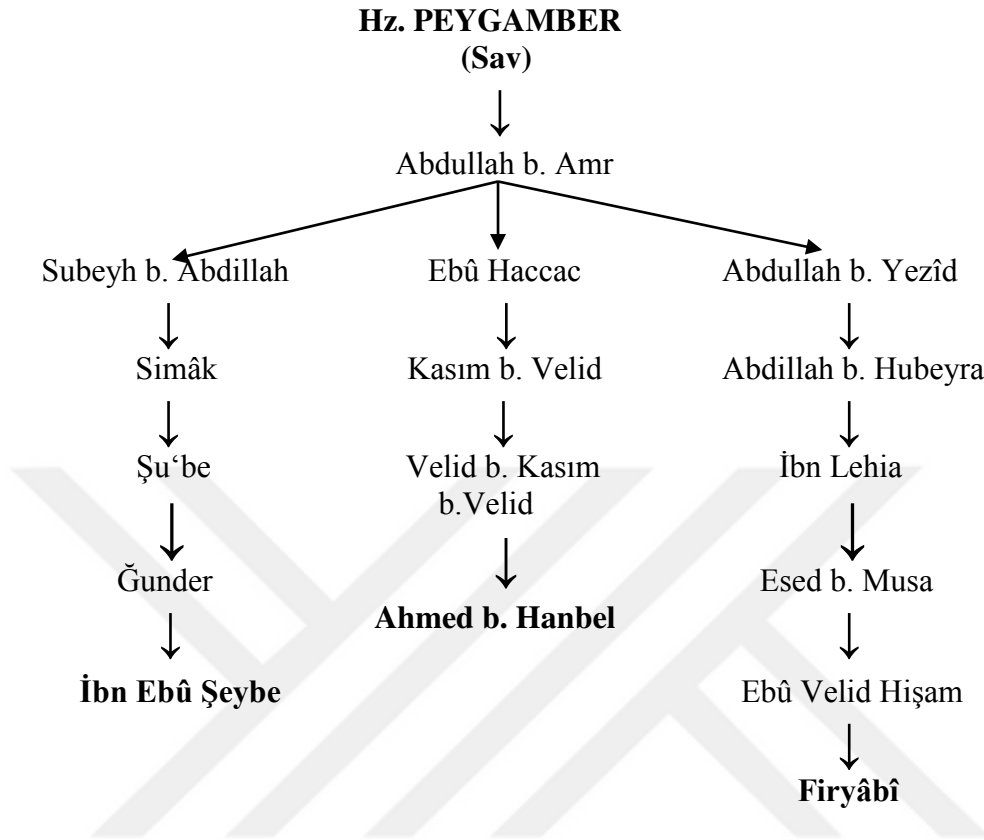

1.1.6.3. Metinlerin Değerlendirilmesi

Müntahasına göre; 28. ve 30. hadislerin *mevkuf*, 29. hadisin ise merfu olduğu daha önce belirtilmişti. Ayrıca buradaki üç hadisin metninde, “... *konuştığında yalan söyler, söz verdiği sözünde durmaz, emanete hıyanet eder.*” ortak lafzı haricinde metinlerin birbirinden farklı ilaveleri oldukları görülmektedir. Bu farklılıkların neden kaynaklandığı hakkında çeşitli yorumlar getirilebilir. Bu yorumlardan ilki bu lafız farklılıklarının sahabe râvi Abdullah b. Amr’dan kaynaklanmış olabileceğidir. Şöyle ki Abdullah b. Amr bu rivayetleri üç farklı zaman diliminde merfu ve mevkuf olarak zikretmiştir. 28. Hadiste konuyu desteklemek için ayet ilavesinde bulunmuş, 30. Hadiste ise bu özellikleri taşıyan kişilerin münafıklıkla hükmedilmesinde bir beis olmadığı kanaatini bildirmiştir. 29. Hadisi ise merfu olarak rivayet etmiştir. Metindeki lafız farklılıklarının ikinci muhtemel sebebi ise hadisi nakleden râvilerden kaynaklanıyor olmasıdır. Özellikle 28. hadiste Simâk ve Subeyh b. Abdillâh hakkında; 29. hadiste Kasım b. Velid hakkında; 30. Hadiste ise İbn Lehîa hakkında cerh bildiren önemli ifadeler tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu râvilerin hadis metinlerinde tasarrufta bulunma ihtimalleri de söz konusudur.

Sonuç olarak bu aşamada lafız farklılıklarının neden ve kim tarafından kaynaklandığını tespit etmek oldukça güçtür.

1.1.6.4. İsnad Şeması

1.1.7. Ebû Saîd el-Hudri'den Gelen Rivayet (31. Hadis)

1.1.7.1. Kaynak Analizi

Münafığın üç alameti olduğunu, bildiren hadislerinden bir diğeri de Ebû Saîd el-Hudri tarafından rivayet edilmiştir. Bu hadis kaynak kitaplarda sadece Taberâni'nin (ö. 360/971) *el-Mucemü'l Evsât* adlı eserinde yer almaktadır.

31. Hadis:

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مَرْوَانَ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانَ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مِنْ أَعْلَامِ الْمُنَافِقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا انْتَمَنَتْهُ خَانَكَ "، لَمْ يَرَوْهُ عَنْ زَيْدٍ إِلَّا ابْنَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ، وَلَا يُرَوَى عَنْ أَبِي سَعِيدٍ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ

İbrahim b. Ahmed b. Mervan el-Vâsîdî,²⁷³ Muhammed b. Ebân el- Vasîtî,²⁷⁴ Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem,²⁷⁵ Ba basından(Zeyd b. Eslem),²⁷⁶ Atâ b. Yesâr,²⁷⁷ Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Konuştugu zaman yalan söylemek, söz verdiğinde sözünde durmamak, emanete hıyanet etmek; münafığın alametlerindedir.*” Zeyd değil; Zeyd'in oğlu Abdurrahman rivayet etti, ve Ebû Saîd'den sadece bu vecihle nakledilmiştir.²⁷⁸

- ²⁷³ **İbrahim b. Ahmed b. Mervan el-Vâsîdî:** (ö. 289/902) (إبراهيم بن أحمد بن مروان). İbrahim b. Ahmed ed-Dâmegânî. Hadis aldığı hocaları arasında Muhammed b. Ebân el-Vasîtî de vardır. Kendisinden Taberânî, Tahâvî gibi meşhur muhadisler hadis almıştır. Onun hakkında Dârekutnî *leyse bi'l-kaviyy* demiştir. Hatîb el- Bağdâdî *Târîhu'l-Bağdat*'ında Zehebî ise *el-Muğni fi'd-duafâ'* sında onu zikretmiştir. Bkz. Dârekutnî Ebû'l Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Hemedânî, *es-Su'âlâtu'l Hâkim*, (thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir), Mektebetü'l Maarif, Riyad 1984, s. 104; Zehebî Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Muğni fi'd-Du'afâ'*, (thk. Ebû Hâzım Kâdî), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 15; Hatîb, *Târîhu'l-Bağdad*, c. 6, s. 5.
- ²⁷⁴ **Muhammed b. Ebân el-Vâsîdî:** (ö. 238/852) (محمد بن أبان بن عمران بن زياد بن ناصح). Ebû İmran Vâsîdî. Hadis aldığı hocaları arasında Hammad b. Seleme, Cerîr b. Hâzeme el-Ezdî, Abdurrahman b. Zeyd de vardır. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, İbrahim b. Ahmed hadis alanlardandır. Onun hakkında Kasım b. Endülüsî *sika*, Ebû'l Fettah Ezdî *leyse bi-zâk* demiştir. İbn Hibban *es-Sikât*'ına almış ve hata ettiğini söylemiştir. İbn Hacer *Takrîb*'inde onun için sadûk olduğunu belirtip el-Ezdî'nin onun hakkında konuştuğunu belirtmiştir. demiştir. Hicrî 147 yılında doğduğu ve 238 yılında vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 24, ss. 293-296; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c. 2, s.49.
- ²⁷⁵ **Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem:** (ö. 182/798) (عبد الرحمن بن زيد بن أسلم) Abdurrahman b. Zeyd el-Kureşî. Daha çok babası Zeyd b. Eslem'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis nakledenler arasında Abdullah b. Vehb el-Kureşî, İsmail b. Ebi Evs, Muhammed b. Ebân da vardır. Abdurrahman b. Zeyd bir çok alim tarafından cerh edilmiştir. Onun hakkında Buhârî, Ebû Davud Sicistânî, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, *zayıf*. Ali b. Medîni *zayıf cidden*, Bezzâr *münkeru'l-hadis cidden* demiştir. Ukaylî onu *ed-Du'afâu'l-Kebîr*'ine almıştır. İbn Hibban rivayetleri karıştırdığını, mürselleri merfu yaptığını mevkuf rivayetlerinin terk edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İbn Zeyd'in h.182 yılında vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 5, s. 284; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Tadîl*, c. 5, ss. 233-234; Mizzî, *Tehzîb*, c. 17, ss. 114-119.
- ²⁷⁶ **Zeyd b. Eslem:** (Ö. 136/753) (زيد بن أسلم) Zeyd b. Eslem el-Kureşî. Tabîin neslinden olup birçok sahâbî ve tabîiden hadis rivayet etmiştir. Ebû Hüreyre, Abdullah b. Mesud, Câbir b. Abdullah, Enes b. Malik, Atâ b. Yesâr, bu isimlerden bir kaçıdır. Kendisinden hadis alan râviler arasında Süfyan es-Sevri, Malik b. Enes ve oğlu Abdurahman b. Zeyd de vardır. Onun hakkında Ebû Hatim Râzî, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Vâkîdî *sika* demiştir. İbn Hacer de onun için *sika âlim* demiştir. İbn Hibban onu *es-Sikât*'na almıştır. Yahyâ b. Main onun Ebû Hüreyre ve Câbir b. Abdullah'dan semânın olmadığını belirtmiştir. Zeyd b. Eslem H.136 yılının Zilhicce ayında vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 10, ss. 12-18; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.1, s.326.
- ²⁷⁷ **Atâ b Yesâr:** (ö. 103/721) (عطاء بن يسار) Ata b. Yesâr el-Hilâlî. Tabîinin Medineli fıkıh âlimlerinden biri olan Atâ b. Yesâr, birçok sahâbîden hadis nakletmiştir. Ebû Saîd el-Hudri, Ebû Hüreyre, Aişe bint. Ebû Bekir bunlardan bir kaçıdır. Zeyd b. Eslem, Şerîk b. Abdullah, İbn Şihab ez-Zühri kendisinden hadis rivayet edenler arasındadır. Onun için Ebû Zür'a, Nesâî, İclî, Yahyâ b. Main, İbn Hacer, Vâkîdî *sika*, demiştir. Zehebî Atâ'nın Tabîinin büyük âlimlerinden biri olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Hacer *Takrîb*'inde onun ibadetlerine düşkün ve faziletli biri olduğunu söylemiştir. Hicrî19 yılında doğan ve h. 103 yılında İskenderiye de vefat eden Atâ'nın, ölüm tarihinin 94 veya 97 olabileceğine dair rivayetlerde vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 20, ss. 125-127; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 4, ss. 448-449; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.1, s. 676.
- ²⁷⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, c. 3, s. 213.

1.1.7.2. İsnadın Değerlendirilmesi

Taberânî'nin, İbrahim b. Ahmed'den rivayet ettiği bu hadisin râvilerinden Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem bir çok alim tarafından cerh edilmiş, zayıf râvi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca diğer bir râvi İbrahim b. Ahmed'i Darekutni *Leyse bi'l kavi*²⁷⁹ diyerek cerh etmesi isnadın başka bir eksik yanıdır.

Bu rivayetdeki önemli bir husus da sahabe ravî Ebû Saîd el-Hudri'nin bu rivayetinde *teferrüd* etmesidir. Bu rivayet, bu metin ve senetle sadece Taberânî'nin *Mucemu'l Evsat*'ında yer almaktadır. Ayrıca Taberânî, bu hadisi Zeyd b. Eslem'in değil; Zeyd'in oğlu Abdurrahman'ın rivayet ettiğini söylemiştir.²⁸⁰ Dolayısıyla tüm bu sebeplerden dolayı isnad zayıf hükmündedir.

1.1.7.3. Metnin Değerlendirilmesi

Araştırmaya merkeze alınan münafığın üç alameti hadiste bulunmaktadır. Fakat metin diğer rivayetlerden farklı olarak; “مِنْ أَعْلَامِ الْمُنَافِقِ” lafzı ile başlamaktadır. Ayrıca üçlü hadislerin genelinde bulunan “ثَلَاثٌ” lafzı metinde yer almamaktadır. Muhtevayı etkilemeyen bu lafız farklılıklarının sebebi ve kimden kaynaklandığı, aynı rivayetin başka bir tarfkinin tespit edilememesi nedeniye bulunamamıştır.

²⁷⁹ Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan siga. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani itibar için alınır. Bkz. Abdullah Aydın, a.g.e., s.163.

²⁸⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, c. 3, s. 213.

1.1.7.4. İsnad Şeması

H.z. PEYGAMBER (Sav)

↓
Ebû Saîd el-Hudrî

↓
Atâ b. Yesâr

↓
Babasından
(Zeyd b. Eslem)

↓
Abdurrahman b. Zeyd

↓
Muhammed b. Ebân

↓
İbrahim b. Ahmed

↓
Taberânî

1.1.8. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivayet (32. Hadis)

1.1.8.1. Kaynak Analizi

Münafıkta bulunan üç sıfatın bildirildiği bir başka rivayette Câbir b. Abdullah'dan nakledilmiştir. Bu rivayet sadece Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mucemü'l Evsât* adlı eserinde yer almaktadır.

32. Hadis:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، نا أَبُو يَحْيَى، ثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ، ثَنَا يُونُسُ بْنُ الْخَطَّابِ الْمَدَنِيُّ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ عُبَادَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ

عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "، لا يُرَوَّى هَذَا

الْحَدِيثَ عَنْ جَابِرٍ، إِلَّا بِهَذَا الْإِسْنَادِ، تَفَرَّدَ بِهِ شَبَابَةُ

Mahmûd,²⁸¹ Ebû Yahya,²⁸² Şebâbe b. Sevvâr,²⁸³ Yusuf b. el-Hattabi'l Medenî,²⁸⁴ Ubâde b. Velîd b.Ubâde,²⁸⁵ Câbir b. Abdullah'dan rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Münafıkta üç şey vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğiinde sözünde durmaz, emanete hıyanet eder.* Câbir'den bu rivayet sadece bu isnadla nakledilmiştir. Şebabe teferrüd etmiştir”²⁸⁶

1.1.8.2. İsnadın Değerlendirilmesi

Taberânî'nin Mahmud b. Ali'den aldığı bu hadisin râvilerinden Yusuf b. el-Hattâb meçhul râvi olarak cerh edilmiştir. Bu râvinin ismi araştırmamıza göre sadece bu hadiste geçmektedir. Başka bir rivayeti de bulunamamıştır. İbn Hibbân, Yusuf'un Câbir rivayetini, Ubâde b. Velid'den aldığını; ondan da Şebâbe b. Sevvâr'ın rivayet ettiğini söylemiştir.²⁸⁷ Dolayısıyla Yusuf b. el-Hattab teferrüd etmiştir. Ayrıca Taberânî, hadisin altına sahabe râvi Câbir b. Abdullah'ın bu isnadla sadece bu rivayetinin olduğunu Şebâbe'nin teferrüd

²⁸¹ **Mahmûd:** (ö. 300/912) (محمود بن علي بن مالك بن الأخطل) Mahmud b. Ali eş-Şeybânî. Hadis aldığı râviler arasında Ebû Beşir İsfahânî, Yahyâ b. el-Muğîre ve Ebû Yahyâ da vardır. Kendisinden Taberânî, Ebû Şeyh İsfahânî hadis almıştır. Onun hakkında Ebû Şeyh İsfahânî *şeyh sika sadûk* demiştir. Bkz. Ebû Şeyh Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Cafer b. Hayyan el-Ensârî el-İsfahânî, *Tabakâtu'l Muhaddisîn bi İsbahân Ve'l Vâridîne Aleyhâ*, (thk: Abdülğafûr Abdülhalk Hüseyin el-Belûşî), Müessetü'r-Risâle, Beyrut 1992, c. 4, s. 115.

²⁸² **Ebû Yahyâ:** (ö. 255/869) (محمد بن عبد الرحيم بن أبي زهير) Muhammed b. Abdurrahman el-Kureşî. Hadis aldığı hocalar arasında Affan b. Müslim, Reveha b. Ubade ve Şebâbe b Sevvâr da vardır. Kendisinden hadis nakledenler arasında Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Mahmud b. İshak Serâc, Mahmûd Ali Şeybanî de vardır. Onun hakkında Nesâî, Ebû Abbas Serâc, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel *sika* demiştir. Ebû Hâtim *sadûk*, İbn Hibbân *es-Sikât*'ında onun hadislerini ezberlediğini söylemiştir. Hatîb el-Bağdâdî onun *mutkin, zabıt, âlim, hâfiz*, Dârekutnî ise *hâfiz sebt* olduğunu söylemiştir. Ebû Yahyâ'nın h. 185 yılında doğduğu ve h. 255 yılının Şaban ayında da vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 26, ss. 5-8.

²⁸³ **Şebâbe b. Sevvâr:** (ö. 204/819) (شبابة بن سوار) Şebâbe b. Sevvâr el-Fezârî. Horasan asıllıdır. Şu'be b. Haccac, Leys b. Sâd, en çok hadis aldığı hocaları arasındadır. Yusuf Hattab el Medenî'den sadece bu rivayeti almıştır. Kendisinden ise İbn Ebû Şeybe, Ahmet b. Hanbel, Ebû Yahyâ'nın da içinde bulunduğu pek çok râvî hadis almıştır. Onun hakkında Yahyâ b. Main *sika*, Vâkidî *sika sâlih*, Ebû Hâtim, Yusuf b. Harâş, İbn Ebû Şeybe *sadûk* demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ında *müstekîmu'l hadis* demiştir. Buhârî onun h.204 veya h.205 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, ss. 343-349.

²⁸⁴ **Yusuf b.el-Hattâbi'l Medenî:** (ö. ?) (يوسف بن خطاب) Yusuf b. Hattab el-Medenî. Hakkında detaylı bilgi bulamadığımız Yusuf b. Hattab, Sadece Ubâde b. Velîd el-Ensârî'den bir hadis nakletmiştir. Ondandır bu hadisi sadece Şebâbe rivayet etmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim meçhul demiştir. Buhârî *et-Târîhu'l Kebîr*'inde, İbn Hibbân *es-Sikât*'ın da onun Câbir rivayetini, sadece Ubâde b. Velid'den aldığını; ondan da sadece Şebâbe b. Sevvâr'ı rivayet ettiğini söylemiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. 8, s. 385; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 7, s. 638; İbnü'l Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, c. 3, s. 220.

²⁸⁵ **Ubâde b. Velîd b.Ubâde:** (ö. ?) (عبادة بن الوليد بن عبادة بن الصامت بن قيس) Ubâde b. Velîd el- Ensârî. Hadis aldığı hocaları arasında Câbir b. Abdullah, Velîd b. Ubade de vardır. Kendisinden hadis nakledenler arasında Yakup b. Mücahid, Ebû Bekir el-Medenî, Yusuf b. Hattab da vardır. Onun hakkında Ebû Zûr'a, Nesâî, İbn Hacer *sika* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 14, ss. 198 – 200; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.1, s.471.

²⁸⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, s. 8, s. 47.

²⁸⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 7, s. 638.

ettiği notunu düşmüştür.²⁸⁸ Zayıf olan bu rivayetle ilgili Elbanî; “Yusuf b. Hattâb mechuldür; fakat Ebû Hüreyre’den merfu ve sahih olarak rivayet edilen diğer hadisler, bu hadisin şahididir.”²⁸⁹ değerlendirmesinde bulunmuştur.

1.1.8.3. Metnin Değerlendirilmesi

Hadisin metni “ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ” lafzıyla başlamaktadır. Bu lafızla başlayan bir başka rivayet ise Ahmed b. Hanbel’in Ebû Hureyre’den naklettiği (bkz. 11. Hadis) hadistir. Ayrıca Ebû Hüreyre’nin hadisinde “وَأِنْ صَلَّى وَإِنْ صَامَ وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” lafzı yer alırken; burada bu lafız yoktur. Mana rivayeti olduğu anlaşılan bu hadiste, araştırmada merkeze alınan, münafık alametleri lafızlarının bulunduğu görülmektedir.

1.1.8.4. İsnad Şeması

HZ. PEYGAMBER
(Sav)

↓
Câbir b. Abdullah

↓
Ubâde b. Velîd

↓
Yusuf b.el-Hattâb

↓
Şebâbe b. Sevvâr

↓
Ebû Yahyâ

↓
Mahmûd

↓
Taberânî

²⁸⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, s. 8, s. 47.

²⁸⁹ Nasuriddin Elbânî Nuh b. Necatî b.Adem, *es-Silsiletü'l ehâdisü's-Sahihâ*, Mektebetü'l Maarif, Riyad: 1995, c. 4, s. 497.

1.1.9. Ebû Ümame'den Gelen Rivayet (33. Hadis)

1.1.9.1. Kaynak Analizi

Ebû Ümame Bâhilî'den rivayet edilen, Münafığın niteliklerinin bildirildiği bu hadis, sadece Firyabî'nin (ö. 301/913) *Sifâtü'n-Nifâk* adlı eserinde yer almaktadır.

33. Hadis:

حَدَّثَنَا أَبُو تَقِيٍّ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْحَمَصِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا الزُّبَيْدِيُّ وَهُوَ مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ غَامِرِ الْخَبَائِرِيِّ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ، قَالَ: الْمُنَافِقُ الَّذِي إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا اتَّخَمِنَ خَانَ، وَإِذَا غَنِمَ غَلَّ وَإِذَا أَمَرَ عَصَى وَإِذَا لَقِيَ جَبُنَ فَمَنْ كُنَّ فِيهِ فَفِيهِ التَّفَاقُ كُلُّهُ وَمَنْ كَانَ فِيهِ بَعْضُهُمْ فَفِيهِ بَعْضُ التَّفَاقِ

Ebû Takî Hişam b. Abdülmelik el-Himsî,²⁹⁰ Muhammed b. Harb,²⁹¹ Zübeydî (o Muhammed b. Velid),²⁹² Süleym b. Âmir el-Habâirî,²⁹³ Ebû Ümâme el-Bâhilî şöyle demiştir: “Münafık, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği sözünde durmaz, emanet edildiğinde ihanet eder, ganimet elde ettiğinde çalar, bir şey emredildiğinde isyan eder, (düşmanla) karşılaştığında korkar. Kim bu özellikleri taşırsa nifakın tamamı kendisinde

²⁹⁰ **Ebû Takî Hişam b. Abdülmelik el-Himsî:** (ö. 251/865) (هشام بن عبد الملك بن عمران) Hişam b. Abdülmelik el-Yeznî el-Humusî. Hadis aldığı hocaları arasında Bakıyeh b. Velid el-Kelâî, Muhammed b. Harb vardır. Kendisinden İbn Cevsan ed-Dimeşkî, Ebû Davud Sicistânî, Nesâî, Firyâbî gibi alimler rivayette bulunmuştur. Onun hakkında Ebû Hâtim Razî *mutkinun fi'l-hadis*, Nesâî *sika* ve birkeresinde de *la be'se bih*, İbn Hacer *saduk* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ında zikretmiştir. Ebû Kasım, Hişam'ın h.251 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 9, s. 233; Mizzî, *Tehzîb*, c. 14, ss. 223 - 226; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.1, s.573.

²⁹¹ **Muhammed b. Harb:** (ö. 192/808) (محمد بن حرب الخولاني) Ebû Abdullah Humusî. Hadis naklettiği hocaları arasında İbn Şihab ez-Zührî, Muhammed b. Velid es-Zübeydî de vardır. Kendisinden İshak b. Râhüye, Kesir b. Ubeyd, Hişam b. Abdülmelik hadis nakledenler arasındadır. Onun hakkında Ebû Hâtim Râzî *salihu'l-hadis*, Nesâî, İclî, Darimî *sika*, Ahmed b. Hanbel *Leysa bihi be's* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almış ve h.192 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz.; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 7, s. 237; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 9, s. 50; Mizzî, *Tehzîb*, c. 25, ss. 44 - 47.

²⁹² **Zübeydî:** (ö. 148/765) (محمد بن الوليد بن عامر) Ebû'l Huzeyl Muhammed b. Velid ez-Zübeydî el-Humusî. İbn Şihab ez-Zührî'nin en önemli talebelerinden biridir. Adî b. Abdirrahman, Süleym b. Âmir'den de hadis nakletmiştir. Kendisinden Muhammed b. Harb, Yahyâ b. Hamza, Abdullah b. Sâlim hadis nakledenler arasındadır. Onun için Evzâî, *Zührî'nin en güvenilir talebelerindendir* demiştir. Zührî ise *Zübeydî'nin Humus'un en büyük alimi olduğunu* söylemiştir. İbn Hibbân onun *hafız ve fukahadan* olduğunu söylemiştir. Nesâî, İclî, Ebû Zür'a *sika* demiştir. Muhammed b. Sad Zübeydî'nin h. 148 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. 7, s. 465; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 8, ss. 111-112; Mizzî, *Tehzîb*, c. 26, ss. 586 - 591.

²⁹³ **Süleym b. Âmir el-Habâirî:** (ö. 130/747) (سليم بن عامر الكلاعي) Ebû Yahyâ el-Humusî. Tâbiündendir. Hadis aldığı hocaları arasında Ebû Ümâme, Ebû Hüreyre gibi sahabeler de vardır. Kendisinden Ukîr b. Ma'dân, Muaviye b. Salih, ez-Zübeydî hadis nakleden râvilerdendir. Onun için Nesâî, İclî, Vakıfî, *sika*, Ebû Hâtim Râzî *la be'se bih* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Muhammed b. Sa'd, Süleym'in Halife Mervan b. Muhammed zamanında h.130 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. 7, s. 464; Mizzî, *Tehzîb*, c. 11, s. 344 - 346.

*vardır, kimde de bu özelliklerden bir kısmı bulunursa kendisinde nifakın bir kısmı bulunur.*²⁹⁴

1.1.9.2. İsnadın Değerlendirilmesi

Ebû Ümâme'nin, Hişam b. Abdullah'tan mevkuf olarak rivayet ettiği bu isnadın râvileri incelendiğinde vefat tarihlerinden ve de râvi araştırması sonucunda, bütün râvilerin birleriyle görüştüğü ve hoca talebe ilişkisi içerisinde oldukları görülmektedir. Kullanılan rivayet sigalarında hadisin muteber yollarla nakledildiğini göstermektedir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu isnadın râvilerin tamamının adalet ve zabt yönünden güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Bu rivayette sahabe râvi Ebû Ümâme *teferrud* etmiştir. Bu hadis Ebû Ümâme târikiyle sadece tek yerde geçmektedir.

Bu isnadda dikkat çeken bir diğer husus da râvilerinin tamamının Humus'lu olmasıdır. Muhtemelen sahabe râvi Ebû Ümâme bu rivayeti aynı zamanda vefat ettiği şehir olan Humus'ta nakletmiş, diğer Humus'lu râviler de ondan naklederek hadisi kayıt altına almışlardır.

1.1.9.3. Metnin Değerlendirilmesi

Mevkuf olarak rivayet edilen bu hadis, araştırmada merkeze alınan “*إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا*” *إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا*” lafızlarını bulundurduğu için teze dahil edilmiştir. Ebû Ümâme münafığın altı özelliğini burada zikretmektedir. Ebû Ümâme'nin Hz. Peygamber'in(s.a.v.) bildirdiği münafık özelliklerini zikrederek hem rivayeti aktardığını, hemde kendi ifadelerini ekleyerek hadisi yorumladığını söyleyebiliriz. Çünkü Ebû Ümâme'nin saydığı diğer münafık özellikleri (“...*ganimet elde ettiğinde çalar, bir şey emredildiğinde isyan eder, (düşmanla) karşılaştığında korkar....*”) temel hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Bu da Ebu Ümâme'nin Münafık alametleri hadisini, kendi ifadeleriyle yorumladığı kanaatini güçlendirmektedir.

²⁹⁴ Firyâbî, *Sıfâtü'n-Nifâk ve Zemmü'l Münafikîn*, ss. 36-37.

1.1.9.4. İsnad Şeması

HZ. PEYGAMBER

Sav)

Ebû Ümâme

Süleym b. Âmir

Muhammed b. Velid

Muhammed b. Harb

Hişam b. Abdullah

Firyâbî

1.1.10. Enes b. Malik'ten Gelen Rivayetler (34. – 36. Hadisler)

1.1.10.1. Kaynak Analizi

Tez konumuzla ilgili, kaynaklarda Enes b. Malik'den rivayet edilen üç adet hadis tespit edilmiştir. Bu hadislerden ikisi Firyabî'nin (ö. 301/913) *Sıfâtü'n-Nifâk* adlı eserinde, diğeri ise Ebû Ya'la el-Mevsılî'nin (ö. 307/919) *el-Müsned* adlı eserinde yer almaktadır.

34. Hadis:

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ مَوْهَبِ الرَّمْلِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سِنَانَ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " فِي الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ، وَإِنْ صَامَ، وَصَلَّى، وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Yezîd b. Hâlid b. Mevhebin er-Ramlî,²⁹⁵ Abdullah b. Vehb,²⁹⁶ Amr b. Haris,²⁹⁷ Yezîd b. Ebi Habib,²⁹⁸ Sinan b. Sa'd,²⁹⁹ Enes b. Malik'den rivayetle Resulullah (s.a.v.)

²⁹⁵ **Yezîd b. Hâlid:**(ö. 232/847) (يزيد بن خالد بن موهب بن عبد الله بن موهب) Ebû Hâlid er-Ramli el-Hemedani. Hadis aldığı hocaları arasında Leys b. Sad, Abdullah b. Vehb de vardır. Kendisinden Muhammed b. Hasan, Ebû Davud Sicistânî, Cafer b. Muhammed Firyâbî hadis almıştır. Onun hakkında Zehebî *sika*, İbn Hacer, *sika âbid* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Ebû Kasım ve İbn Hibbân, onun h.232 senesinde vefat

şöyle buyurmuştur: “Münafıkta üç şey vardır, oruç tutsa da, namaz kılsa da ve kendisini Müslüman zannetse de: konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğiinde sözünde durmaz, emanete hıyanet eder.”³⁰⁰

Sened ve Metin Analizi

Firyabî'nin hocası Yezîd b. Hâlid'den rivayet ettiği bu hadisin râvilerinin vefat tarihi incelendiğinde birbirleriyle muasır oldukları görülmektedir. Ayrıca râvi araştırması sonucu aralarında hoca talebe ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Kullanılan rivayet sigaları da bunu desteklemektedir.

Diğer taraftan râviler adalet ve zapt yönünden incelendiğinde Sinan b. Sad hariç diğer râvilerin güvenilir râviler oldukları tespit edilmiştir. Cerh tadil imamı Sinan b. Sad için tadil bildiren ifadeler yanında cerh bildiren ifadeler de kullanmışlardır. Örneğin

ettiğini söylemiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 9, s. 176; Mizzî, *Tehzîb*, c. 32, ss. 114 - 116; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.1, s.600.

²⁹⁶ **Abdullah b. Vehb:** (ö. 197/812) (عبد الله بن وهب بن مسلم) Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb el-Mısırî. Malik b. Enes, Abdullah b. Lehia, Amr b. Haris en çok hadis aldığı hocalarındandır. Kendisinden hadis alan talebeleri arasında ise Yunus b. Abdil A'lâ, Harmele b. Yahyâ, Yezîd b. Hâlid de vardır. Onun için Yahyâ b. Main, Nesâî, Darekutnî *sika*, Ahmed b. Hanbel *âlim, fakih*, Zehebî ise onun *huccet, hafız müctehid* olduğunu söylemiştir. Bazı münekkitler onun güvenilir olmasına karşın zayıf râvilerden hadis naklettiğine dikkat çekmişlerdir. Abdullah b. Vehb'in h.197 yılının Şaban ayında Kahire'de vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 16, ss. 277-287; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 9, ss. 223-234; Köse, Saffet, “İbn Vehb”, *DİA*, c. 20, ss. 441-442.

²⁹⁷ **Amr b. Haris:** (ö. 148/765) (عمرو بن الحارث بن يعقوب بن عبد الله بن الأشج) Ebû Ümeyye Amr b. Hâris. Hadis aldığı hocaları arasında İbn Şihab ez-Zührî, Bekir b. Abdullah, Yezîd b. Ebi Habîb'de vardır. Kendisinden en çok hadis rivayet eden talebesi Abdullah b. Vehb'dir. Mücahid b. Cebr, Leys b. Sa'd da ondan hadis alanlar arasındadır. Onun hakkında Ebû Hâtim Razi *zamanın en güçlü hafızaya sahip muhaddisi* demiştir. Muhammed b. Vehh *hocaları arasında en güçlü hafıza sahip olanın Amr b. Haris olduğunu* söylemiştir. Vakıdî, Yahyâ b. Main, Nesâî, İclî ve Darekutnî *sika* demiştir. Ahmed b. Hanbel'in hakkında cerh lafızları kullandığı Amr b. Haris'in rivayetleri Buhârî ve Müslim de yer almaktadır. Amr b. Haris h. 90 veya 92 yıllarında Medine'de doğmuş; h. 148 veya 149 senesinde Mısır'da vefat etmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, c. 6, ss. 225-226; Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, ss. 570-578; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 6, ss. 349-353.

²⁹⁸ **Yezîd b. Ebi Habîb:** (ö. 128/745) (يزيد بن سويد أبو رجاء) Yezîd b. Kays el-Ezdî. Ebû'l-Hayr Mersed b. Abdullah, İbn Şihab ez-Zührî, Sinan b. Sa'd'dan hadis nakletmiştir. Abdullah b. Lehia, Leys b. Sa'd, Amr b. Hâris ise kendisinden hadis nakledenlerdendir. el-Leys b. Sa'd onun için *bizim efendimiz ve âlimimizdir* demiştir. Zehebî, İclî, Ebû Zür'a ise *sika* demişlerdir. İbn Hibbân *Sikât*'ında onu da zikretmiştir. İbn Sa'd da o *sika ve hadisi çoktu. 128 yılında vefat etti* demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 32, ss. 102-106; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 6, ss. 31-33.

²⁹⁹ **Sinan b. Sa'd:** (ö. 121/739) (سعد بن سنان) Sa'd b. Sinan el-Kindî. Hadis aldığı hocası Enes b. Malik'tir. Kendisinden ise daha çok Yezîd b. Kays rivayette bulunmuştur. Onun hakkında İclî, Yahyâ b. Main *sika*, Buhârî *salih mukâribü'l-hadis*, İbn Hacer *saduk lehu ifrad* demiştir. Nesâî ve Vakıdî *münkerü'l-hadis*, Zehebî *zayıf* demiştir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babasının Sinan b. Sa'd'ın bazı hadislerinin muzdarip olduğu gerekçesiyle ondan yazmadığını söylemiş ve *gayri mahfuz* demiştir. Ukaylı *ed-Du'af'ul-Kebîr*'inde, Darakutnî ise *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkin adlı eserinde onu anmıştır*. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 10, ss. 265-268; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, c. 4, s. 251; Ukaylı, *ed-Du'af'ul-Kebîr*, c. 3, s. 285; Zehebî, *el-Muğni fi'd-Du'afâ*, c. 1, s. 254; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, c.1, s.231.

³⁰⁰ Firyabî, *Sıfâtü'n-Nifâk ve Zemmü'l Münafikîn*, ss. 31-32.

Darekutni ve Zehebî onun hakkında zayıf hükmü vermişlerdir.³⁰¹ Muttasıl bir senetle merfu olarak rivayet edilen bu hadisin isnadı Sinan b. Sad'ın cerh edilmesinden dolayı zayıftır.

Enes b. Malik'den rivayet edilen 35. ve 36. Hadisler "ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ" lafzıyla başlarken bu rivayet "ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ" lafzıyla başlamaktadır. Hadisin muhtevasını etkilemeyen bu farklılık, ravi tasarrufu olup, mana ile rivayettenden kaynaklanmaktadır. Bu hadisin rivayet zincirinde, birden çok ravi bulunduğu için, râvi tasarrufunun kimden kaynaklandığını tespit etmek güçtür.

35. Hadis:

حَدَّثَنِي أَبُو أُمَيَّةَ عُمَرُو بْنُ هِشَامِ الْحَرَّانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ عَمَّارٍ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَإِنْ صَامَ، وَصَلَّى، وَقَالَ إِنِّي مُؤْمِنٌ: مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا أَتَمِنَ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ "

Ebû Ümeyye Amr b. Hişam el-Harrânî,³⁰² Osman b. Abdurrahman,³⁰³ İkrime b. Ammâr,³⁰⁴ Yezîd er-Rakkâsî,³⁰⁵ Enes b. Malik'ten rivayetle Resulullah (s.a.v.) şöyle

³⁰¹ İbnü'l Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, c.1, s. 312.

³⁰² **Ebû Ümeyye Amr b. Hişam:** (ö. 245/859) (عمرو بن هشام بن بزير) Amr b. Hişam el-Cezerî. Osman b. Abdurrahman, Muhammed b. Selem'den hadis nakletmiştir. Kendisinden hadis nakledenler arasında Nesâî, Havlânî, Firyâbî de vardır. Onun hakkında Nesâî, Zehebî, İbn Hacer *sika* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ında anmıştır. İbn Hibbân onun h. 245 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 8, s. 488; Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, ss. 278 – 279; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, c. 8, s. 100.

³⁰³ **Osman b. Abdurrahman:** (ö. 202/818) (عثمان بن عبد الرحمن بن مسلم) Ebû Abdurrahman Tarâifî el-Harrânî. Hadis aldığı hocaları arasında Abdurrahman b. Sabit, Abdülhamid b. Yezîd, İkrime b. Ammâr da vardır. Muhammed b. A'la Hemedânî, Amr b. Hişam kendisinden hadis alanlar arasındadır. Onun için Yahyâ b. Main ve Zehebî *sika*, Ebû Hatim Razi *saduk* demiştir. Bir çok alim ise onu cerh etmiştir. Buhârî onun zayıf râvilerden rivayet ettiğini söylemiş, Ali b. Medîni, Ebû Ahmed Hâkim, Beyhakî, onun için *zayıf*, Muhammed b. Abdullah b. Numeyr de *kezzab* hükmü vermiştir. İbn Hibbân onun *hadislerini delil olarak kullanmak caiz değildir* demiştir. İbn Hacer, *saduk ama çoğu rivayetini zayıf ve mechul râvilerden aldığı için zayıf olduğunu* söylemiştir. Ebû Arûbe, onun h.202 yılında vefat ettiğini nakletmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 6, ss. 157-158; Mizzî, *Tehzîb*, c. 19, ss. 428 - 431; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 9, ss. 426-428; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, c. 7, s. 124.

³⁰⁴ **İkrime b. Ammâr:** (ö. 159/776) (عكرمة بن عمار بن عتبة بن حبيب بن شهاب) İkrime b. Ammâr el İclî. Tabiîn neslindedir. Hadis aldığı hocaları arasında İshak b. Abdullah, Yezîd b. Ebân, Atâ b. Ebî Rebâh, Yahyâ b. Kesîr de vardır. Kendisinden Veki' b. Cerah, Şube b. Haccac, Ömer b. Yunus hadis nakledenler arasındadır. Onun hakkında İclî, Veki' b. Cerâh *sika* demiştir. Ahmed b. Hanbel, onun *İyâs b. Seleme dışındaki rivayetlerinin muzdarip* olduğunu söylemiştir. Ebû Davud Sicistânî ve Zehebî *sika* ve Yahyâ b. Kesîr'den rivayetlerinde *ızdırıp vardır* demiştir. Buhârî de ona, *Yahyâ b. Ebi Kesîr'den gelen rivayetlerin muzdarip olduğunu ve bu tarikten gelen rivayetleri almadığını* söylemiştir. Ukaylî onu *ed-Du'afâ'u'l-Kebîr*'inde zikretmiştir. İkrime'nin h.159 yılının Recep ayında Bağdat'ta vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Ukaylî, *ed-Du'af'ul-Kebîr*, c. 7, s. 21; Mizzî, *Tehzîb*, c. 20, ss. 256 – 264; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 7, ss. 134-139; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, c. 7, s. 232-234.

buyurmuştur: “Üç şey kimde bulunursa o münafıktır. Oruç tutup namaz kılsa da Mümin olduğunu söylesede: Konuştuğunda yalan söyleyen, emanate hıyanet eden, söz verdiğinde sözünde durmayan.”³⁰⁶

Sened ve Metin Analizi

Fîryabî'nin hocası Ebû Ümeyye'den rivayet ettiği bu hadisin râvileri incelendiğinde vefat tarihlerinden muasır oldukları söylenebilir. Fakat Osman b. Abdirrahman hakkında yapılan araştırmada hocaları arasında İkrime'nin olmadığı; İkrime'nin de talebeleri arasında Osman b. Abdirrahman'ın bulunmadığı tespit edilmiştir. Kullanılan rivayet sigası (عَنْ) da bu rivayetin hangi yolla alındığı konusunda bir açıklık getirmemektedir. Ayrıca Osman b. Abdirrahman'ın, hadisi aldığı İkrime'nin ve İkrime'nin de hadisi rivayet ettiği râvi Yezîd er-Rakkâşî'nin bazı alimler tarafından cerh edilmesi hadisin bir diğer problemidir. İttisalinde sorun olan ve bazı râvilerinin cerh edildiği bu rivayet zayıf hükmündedir.

Hadis metni incelendiğinde “وَأَنَّ صَامًا، وَصَلَّى، وَقَالَ إِنِّي مُؤْمِنٌ” “...Mümin olduğunu söylesede” şeklinde gelen ifade, Enes b. Malik'ten gelen 34. hadiste ve diğer hadislerde “وَأَنَّ صَامًا، وَصَلَّى، وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” “...Müslüman olduğunu zannetse de” şeklinde gelmektedir. Ayrıca “وَإِذَا اتَّخَمْنَا خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” lafızlarında takdim tehir yapılmıştır. Anlamı etkilemeyen bu farklılar râvi tasarrufundan kaynaklandığını ve mana ile rivayet edildiğini göstermektedir. Enes b. Malik'ten Firyabi'ye kadar her tarîkte birden fazla râvi olduğu için, râvi tasarrufunu kimin yaptığını tespit etmek oldukça güçtür.

³⁰⁵ **Yezîd b. Ebân er-Rakkâşî:** (ö. 119/737) (يزيد بن أبان) Yezîd b. Ebân er Rekâşî. Tabiündendir. Enes b. Malik, Hasan Basri hadis aldığı hocaları arasındadır. Kendisinden Rebi' b. Sabîh, Süleyman b. Mihrân, İkrime b. Ammâr hadis almıştır. Onun hakkında Ebû Ahmed Hâkim ve Nesâî *metruki'l hadis*, Dârekutnî, Zehebî, Ali b. Medîni, Yahyâ b.Maîn, Tirmizî *zayıf* demiştir. Ahmed b. Hanbel *münkeru'l hadis* ve bir keresinde de *zayıf* demiştir. İbn Hibbân hadisçi olmadığını, kendisinden rivayetin doğru olmadığını belirtmiştir. Bkz. Ukaylî Ebû Cafer Muhammed b. Amr b. Musa, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, (thk. Abdü'l-Mu'tî Emîn Kal'acı), Darul Mektebetü'l İlmiyye, Beyrut 1984, c. 9, s. 214; Mizzî, *Tehzîb*, c. 32, ss. 64 – 77.

³⁰⁶ Firyabî, *Sıfâtü'n-Nifâk ve Zemmü'l Münafikîn*, s. 32.

36. Hadis:

حَدَّثَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يُونُسَ الْحَنْفِيُّ، حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ، حَدَّثَنَا بَرِيدُ الرَّقَاشِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَحَجَّ وَاعْتَمَرَ، وَقَالَ: إِنِّي مُسْلِمٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Ebû Hayseme,³⁰⁷ Ömer b. Yunus el- Hanefî,³⁰⁸ İkrime,³⁰⁹ Yezîd er-Rakkâşî,³¹⁰ Enes b. Malik'ten rivayetle Resulullah'ı (s.a.v.) şöyle derken işitmiştim: “*Üç şey kimde bulunursa o münaфіktir; oruç tutsa, namaz kılsa, hac ve umre yapsa ve de Müslüman olduğunu söylese de: Konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiğinde sözünde durmayan ve emanete ihanet eden.*”³¹¹

Sened ve Metin Analizi

Ebû Ya‘la'nın hocası Ebû Hayseme'den rivayet ettiği bu hadisin râvileri incelendiğinde aralarında hoca talebe ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

35. hadisle ortak râvileri olan Yezîd b. Ebân er-Rakkâşî'nin zayıf olduğu daha önce belirtilmişti. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu hadis râvilerinin cerh edilmesinden dolayı zayıf hükmündedir. Ebû Ya‘la'nın *Müsned*'ini tahkik eden Hüseyin Selim Esed'e göre de Yezîd b. Ebân'ın zayıf râvi olmasında dolayı hadis zayıftır.³¹²

35. hadiste olduğu gibi “وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَحَجَّ وَاعْتَمَرَ، وَقَالَ: إِنِّي مُسْلِمٌ:” lafzında, “...Müslüman olduğunu söylesede” ifadesi Enes b. Malik'ten gelen 34. hadiste ve diğer hadislerde وَزَعَمَ أَنَّهُ “مُسْلِمٌ” Müslüman olduğunu zannetse de” lafzıyla gelmektedir. Ayrıca bu hadiste önemli bir

³⁰⁷ **Ebû Hayseme:** (ö. 234/848) (زهير بن حرب بن شداد) Züheyr b. Harb el-Haraşî. Pek çok râviden hadis almıştır. Cerîr b. Abdülhamid, Süfyan ö. Ueyyne, Ömer b. Yunus, Vekî' b. Cerâh bunlardan bir kaçıdır. Ondan ise Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya‘la Mevsilî gibi pek çok meşhur muhaddis hadis nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim *Sadûk* ve bir keresinde de *sika sadûk*, Nesâî *sika me'mun*, İbn Hacer ve Hatîb el - Bağdâdî *sika sebt*, Zehebî *hafız*, Ebû Davud es-Sicistânî *Rical de Huccet* demiştir. İbn Hibbân ise *es-Sikât*'ında onun için *mutkin zâbit* demiştir. Ebû Hayseme'nin Hicri 160 yılında doğduğu ve H. 234 yılının Şaban ayında vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 9, ss. 402 - 406; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 12, ss. 489-49; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, ss. 296-297.

³⁰⁸ **Ömer b. Yunus el- Hanefî:** (ö. 206/822) (عمر بن يونس بن القاسم) Ebû Hafs el-Yemâmî. Hadis aldığı hocaları arasında İkrime b.Ammâr, Süleyman b. Davud bulunmaktadır. Kendisinden ise Ebû Hayseme, İbrahim b. Merzuk hadis almıştır. Onu hakkında Yahyâ b. Main, Ahmed b. Hanbel, Bezzâr, Nesâî *sika*, Ali b. Medîni ise *sika sebt* demiştir. Ömer b. Yunus'un H. 206 yılında vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, ss. 534 - 536.

³⁰⁹ 35. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³¹⁰ 35. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³¹¹ Ebû Ya‘lâ, *el-Müsned*, c. 7, s. 136.

³¹² Ebû Ya‘lâ, *el-Müsned*, c. 7, s. 136. (dipnot 1)

lafız farkı da “وَحَجَّ وَأَعْتَمَرَ” “Hac ve Umre” ifadesidir. Bu ilaveye bu hadis dışında, diğer kaynaklarda rastlanılmamıştır. Dolayısıyla Merfu olarak nakledilen bu hadise idrac yapıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Sened zincirinde İkrime’ye kadar olan râviler güvenilir râvilerdir. İkrime hakkında muzdarip rivayetleri olduğu yönünde tenkidlerin olması, idracı yapan kişinin İkrime olabileceği şüphesini doğurmaktadır. Fakat 35. hadisin de râvisi olan İkrime’nin, o rivayetinde idracın olmaması, İkrime üzerindeki şüpheleri azaltmaktadır. Sonuç olarak bu metnindeki lafız farklılıklarının kimden kaynaklandığı tespit edilememiştir.

1.1.10.2. İsnadların Değerlendirilmesi

Enes b. Malik’den iki tarikle rivayet edilen hadislerin tamamı merfu olarak rivayet edilmiştir. Ayrıca Enes b. Malik, 36. Hadiste, rivayeti Hz.Peygamber (sav)’den duyduğunu açıkça bildirmiştir. Dolayısıyla bu bölümdeki üç hadiste sarahaten merfudur.

Firyabî’nin Yezîd b. Hâlid’den rivayet ettiği 34. Hadisin senedi muttasıl, Ebû Ümeyye’den rivayet ettiği 35. Hadisin râvilerinden Osman b. Abdirrahman ve İkrime arasında muasarat söz konusudur; ancak birbirleriyle görüşüklerine dair herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla senedinin munkatı olma şüphesi vardır. Ebû Ya’la’nın rivayetinde ise muasarat ve lika sabit olduğundan, isnad muttasıldır.

Enes b. Malik rivayetlerinin üçü de sıhhat yönünden problemlili gözükmektedir. 34. Hadiste Sinan b. Sad’ın cerh edilmesi, 35 ve 36. Hadislerde Yezîd er-Rakkâşî’nin ve İkrime’nin cerh edilmesi bunlara ilaveten 35. Hadisin diğer bir râvisi Osman b. Abdirrahman’ın da cerh edilmesi ve senedinin munkatı şüphesinin olması bu rivayetlerin sıhhatini zayıf duruma düşürmektedir.

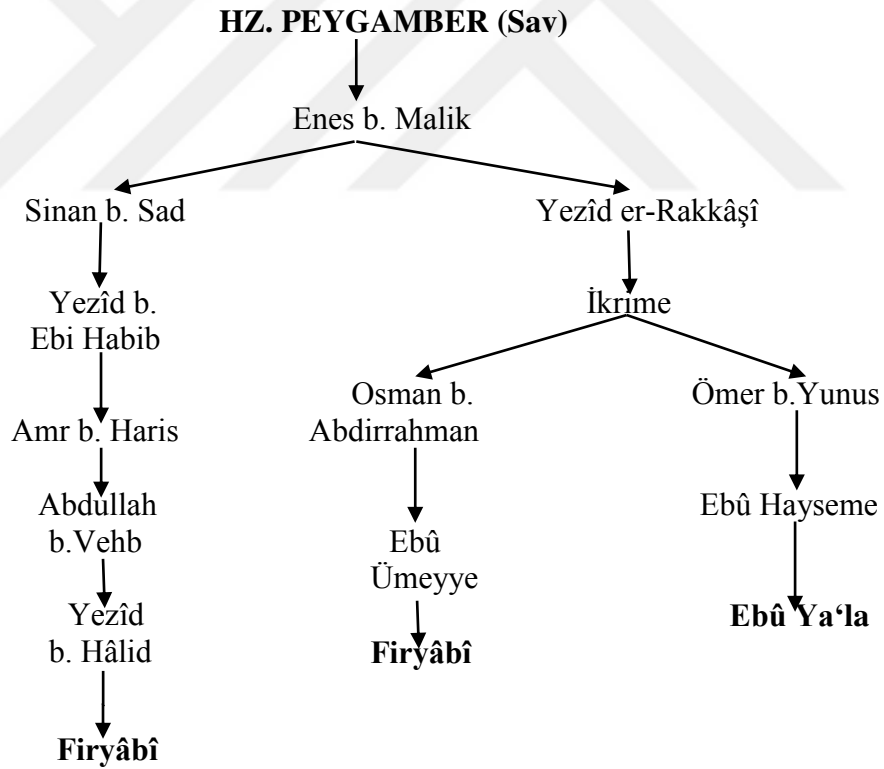
Enes b. Malik rivayetleri bu haliyle zayıf sayılabilir. Ancak aynı rivayeti ihtiva eden başka tarikler de bulunmaktadır. Nitekim Ebû Ya’la’nın *Müsned*’ini tahkik eden Hüseyin Selim Esed de hadisin isnadının zayıf olduğunu ancak diğer tariklerinin sahih olduğunu belirtmiştir.³¹³

³¹³ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, c. 7, s. 136, (dipnot 1).

1.1.10.3. Metninlerin Değerlendirilmesi

Enes b. Malik'ten nakledilen bu üç rivayetin metinleri birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaya merkeze alınan "...konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman sözünden döner, emanete ihanet eder..." lafızlarını taşıdıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Enes b. Malik rivayetlerinin tamamında çeşitli lafız farklılıklarıyla birlikte "...oruç tutup namaz kıldığımı zannetse de..." ziyadesi yer almaktadır. Lafız farklılıklarından en dikkat çekiçi olanı 36. Hadisteki "وَحَجَّ وَاَعْتَمَرَ" "Hac ve Umre" lafızlarıdır. Bu lafızlar bu hadis dışında, diğer sahabî rivayetleri de dahil olmak üzere başka hiçbir rivayette yer almamaktadır. Müdrec olduğu düşüncesini akla getiren bu ziyadenin, detaylı bir araştırma konusu olduğu kanaatindeyiz.

1.1.10.4. İsnad Şeması

1.1.11. Mücahid'den Gelen Mürsel Rivayetler (37. – 38. Hadisler)

1.1.11.1. Kaynak Analizi

Hadis kaynaklarında münafık alametleriyle ilgili mürsel rivayetler de bulunmaktadır. Mücahid b. Cebr'den mürsel olarak rivayet edilmiş iki hadis tespit edilmiştir. Bu hadislerin ikisi de İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef* adlı eserinde yer almaktadır.

37. Hadis:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ يَزِيدَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ: الَّذِي

إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ "

Ali b. Müshir,³¹⁴ Yezîd,³¹⁵ Mücahid'den³¹⁶ rivayetle Allah Resülü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç şey kimde bulunursa o kişi münafıktır: konuştuğunda yalan söyler, söz verirse sözünde durmaz, emanate hıyanet eder.”³¹⁷

Sened ve Metin Analizi

İbnu Ebû Şeybe'nin Ali b. Müshir'den rivayet ettiği bu hadis Mücahid b. Cebr'den mürsel olarak rivayet edilmiştir. Diğer râviler arasında muasarat ve lika mevcuttur. Adalet ve zabt yönünden râviler incelendiğinde Yezîd b. Ebî Ziyad'ın zayıf olduğu konusunda alimler ittifak etmişlerdir. Bu hadis, Mücahid'den mürsel olarak rivayet edilmesi ve diğer bir râvi Yezîd b. Ebi Ziyad'ın cerh edilmesinden dolayı, zayıf hükmündedir.

³¹⁴ **Ali b. Müshir:** (ö. 189/805) (علي بن مسهر بن عمير بن عاصم بن عبيد بن مسهر) Ali b. Müshir el- Kureşî. Hadis aldığı hocaları arasında Hişam b. Urve, Süleyman b. Mihrân, Yezîd b. Ebî Ziyad da vardır. Kendisinden İbn Ebû Şeybe, Ebû Muhammed Kûfi hadis alanlar arasındadır. Onun hakkında Yahyâ b. Main, İclî, Nesâî, Ebû Abdullah Hâkim *sika*, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a *sika* ve *saduk* demiştir. İbn Hibbân onu es-Sikat'ına almıştır. Vakıdî onun için *sika kesîrû'l hadis* demiştir. Onun h. 189 yılında vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, ss. 135-138; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 8, ss. 484-487.

³¹⁵ **Yezîd b. Ebî Ziyâd:** (ö. 137/755) (يزيد بن أبي زياد) Yezîd b. Ebî Ziyad el-Hâşimî. Pek çok Tabiünden hadis almıştır. En çok hadis aldıkları arasında Mücahid b. Cebr, İbn Ebî Leyla da vardır. Kendisinden ise Süfyan es-Sevrî, Cerîr b. Abdullah, Ali b. Müshir başta olmak üzere pek çok râvi hadis nakletmiştir. Onun hakkındaki Buhârî *münkerül hadis zâhib* demiştir. Ebû Hâtim *Leyse b. Kaviyy* ve bir keresinde de *hadisinin mevzu olduğunu* söylemiştir. Ebû Zür'a Razi *Leyyin*, Ahmed b. Hanbel *Leyse bi Zâk*, Nesâî *Leyse bi Kaviyy* bir keresinde de *Metrûki'l hadis* demiştir. Ali b. Medîni *La yuhteccû bih* demiştir. Abdullah el-Hadramî onu h. 137 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, I, 156; Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, c. 4, s. 379; Mizzî, *Tehzîb*, c. 32, ss. 135-140.

³¹⁶ 29. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³¹⁷ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, c. 5, s. 237.

Hadisin metninde araştırmaya merkeze alınan münafık alametleri lafızları bulunmaktadır. “وَإِنْ صَامَ، وَصَلَّى، وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” kalıbıyla başlayan metinlerde “ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ” lafzı yer alırken; (bu lafzın bir benzeri Mücahid’den gelen 38. Hadiste de vardır.) bu hadiste bu lafız yer almamaktadır. Ayrıca diğer metinlerde olmayan “الَّذِي” ismi mevsul’ü, bulunmaktadır. Muhtevayı etkilemeyen bu farklılıkların mana rivayetinden kaynakladığı anlaşılmaktadır.

38. Hadis:

حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ ، عَنْ لَيْثٍ ، عَنْ مُجَاهِدٍ ، قَالَ : ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ ، فَهُوَ مُنَافِقٌ ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَقَالَ إِنِّي مُسْلِمٌ : إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ ، وَإِذَا أَوْثَمَنَ خَانَ ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ.

Ebû Hâlid,³¹⁸ Leys,³¹⁹ Mücahid’den³²⁰ dedi ki: “Üç şey kimde bulunursa o kişi münafıktır, oruç tutup namaz kılsa da, Müslüman olduğunu söylese de: “Konuştuğunda yalan söyleyen, emanate hıyanet eden, söz verirse sözünde durmayan.”³²¹

Sened ve Metin Analizi

İbn Ebû Şeybe’nin Ebû Hâlid’den rivayet ettiği bu hadis, Mücahid’den maktu olarak nakledilmektedir. Mücahid b. Cebr, Hz Peygamber’e (s.a.v.) ait bu hadisi kendi ifadeleri ile aktarmıştır. Ayrıca Mücahid’den bu rivayeti alan Leys hakkında bir çok alim cerh bildiren ifadeler kullanmıştır. Dolayısıyla makbul hadis şartlarını taşımayan bu rivayet, râvisinin cerh edilmesinden dolayı zayıf hükmündedir.

³¹⁸ **Ebû Hâlid:** (ö. 189/805) (سليمان بن حيان) Ebû Hâlid Ahmar el-Kûfî el-Caferî. Hadis aldığı hocaları arasında Süleyman b. Mihrân, Ebû Abdullah Medîni, Leys b. Ebî Selim de vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında İbn Ebû Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Saîd de vardır. Onun hakkında Ali b. Medîni *sika*, İclî *sika sebt*, Vâkidî *sika kesîru’l hadis* demiştir. Onun için Ebû Hâtîm *sadûk*, Zehebî *sadûk imâm*, Nesâî ise *Leys bihi be’s* demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*’ında onu anmıştır. Ebû Hâlid’in H.114 yılında doğduğu ve H. 189 veya 190 yılında vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, c. 6, s. 391; Mizzî, *Tehzîb*, c. 11, ss. 394 - 398; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. 9, ss. 19-21.

³¹⁹ **Leys:** (ö. 138/755) (ليث بن أبيمن بن زعيم) Leys b. Ebî Süleym el-Kureşî. Pek çok meşhur Tabiînden hadis almıştır. Bunlar arasında Mücahid b. Cebr, Tâvus b. Keysan, İbn Şihâb ez-Zühri de vardır. Yine kendisinden birçok ravî hadis nakletmiştir: Süfyan es-Sevrî, Cerîr b. Abdülhamîd, Ebû Hâlid bunlardandır. Onun hakkında Ebû Ahmed Hâkim *leys bi kavi*, Beyhakî *zayıf ve leys b. kavi*, Nesâî, Süfyan b. Uyeyne *zayıf*, Ebû Hâtîm *muzdarib’ul hadis* demiştir. Ukaylî onu *ed-Du’afâu’l-Kebîr*’inde anmıştır. Ahmed b. Hanbel merfu olmayan rivayetleri merfu olarak naklettiği için zayıf sayıldığını, İbn Hibbân ise ömrünün sonlarında hafızasının karıştığını ve mürsel rivayetleri merfu olarak naklettiğini belirtmiştir. Leys’in H. 138 veya 143 yılında vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, c. 1, s. 151; Ukaylî, *ed-Du’afâu’l-Kebîr*, c. 4, s. 14; Mizzî, *Tehzîb*, c. 24, ss. 279 - 288.

³²⁰ 29. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³²¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, c. 5, s. 237.

“وَقَالَ إِنِّي مُسْلِمٌ” kalıbıyla başlayan hadisin metninde “ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ ، فَهُوَ مُنَافِقٌ” rivayetlerin geneleninde “وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ” lafzıyla gelmektedir. Ayrıca “وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” lafızlarında takdim tehir yapılmıştır. Mücahid b. Cebr’den maktu olarak rivayet edilen ve muhtevayı etkilemeyen bu lafız farklılıklarının, mana rivayetinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

1.1.11.2. İsnadların Değerlendirilmesi

Mücahid b. Cebr’den iki tarikle nakledilen bu hadisler mürsel olarak rivayet edilmiştir. İncelenen 37 nolu rivayet Mücahid’in mürsel olarak Hz. Peygamber’den naklettiği merfu hadistir. Ancak aynı metni ihtiva eden 38 nolu rivayette sözün sahibi Mücahid olarak bildirilmiştir. Mücahid, mürselleri ile meşhur bir tabiîn alimidir. Rivayette yer alan bilgi, çalışma boyunca araştırdığımız “münafığın alametinin üç olduğunu” belirtmektedir. Bu bilgilerden hareketle, 38. Hadis Hz. Peygamber’e isnad edilmiyor olsa da Mücahid’in mürseli olarak değerlendirilebilir. Çünkü maktu bir hadiste Hz. Peygamber’den(s.a.v.) alındığına dair bir ipucu bulunursa mürsel olarak nitelendirilir.³²² 38. Hadisin maktu olarak rivayet edilmesi diğer râvilerden kaynaklanmış olabileceği gibi Mücahid’in meşhur bir rivayet olan münafıklığın alameti ile ilgili bu hadisi, Hz. Peygamber’e isnad etme gereği duymadan ifade etmesi de olabilir

Mürsel hadisin delil olması tartışmalıdır.³²³ Bu tartışmaları üç nokta da özetlemek mümkündür: 1) Muhadislerin, fakihlerin ve usulcülerin çoğuna göre mürsel hadis delil olmaz, onunla amel edilmez, zayıftır. 2) Ebû Hanife, İmam Malik ve taraftarlarınca, güvenilir râvinin mürseli sahihtir, delil olarak kabul edilir. 3) İmam Şafi’ye göre ise büyük tâbilerin mürselleri ile itibar araştırmasına dayalı olarak amel edilebilir. Yoksa delil olmaz.³²⁴ Ayrıca muhaddisler mürsel hadis rivayetiyle tanınan râvileri mürseli makbul olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırmakla birlikte bu konuda bir ittifak sağlayamamışlardır. Mürseli makbul sayılan râvileri bilmenin bir ön değerlendirme yapma açısından faydası vardır.³²⁵ Bizim bu çalışmamızda yer verdiğimiz mürsel rivayetleri

³²² Mehmet Efendioğlu, “Maktû”, *DİA*, c. 27, s. 458.

³²³ Ahmet Yücel, a.g.e., 174.

³²⁴ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usulü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2009, s. 115.

³²⁵ Selahattin Polat, “Mürsel”, *DİA*, c. 32, s. 53.

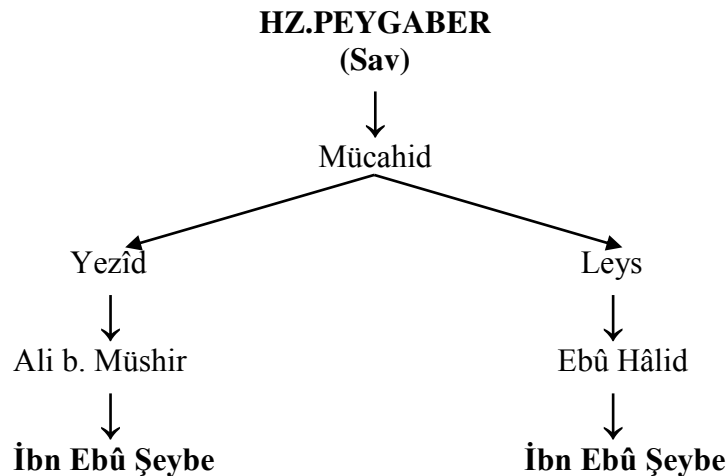
nakleden râvilerden biri Mücahid b. Cebr, diğeri ise Hasan-ı Basrî'dir. Bu iki râvi de mürseli makbul sayılan râvilerdendir.³²⁶

Mücahid b. Cebr'in mürsel rivayetleri bazı alimlerce makbul sayılsa bile, 37. hadisin senedinde yer alan Yezîd ve 38. hadisin senedinde yer alan Leys hakkında alimlerin çoğu tarafından kullanılan cerh ifadeleri, bu iki hadisi de zayıf durumuna düşürmektedir.

1.1.11.3. Metinlerin Değerlendirilmesi

Mücahid'den mürsel olarak nakledilen bu rivayetlerin metinleri, araştırmaya merkeze alınan “konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, emanete hıyanet eder” lafzılarını taşımaktadır. 37. Hadisi mürsel merfu olarak rivayet eden Mücahid'in bu rivayetinde “وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَقَالَ إِنِّي مُسْلِمٌ” lafzı yer almazken; *maktu* olarak rivayet ettiği 38. Hadiste yer almaktadır. Bu ziyadenin kim tarafından yapıldığını tespit etmek zor görünmektedir. Bu rivayetın *maktu* olması, ziyadeyi yapanın Mücahid olabileceği kananatını doğursa da kesin bir değerlendirme yapmak güçtür. Hadisin muhtevasını etkilemeyen bu lafız farklılıklarının, râvi tasarrufundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

1.1.11.4. İsnad Şeması

³²⁶ A.g.e., s. 53.

1.1.12. Hasan-ı Basrî'den Gelen Mürsel Rivayetler (39. – 41. Hadisler)

1.1.12.1. Kaynak Analizi

Münafik alametleriyle ilgili Hasan-ı Basrî'den mürsel olarak rivayet edilen üç hadis bulunmaktadır. Bu hadisler sırasıyla: Ma'mer b. Raşid'in (ö. 153/770) *el-Câmi'*, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*, ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih-i İbn Hibbân* adlı eserlerinde yer almaktadır.

39. Hadis:

عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ: وَإِنْ صَلَّى وَصَامَ وَرَعِمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ: إِنْ حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِنْ أُؤْتِمِنَ خَانَ، وَإِنْ وَعَدَ أَخْلَفَ "

Katâde,³²⁷ Hasan³²⁸ dedi ki Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Üç şey kimde bulunursa namaz kılıp oruç tutsa da müslüman olduğunu zannetse de münafiktir: Konuştuğunda yalan söyler, emanate hıyanet eder, söz verdiğiinde sözünde durmaz.*”³²⁹

Sened ve Metin Analizi

Mamer b. Raşid'in Katâde'den onun da Hasan-ı Basrî'den rivayet ettiği bu hadisi Hasan-ı Basri, mürsel olarak rivayet etmiştir. Diğer alimler arasında muasarat ve lika sabit olup râvilerin tamamı adalet ve zapt yönünden güvenilirlerdir.

Bu rivayetle ilgili önemli bir husus da, günümüze kadar ulaşan hadis kaynaklarından en eskisi olan Mamer b. Raşid'in *el-Câmi'* adlı eserinde yer almasıdır.

³²⁷ **Katâde:** (ö. 117/738) (قتادة بن دعامة بن عمرو بن ربيعة) Katade b. Diâme es-Sedûsî el-Basrî. Hadis aldığı hocaları arasında sahabe'den Enes b. Malik ve Tabî'nin ileri gelenlerinden Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basri -ki meclisinde on iki sene bulunmuştur- bulunmaktadır. Saîd b. Ebû Arûbe, Ma'mer b. Raşid, Katâde'nin önde gelen talebelerindendir. Onun *sika*, *hafız* olduğu yönünde alimler ittifak etmiştir. Ahmed b. Hanbel "*döneminde Basra ehlinde ezberi en çok olandı*" demiştir. Yahyâ b. Main onun hakkında *sika* hükmünü vermiştir. Katâde'nin h.117 yılında vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz.: İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. 7, ss. 229-231; Mizzî, *Tehzib*, c. 23, ss. 498-517.

³²⁸ **Hasan-ı Basrî:** (ö. 110/728) (حسن بن يسار) el-Hasen b. Ebî Yesâr, el-Basrî. Sahabeyle iç içe yaşamış ve yüzlercesini görmüştür. İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Hüreyre en çok hadis naklettiği sahabilerdir. Kendisinden rivayet eden öğrencileri arasında ise Katâde, Süfyan-ı Sevrî, İbn Şihab gibi meşhur isimler yer almaktadır. Ali b. Medîni çokça mürsel rivayetlerinin bulunduğunu, İbn Hibbân Basra'nın en âbid, en fakih kişisi olduğunu ancak tedliste bulunduğunu; İbn Hacer ise *sika*, *fakih* olduğunu ancak tedliste bulunduğunu belirtmiştir. Hicri 21 yılında Medine'de doğan Hasan-ı Basri, H.110 yılının Recep ayında Basra'da vefat etmiştir. Bkz.: İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. 7, s. 114; Mizzî, *Tehzib*, c. 6, ss. 95-126; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 2, ss. 231-236.

³²⁹ Ma'mer b. Raşid, *el-Câmi'*, c.11, s. 156.

Dolayısıyla münafıklık alametlerinin zikredildiği hadisler arasında kaynak eserlerde yer alan ilk rivayettir. Ayrıca mürsel olmasına rağmen; bu hadisin Âlî isnad olması, bu rivayeti daha da önemli hale getirmektedir.

Hadisin metni incelendiğinde, Hasan-ı Basri'den nakledilen 40. ve 41. hadisler “ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ” lafzıyla başlarken; bu hadisin “ثَلَاثٌ فِي الْمُنَافِقِ” lafzıyla başladığı görülmektedir. Ayrıca 40. ve 41. hadislerdeki “وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى” lafzı, burada takdim tehir yapılarak “وَإِنْ صَلَّى وَصَامَ” şeklinde gelmiştir. Bir başka lafız farklılığı ise, rivayetlerin çoğunda “إِذَا” edatı yer alırken; bu rivayette “إِنْ” edatının yer aldığı görülmektedir. Ravi tasarrufundan olduğu anlaşılan ve manayı etkilemeyen bu lafız farklılıklarının, hangi raviden kaynaklandığı tespit edilememiştir.

40. Hadis:

حَدَّثَنَا حَسَنٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ، مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ"

Hasan, Hammad b. Seleme, Davud b. Ebî Hind, Said b. Müseyyeb, Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den (s.a.v.) T Hammad b. Seleme,³³⁰ Habib b. Şehid,³³¹ Hasan'dan³³² Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç şey kimde bulunursa o münafıktır. Oruç tutup namaz kılsa da müslüman olduğunu zannetse de: konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiğinde sözünde durmayan, emanate hıyanet eden”³³³

Sened ve Metin Analizi

Ahmed b. Hanbel'in iki senedle rivayet ettiği bu hadisin isnadlarından biri Ebu Hüreyre tarafından nakledilmiştir. Ebu Hüreyre bölümünde incelendiği için burada tekrar değerlendirilmeyecektir.³³⁴ Ahmed b. Hanbel'in Hammad b. Seleme tarikiyle rivayet ettiği bu hadis de, 39. hadiste olduğu gibi Hasan-ı Basrî'den mürsel olarak rivayet edilmiştir.

³³⁰ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³³¹ **Habib b. Şehid:** (ö. 145/762) (حبيب بن الشهيد) Habib b. Şehîd el Ezdî. Tabiündendir. Hasan Basrî, Muhammed b. Sîrîn en çok hadis aldığı hocalarıdır. Kendisinden Hammad b. Seleme, Şube b. Haccac hadis alanlar arasındadır. Onun hakkında Ebû Hâtim, İclî, Dârekutnî, Zehebî, Ali b. Medînî sika; Ahmed b. Hanbel sika me'mun demiştir. İbn Hibbân onu es-Sikât'ında zikretmiştir. Habib'in h.145 yılında vefat ettiği nakledilmiştir. Bkz. Mizzî, Tehzîb, c. 5, ss. 378-381.

³³² 39. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³³³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, c. 16, s. 539.

³³⁴ Bkz. 10. Hadis.

Hadisin diğer râvileri arasında muasarat ve lika sabit olup, adalet ve zapt yönünden râvilerin tamamı güvenilirlerdir.

Hadisin metni incelendiğinde, İbn Hibbân'ın Hasan-ı Basrî'den rivayet ettiği 41. hadisin metni ile aynıdır. "ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ" lafzıyla başlayan bu metin, araştırmada merkeze alınan münafık alametleri lafızlarını taşımaktadır.

41. Hadis:

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ، حَدَّثَنَا أَبُو نَصْرِ التَّمَّارِ، حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَحَبِيبِ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ: مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا اتَّخَذَ خَانَ "

Ahmed b. Hasan b. Abdilcebbâr,³³⁵ Ebû Nasr et-Temâr,³³⁶ Hammad b. Seleme,³³⁷ Davud b. Ebi Hind, Said b. Müseyyeb, Ebu Hüreyre'den ve Habib'in,³³⁸ Hasan-ı Basrî'den³³⁹ naklettiği rivayetle Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Üç şey kimde bulunursa o münafıktır. Oruç tutup namaz kılsa da müslüman olduğunu zannetse de: Konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiğinde sözünde durmayan, emanate hıyanet eden."³⁴⁰

Sened ve Metin Analizi

İbn Hibbân'ın, Ahmed b. Hasan'dan rivayet ettiği bu hadis, Hammad b. Seleme de Ebu Hüreyre tarikiyle birleşmektedir. Senedin bu kısmı Ebu Hüreyre bölümünde daha önce incelenmiştir Hasan-ı Basri'nin mürsel olarak rivayet ettiği bu hadisin diğer râvileri arasında muasarat ve likanın olduğu görülmektedir. Adalet ve zapt yönünden râvilerin hayatı incelendiğinde hepsinin güvenilir raviler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca İbn Hibbân, aynı sened ve metinle bu hadisi Ebû Hüreyre'den de rivayet etmiştir. Şuayb Arnavut' a göre bu hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir.³⁴¹

³³⁵ 27. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³³⁶ 18. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³³⁷ 10. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³³⁸ 40. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³³⁹ 39. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁴⁰ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 1, s. 490.

³⁴¹ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 1, s. 490 (dipnot 1).

40. hadiste olduğu gibi İbn Hibbân'ın Buhârî'den rivayet ettiği (bkz. 27. Hadis) hadisin metnine ilave senedle bu hadisi nakletmiştir. Dolayısıyla 10, 27, 40 ve 41 numaralı hadislerin metinlerinde olduğu gibi lafzı farklılığı yoktur.

1.1.12.2. İsnadların Değerlendirilmesi

Konuyla ilgili Hasan-ı Basri'den gelen bu üç rivayet sahabe ismi zikredilmeden merfu olarak rivayet edilmiştir. Dolayısıyla bu rivayetler mürseldir. Hasan-ı Basri'nin mürsel rivayetleri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Onun dönemin Emevi Valisi Haccâc b. Yusuf'un zulmünden çekindiği için Hz. Ali'den duyduğu hadisleri, onun ismini zikretmeyerek doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duymuş gibi rivayet ettiği söylenmiştir.³⁴² Ancak biz bu araştırmamızda konu ile ilgili Hz. Ali'den nakledilmiş başka bir rivayet tespit edemedik. Dolayısıyla Hasan-ı Basri'nin bu mürsel rivayetinin Hz. Ali ile bir bağlantısı bulunmamaktadır.

İlk dönem muhaddislerinin irsal yapmasına sebep olan bazı nedenler vardı. Hadisin meşhur olması, isnad sayısının çok olması, isnad sisteminin tam oturmamış olması bu nedenlerden bir kaçıdır.³⁴³ Hasan-ı Basri'nin “Ben, dört sahabiden hadis işitmişsem onu irsal ederim. Yine, قال رسول الله diye hadis rivayet ettiğim zaman onu yetmiş ya da daha fazla kişiden işitmişimdir”³⁴⁴ sözleri de onun irsal yapma sebebinin, mürsel olarak rivayet ettiği hadislerin herkes tarafından biliniyor olmasından kaynaklandığını gösterir.³⁴⁵

Mürsel hadislerin sıhhatiyle ilgili görüşleri daha önce belirtmiştik. Hasan-ı Basri'nin mürsellerinin de makbul sayılacağı görüşlerinin olması, bu rivayetlerin başka rivayetler tarafından da desteklenmesi Hasan-ı Basri'den nakledilen bu mürsel rivayetlerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, Mamer b. Raşid'in rivayeti (39. Hadis) hem Âli isnad olması açısından hem de Münafığın üç alametinin bildirildiği hadislerinden, kaynak eserlerde yer alan ilk hadis olması açısından önemlidir.

³⁴² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 2, s. 267.

³⁴³ İrsale yol açan amiller hakkında geniş bilgi için bkz. Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, ss. 78-82.

³⁴⁴ Buhârî Abdulaziz bin Ahmed bin Muhammed, *Keşfu'l-Esrâr an Usûli Şerhu İslâm el-Pezdevî*, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrut ty, c. 3, s. 4.

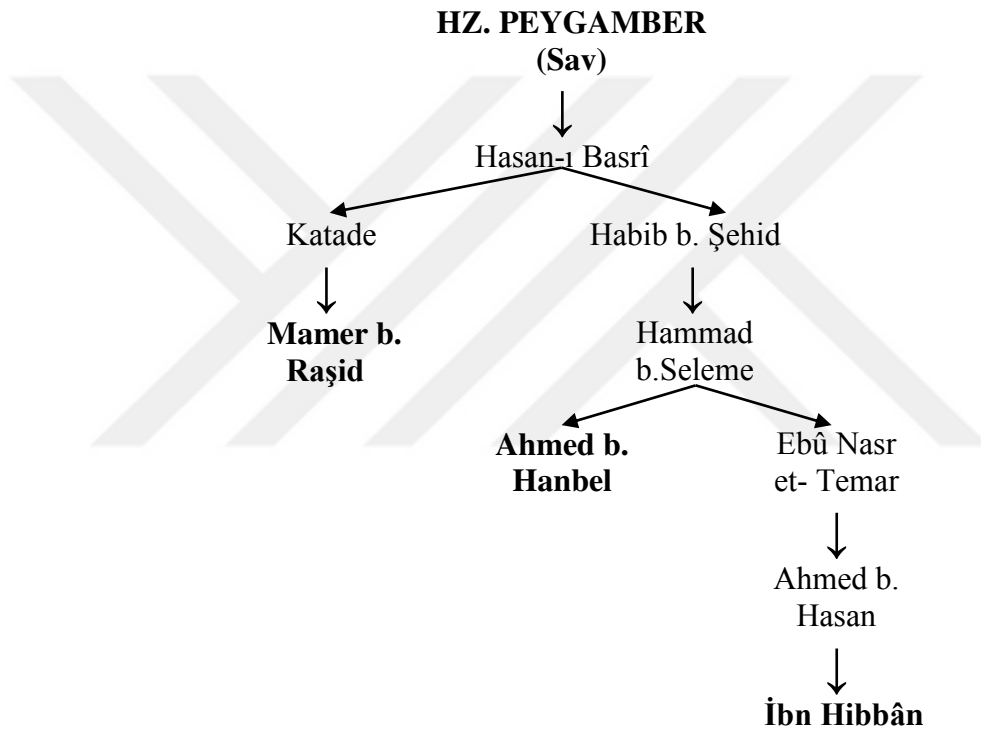
³⁴⁵ Muammer Aksoy, Hasan-ı Basri ve Hadis İlmindeki Yeri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2016, s. 104.

1.1.12.3. Metinlerin Değerlendirilmesi

Hasan-ı Basrî'den mürsel olarak nakledilen üç hadisin metninde de araştırmaya merkeze alınan münafık alametleri lafızları bulunmaktadır. Bu üç hadisten ikisinin (40. ve 41. hadis) metni aynı iken diğzerinin metninde lafız farklılıkları vardır. Mana rivayetinden kaynaklandığı tespit edilen bu lafız farklılıklarının, yukarıda da belirtildiği üzere, hadisin muhtevasını etkilememektedir.

1.1.12.4. İsnad Şeması

1.2. Üçlü Rivayetlerin Tamamının Değerlendirilmesi

Münafığın üç alametinin bildirildiği “Münafığın alameti üçtür, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, emanete hıyanet eder...” lafzıyla rivayet edilen ve mana bakımından büyük benzerlikleri olan 41 hadis tek tek kendi bölümlerinde incelenmiştir. Burada bu üçlü rivayetlerin tamamının genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Öncelikle bu üçlü hadisler 10 sahabî ve 2 tâbiîn tarafından mürsel olarak rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin büyük bir bölümü (19 rivayet) Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir. Ebû Hüreyre dışında, Abdullah b. Mesud'dan dört; Abdullah b. Amr, Enes

b. Malik ve Hasan- Basrî'den üçer rivayet; Selmân-ı Fârisî ve Mücahid'den ikişer rivayet; Hz.Ebûbekir, Ebû'd Derdâ, Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir b. Abdullah ve Ebû Ümâme'den birer rivayet olmak üzere toplamda kırk bir rivayet vardır.

Konuyla ilgili rivayetin hadis kaynaklarında ilk geçtiği eser, Ma'mer b. Raşid'in (153/770) *el-Câmi'*idir. 39. Hadis olarak incelenen bu rivayet Hasan-ı Basrî tarafından nakledilmiştir. İncelenen rivayetler Hz Peyygamber'den (s.a.v.) 12 farklı tarikle nakledilmiş ve her tabakasinda râvi sayısı giderek artarak yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla bu açıdan Muhaddisler³⁴⁶ ve Hanefi usulcülere göre³⁴⁷ *meşhur* bir rivayettir.

Ele alınan hadisler arasında zayıf senedli rivayetler olmakla birlikte; çoğunluğunu güvenilir rivayetler oluşturmaktadır. Aynı lafız veya manaya delalet eden bu hadislerin birbirilerine mutabaat etmesi sonucu, zayıf hadisler hasen li-gayrihi mertebesine çıkarken; *hasen* hükmü verilen hadislerde, sahih li-gayrihi mertebesine çıkar.³⁴⁸ İnceleme sonucunda Ebû Hüreyre'nin rivayetleri en güvenilir tarîk olarak öne çıkmaktadır. Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere *Kütübü Tis'a* imamlarının pek çoğu eserlerine Ebû Hüreyre'nin tarîkini almıştır.

Bu bölümde yer alan kırk bir rivayetin metinleri tek tek incelenerek lafız ve mana farklılıkları, ziyade ve noksanlıkları incelenmeye çalışıldı. Elde edilen veriler hadislerin devamında dile getirildi. Hadis metinlerinde, münafığın üç alametinin bildirildiği iki farklı metin öbeği karşımıza çıkmaktadır. Birbirini tamamlar nitelikteki bu rivayetler, akla bu metinlerin, tek bir metin olma ihtimalini getirirse de, yapılan incelemede metinlerin iki farklı metin grubunu oluşturduğu, anlaşılmaktadır.

Bu metinlerden ilki:

«ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَرَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ، مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا
أُوْتِئِنَ حَانَ»

³⁴⁶ Talat Koçyiğit, Hadis Usulü, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, s. 24.

³⁴⁷ Yunus Apaydın, "Meşhur", *DİA*, c. 29, ss. 368-371.

³⁴⁸ Selçuk Coşkun, Hadise Bütüncül Bakış, İFAV Yayınları, İstanbul 2014, s. 180.

“Üç şey kimde bulunursa o münafıktır. Oruç tutup namaz kılsa da müslüman olduğunu zannetse de: konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiğiinde sözünde durmayan, emanete hıyanet eden.”

İkincisi ise:

“آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ”

“Münafiğin alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğiinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder.”

Hadisin ilk geçtiği eser olan Mamer b. Raşid'in *el-Câmi'*inden, hicri üçüncü ve dördüncü asır hadis kaynaklarına kadar, metinlerin ne tür değişikliklere uğradıkları veya uğramadıkları tespit edilmiştir. İncelen kırk bir rivayetin biri hariç (bkz 6. Hadis) merkeze alınan münafık alametleri lafızlarını taşıdıkları büyük ölçüde aynı mefhumu ifade ettikleri tespit edilmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin Ebû'd Derdâ'dan naklettiği araştırmanın 6. hadisi, “Şu üç şey kimde bulunursa o münafıktır” lafızıyla başlamasına rağmen, araştırmada merkeze alınan; “konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğiinde sözünde durmaz, emanete hıyanet eder” lafızlarını bulundurmamaktadır. Diğer rivayetlerin tamamında, münafiğin üç alametini bildiren lafızlar bulunmaktadır. İncelen kırk rivayetin mana rivayetinden kaynaklandığı anlaşılan çeşitli lafız farklılıklarıyla, kaynak eserlerde yerini aldığı görülmüştür. Tasarrufda bulunan râviler, rivayet ağları incelenerek tespit edilmeye çalışılmış ve tespit edilen isimler hadislerin analiz bölümlerinde belirtilmiştir. İncelen Metinlerde, râvi tasarruflarından, mana rivayeti, takdim-tehir, ziyade, idrac ve ihtisar yapıldığı görülmüştür. Bunlarla ilgili birer örnek verilecek olursa; 11. Hadiste takdim tehir yapılmıştır. Tespitlerimize göre İshak b. İsa, “وَإِنْ صَلَّى وَإِنْ صَامَ” lafızları arasında takdim tehir yapmıştır. Ziyadeye örnek ise 28. hadiste, metnin sonuna “وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَانَا” ayeti ziyade edilmiştir. 30. Hadiste ise metne, konuyla ilgili hiçbir rivayette yer almayarn “وَحَجَّ وَعَتَمَرَ” lafzı idrac edilmiştir. Son olarak ihtisar örneği ise:17. Hadiste Müslim, hadisin bir bölümünü vererek ihtisarda bulunmuştur. Bu ve benzeri bütün râvi tasarruflarının metinlerin muhtevasını etkilemediği anlaşılmıştır.

Münafığın üç alametinin zikredildiği bütün rivayetler birlikte düşünüldüğünde bu hadislerin konusu ve muhtevasının Hz Peygamber'e (s.a.v.) nisbetinde, herhangi bir sorun gözükmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜNAFIĞIN ALAMETİ DÖRTTÜR HADİSLERİ

Bu bölümde, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen Münafiğın niteliklerinin dört olduğu ile ilgili hadisler değerlendirilecektir. Rivayetlerin tasnifinde birinci bölümdeki yöntem takip edilecektir. Rivayetlerde yer alan münafiklık alametlerinin dört olduğu ile ilgili lafız farklılıkları bölüm sonunda bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ancak incelediğimiz rivayetlerde “*Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafik olur. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafiklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar*” lafzı merkeze alınarak her bir hadis değerlendirilecektir. İncelenen rivayetlerde çoğunlukla bu manayı ortaya koyan lafızlar bulunmaktadır. Bu yüzden her bir rivayet bu çerçevede değerlendirilerek farklılıkları ortaya konulacaktır. Hadislerde yer alan münafiğın üçlü ve dörtlü tasnifi ile ilgili rivayetler incelendikten sonra bu bölümün sonunda her iki rivayet bir arada değerlendirilecektir.

2.1. Sened ve Metin Açısından Rivayetlerin İncelenmesi

Münafiğın alametinin dört olduğunu bildiren on beş rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetlerden on dört tanesi merfu olup iki sahabeden nakledilmektedir. Ayrıca Abdullah b. Amr'dan bir tane mevkuf rivayet bulunmaktadır. Rivayetleri sahâbî râvilerin vefat tarihine göre sıralayarak, sened ve metin açısından inceleyeceğiz. Sahabeden birden fazla rivayet gelmişse, bu rivayetler de kaynak eserlerdeki kronolojik sırasına göre sıralanacaktır.

2.1.1. Abdullah b. Amr'dan Gelen Rivayetler (42. – 55. Hadisler)

2.1.1.1. Kaynak Analizi

Tez konumuz olan Münafiklığın alametlerinin, dört olarak zikredildiği hadislerin tamamına yakını Abdullah b. Amr tarafından nakledilmiştir. Bu hadisler sırasıyla şu müelliflerin eserlerinde yer almaktadır: İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*'inde, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'inde, Buharî'nin (ö. 256/870) *es-Sahih*'inde

(üç rivayet), Müslim'in (ö. 261/875) *es-Sahih*'inde, Ebû Davud'un (ö. 275/889) *es-Sünen*'inde, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen*'inde (iki rivayet), Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünen*'inde, İbn Hibbân'ın (354/965) *es-Sahih*'inde (iki rivayet), Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mucemü'l Kebîr*'inde (iki rivayet).

42. Hadis:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَرَبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ خَالِصٌ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ

Abdullah b. Numeyr,³⁴⁹ A'meş,³⁵⁰ Abdullah b. Murre,³⁵¹ Mesrûk,³⁵² Abdullah b. Amr'dan rivayetle Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar.*”³⁵³

Sened ve Metin Analizi

Yapılan inceleme sonucu İbn Ebû Şeybe'nin, hocası Abdullah b. Numeyr'den rivayet ettiği bu hadisin râvileri arasında hoca talebe ilişkisi mevcut olup râvilerin birbirlerinden muteber yollarla hadis naklettikleri anlaşılmaktadır. Muttasıl bir senedle

³⁴⁹ **Abdullah b. Numeyr:** (ö. 199/815) (عبد الله بن نمير) Ebû Hişâm el-Kûfi el-Hemdânî. Hadis naklettiği râviler arasında A'meş, Süfyan es-Sevrî'de vardır. Kendisinden pek çok râvi hadis nakletmiştir. Bunlar arasında Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Hasan b. Ali, Muhammed b. Cafer, Selm b. Cünâde, Hasan b. Affan, Oğlu Muhammed b. Abdullah yer alır. Abdullah b. Numeyr hakkında Yahyâ b. Maîn, Dârekutnî, Sika, Ebû Hâtim *doğru sözlü* demiştir. Süfyan es-Sevrî ise “*Ne güzel adamdır o*” diyerek hüküm vermiştir. Hicrî 115'te doğan Abdullah b. Numeyr oğlu Muhammed'den gelen nakle göre h. 199 yılında vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 16, ss. 225 - 229.

³⁵⁰ **A'meş:** 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁵¹ **Abdullah b. Murre:** (ö. 100/718) (عبد الله بن مرة): Abdullah b. Murre el-Hemedânî. Tâbiîn neslindedir. Hadis aldığı hocaları arasında Abdullah b. Amr, Mesruk b. Ecda' da bulunmaktadır. Kendisinden ise Süleyman b. Mihrân, Mansûr b. Mu'temir hadis nakledenlerdendir. Abdullah b. Murre hakkında Nesâî, İclî, Yahyâ b. Main, İbn Hacer *sika* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Muhammed b. Sad, onun Ömer b. Abdülaziz'in hilafeti zamanında; Amr b. Ali de h. 100 senesinde vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 16, ss. 114 - 115; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.1, s.533.

³⁵² **Mesrûk:** (ö. 63/683) (مسروق بن الأجدع بن مالك بن معاوية) Mesruk b. Ecda' el-Hemedânî. Tâbiîn neslindedir. Pek çok Sahâbeyle görüşmüş ve onlardan hadis nakletmiştir. Hz. Aişe, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Amr bu isimlerin başında gelir. Kendisinden ise Şa'bî, Şakîk b. Seleme, Abdullah b. Mure hadis rivayet etmiştir. Onun hakkında İbn Sa'd, İclî, Vakidî, Yahyâ b. Main *sika*; İbn Hacer *sika fakih âbid* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Ebû Nuaym, Mesruk'un H. 62 senesinde; Abdullah b. Numeyr ve Yahyâ b. Bukr ise H.63 senesinde vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 27, ss. 451 - 457; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, c.2, s.175.

³⁵³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, c. 5, s. 236

nakledilen bu hadisin râvilerinin tamamı güvenilir olup, isnadında bir sorun gözükmemektedir.

Münafığın dört özelliğinin bildirildiği hadisler genellikle “أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا” “خَالِصًا” lafzıyla başlamaktadır. İncelenen hadis aynı lafızla başlamakla birlikte bazı lafız farklılıkları mevcuttur. Örneğin “كَانَ” lafzı burada yer almazken, yerine “فَهُوَ” lafzı kullanılmıştır. Ayrıca “خَالِصًا” olan lafzın harekesi “خَالِصٌ” şeklinde gelmiştir. Bunlara ilaveten merkeze alınan metinlerde “فِيهِ خَصْلَةٌ” lafzı yer alırken; burada “فِيهِ خَلَّةٌ” lafzı yer almaktadır. Bu iki lafzın aynı manada olduğu göz önüne alınırsa “haslet, özellik, nitelik”³⁵⁴ bu ifadenin, metnin anlamını değiştirmedeği görülecektir. Metindeki bu lafız farklılıklarının râvi tasarrufundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Mana rivayeti yaparak tasarrufta bulunan kişinin İbn Ebû Şeybe olduğu düşünülmektedir. Çünkü hadisi aldığı hocası Abdullah b. Numeyr'den başka râvilerde bu hadisi nakletmiştir. Onların rivayetlerinde bu farklılıklar gözükmemektedir.

43. Hadis:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ: قَالَ أَبِي: وَابْنُ نُعْمِيْرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْثَةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: " أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا، أَوْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ الْأَرْبَعِ، كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ

Muhammed b. Cafer,³⁵⁵ Şu‘be,³⁵⁶ Süleyman,³⁵⁷ Abdullah b. Ahmed³⁵⁸: babam dedi ki: ve İbn Numeyr,³⁵⁹ A‘meş,³⁶⁰ Abdullah b. Murre,³⁶¹ Mesrûk,³⁶² Abdullah b. Amr’dan rivayetle Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şu dört özellik kimde bulunursa o, münafık olur. Şayet bu dört nitelikten biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik bulunur: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar.”³⁶³

³⁵⁴ Cevheri, *es-Sihâh*, c. 4, s. 1685.

³⁵⁵ 16. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁵⁶ 3. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁵⁷ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel’in oğludur.

³⁵⁹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁶⁰ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁶¹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁶² 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 11, s. 380; *el-Müsned*, c.11, s. 449.

Sened ve Metin Analizi

Ahmed b. Hanbel'in Muhammed b. Cafer'den naklettiği bu hadis, Cafer'e, Şu'be ve Abdullah b. Numeyr tarîkleriyle gelmektedir. A'meş ise onların ortak hocasıdır. İsnad analizi sonucu râvilerin birleriyle görüştikleri ve hoca talebe ilişkisi içerisinde buldukları tespit edilmiştir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu hadisin râvilerinin tamamı güvenilirdir. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ini tahkik eden Şuayb Arnavut da hadisin isnadının, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiştir.³⁶⁴

Hadisin metni "أَرْبَعٌ مِّنْ كُنْ" lafızla başlamıştır. Fakat giriş cümlesinin sonundaki "خَالِصًا" lafzı burada yer almamaktadır. Diğer rivayetlerde "وَمِنْ كَانَتْ" lafzıyla başlayan ifade; burada "أَوْ كَانَتْ" lafzıyla başlamıştır. Son olarak merkeze alınan rivayetlerde "خَصْلَةٌ" ifadesi yer alırken; burada "خَصْلَةٌ مِنَ الْأَرْبَعِ" ifadesi yer almaktadır. Görüldüğü üzere manayı değiştirmeyen bu lafız farklılıklarının mana rivayetinden olduğu anlaşılmaktadır. Tespitlerimize göre, bu hadiste tasarrufta bulunan râvi Muhammed b. Cafer'dir. Çünkü bu hadisi Muhammed b. Cafer'den nakledenler Buhârî ve Nesâî'dir. Onların rivayetleri de buradaki lafızla gelmektedir. Buna ilaveten Muhammed b. Cafer'in hocalarından bu hadisin metnine benzer rivayetlerde bulunanlar olmuştur. Fakat bu lafız farklılığı sadece Muhammed b. Cafer'in rivayetlerinde mevcuttur. Dolayısıyla mana rivayetiyle hadisi öğrencilerine aktaran râvi Muhammed b. Cafer'dir.

44. Hadis:

حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "أَرْبَعٌ مِّنْ كُنْ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا إِذَا، أَوْثَمَنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ"، تَابِعَهُ شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ

Kabîsa b. Ukbe,³⁶⁵ Süfyan,³⁶⁶ A'meş,³⁶⁷ Abdullah b. Murre,³⁶⁸ Mesrûk³⁶⁹, Abdullah b. Amr'dan gelen rivayetle Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Şu dört özellik

³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 11, s. 380 (dipnot 4)

³⁶⁵ **Kabîsa b. Ukbe:** (ö. 215/830) (قبیصة بن عقبة بن محمد بن سفیان) Ebû Âmir Kabîsa b. Ukbe es-Süvâî. En çok hadis aldığı hocaları arasında Süfyan es-Sevrî, Hammad b. Seleme vardır. Kendisinden hadis alan talebeleri arasında Buhârî, İbn Ebû Şeybe, Serir b. Yahyâ da bulunmaktadır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, Beyhakî, İclî *sika*, Zehebî *hafız*, Ebû Hâtim Razi, *saduk* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Buhârî *Sahih*'in de Kabîsa'nın Süfyan es-Sevrî'den rivayet ettiği 44 hadise yer vermiştir. Nesâî *Leyse bihi be's* demiştir. Yahyâ b. Main, Kabîsa'nın *sika* olduğunu ancak Süfyan es-Sevrî'den küçük yaşta hadis aldığından dolayı çok hata yaptığını ileri sürerek *Leyse bi-zâke'l kavî* demiştir. Zehebî ise Kabîsa'nın hiçbir rivayetinin reddedilemeyeceğini belirtmiştir. Kabîsa'nın, h. 215 yılının Safer ayında

kimde bulunursa o, tam bir münafık olur. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Emanet edildiğinde hıyanet eder, konuştuğunda yalan söyler, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar” Şu‘be bu hadisi A‘meş’ten naklederek (Sufyan es-Sevri’ye) mutabaat etti.³⁷⁰

Sened ve Metin Analizi

Buhârî’ nin hocası Kabisa b. Ukbeden naklettiği bu hadisin isnadı A‘meş’te diğer rivayetlerle birleşmektedir. Muttasıl bir senetle rivayet edilen bu hadisin râviler arasında muasarat ve lika sabit olup râvilerinin tamamı güvenilirdir.

Buhârî’ nin metnin sonuna yaptığı “تَابَعَهُ شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ” ilavesi isnadın tamamına değil de (A‘meş’e kadar) ortasına kadar olan mutabaat sayılmıştır. Aynî, Kirmani’nin bu lafzı Ebû Hüreyre hadisine mutabaat olarak anladığını ancak bu şekilde olsaydı “tâbea” yerine “şâhid” lafzını kullanması gerektiğini belirtmiştir.³⁷¹ . *es-Sahih*’in Türkçe tercümesini yapan Mehmed Sofuoğlu “burada mutabattan maksadın, hadisin A‘meş’ten diğer bir tarikle de rivayet edilmiş olmasıdır. Bunun faydası da takviye olmasıdır” demiştir.³⁷²

Hadisin metninin münafık alametlerinin sıralandığı bölümünde, diğer rivayetlerde olmayan farklılıklar mevcuttur. Bütün rivayetler “إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ” lafzıyla başlarken, bu rivayet “إِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ” lafzıyla başlamıştır. Ayrıca bu metinde “وَأِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” (*söz verdiğinde sözünde durmaz*) lafzı yer almazken; onun yerine “إِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ” (*emanete ihanet eder*) lafzı yer almaktadır. “إِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ” lafzı genellikle üçlü rivayetlerde bulunurken; dörtlü rivayetlerde bulunmamaktadır. Muhtemelen râvilerden biri lafızları karıştırarak, üçlü

vefat ettiği bildirmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, c. 7, s. 126; Mizzî, *Tehzib*, c. 23, ss. 481 - 490; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 10, ss.130-135.

³⁶⁶ **Süfyan:** (ö. 161/777) (سفيان بن سعيد بن مسروق بن حمزة) Süfyan es-Sevrî. Döneminin meşhur ilim merkezlerine ziyaretlerde bulunan Süfyan 600 den fazla kişiden ilim ve hadis tahsil etmiştir. Şu‘be b. Haccac, A‘meş, Hammad b. Seleme, Mansûr b. Mu‘temir hadis aldığı hocalardan birkaçıdır. Genç yaşta hocalık yapmaya başlayan Süfyan’dan ise 700’e yakın talebesi hadis rivayet etmiştir. Bunlar arasında Veki‘ b. Cerâh, Kabîsa b. Ukbe, Ubeydullah b. Musa da vardır. Onun hakkında Şu‘be, Süfyan b. Uyeyne, Yayha b. Main, "emiru'l-mü'minin fi'l-hadis" demişlerdir. Ebû Hâtim Râzî, Zehebî *sika*, *hafız*, *âbid*, *fakih*, *imam*, *huccet* demişlerdir. Süleyman b. Abdülmelik'in halifelik döneminde, H.97 veya 96 yılında doğan Süfyan; H.161 yılında Basra'da vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 11, ss. 154-169; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 7, ss. 229-279.

³⁶⁷ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁶⁸ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁶⁹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁷⁰ Buhârî, “Kitabu'l-Îmân”, 24

³⁷¹ Aynî, *Umdetul Kâri*, c. 1, s. 225.

³⁷² Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi, Ötüken Yayınları*, İstanbul 1987, c. 1, s. 188, (Dipnot 50).

alametlerdeki “إِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ” lafzını burada zikretmiştir. Bu lafız farklılıklarının râvi tasarrufundan olduğu anlaşılmaktadır. Bu râvinin ise Buharî'nin hadisi aldığı hocası Kabisa b. Ukbe olduğu düşünülmektedir. Çünkü Kabisa'nın hadisi aldığı hocası Süfyan'ın rivayetlerinde bu ziyade yoktur. Ayrıca Yahya b. Main'in Kabisa hakkında, “Kabisa'nın *sika* olduğunu ancak Süfyan es-Sevri'den küçük yaşta hadis aldığından dolayı çok hata yaptığını” belirtmesi, tasarrufda bulunan ravinin Kabisa b. Ukbe olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Bu hadisi şerh eden Aynî, hadiste yer alan “وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ” ifadesiyle “وَإِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ” lafızlarının aynı manaya geldiğini, Çünkü “غدر” kelimesinde kendisine emanet olunan söz hususunda hıyanet etmek olduğunu söylemiştir.³⁷³

45. Hadis:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَرْبَعٌ خِلَالٍ مَنْ كُنَّ فِيهِ كُنَّ مُنَافِقًا خَالِصًا مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خِصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خِصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا "

Kuteybe b. Saîd,³⁷⁴ Cerîr,³⁷⁵ A‘meş,³⁷⁶ Abdullah b. Murre,³⁷⁷ Mesrûk,³⁷⁸ Abdullah b. Amr Allah onlardan razı olsun dedi ki: Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Dört özellik vardır ki, bunlar her kimde bulunursa o kişi tam münafık olur: Konuştuğunda yalan söyler; söz verdiğinde sözünde durmaz; ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar. Her kimde bu özelliklerden biri bulunursa o özelliği terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir nitelik bulunur.*”³⁷⁹

³⁷³ Aynî, a.g.e, c. 1,s. 221.

³⁷⁴ 14. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁷⁵ **Cerîr:** (ö. 188/804) (جرير بن عبد الحميد بن جرير) Cerîr b. Abdulhamîd ed-Dabbî. Hadis aldığı hocaları arasında Süleyman b. Mihrân, Mansûr b. Mu‘temir de vardır. Kendisinden pek çok râvi hadis nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel, Zühayr b. Harb, Kuteybe b. Saîd bunlardandır. Onun hakkında Ebû Hâtim, Nesâî, İclî, Ebû Ya‘la Hâilî, İbn Hacer *sika*, Ebû Zür’a *sadûk* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ına almıştır. Beyhakî, *Cerîr’in ömrünün sonlarında hafızasının zayıfladığını* söylemiştir. İbn Hacer, Beyhakî’nin bu tespitine katılmaz; Beyhakî’nin onu, Cerîr b. Hâzim’le karıştırdığı görüşündedir. Ondandır gelen rivayetlere Buharî ve Müslim yer vermiştir. Hanbel b. İshak, Cerîr’in H.107 veya 110 yılında doğduğunu; Yusuf b. Musa ise onun H.188 yılında vefat ettiğini bildirilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 4, ss. 540 - 551; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, c. 2, ss. 65-66; İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzîb*, c.1, s.58.

³⁷⁶ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁷⁷ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁷⁸ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁷⁹ Buhârî, “Kitabu’l-Cizye”, 17.

Sened ve Metin Analizi

Buharî'nin hocası Kuteybe b. Saîd'den naklettiği bu hadisin râvilerinin hoca talebe ilişkisi içerisinde olduğu ve vefat tarihleri dikkate alındığında aralarında muasarat ve likanın var olduğu anlaşılmaktadır. Adalet ve zabt yönünden râvilerinin tamamı güvenilir olan isnad sahih hükmündedir. Ayrıca bu bölümde incelediğimiz diğer hadislerde de olduğu gibi A'meş müşterek râvidir.

Münafığın alametlerinin bildirildiği hadisler "أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ" lafzıyla başlarken, bu metin "جَلَالٍ" lafzının ziyadesiyle, "أَرْبَعٌ خِلَالٍ مَنْ كُنَّ" ifadesiyle başlamaktadır. Ayrıca diğer metinlerdeki "كَانَ" lafzı burada "كَانَ" şeklinde gelmiştir. Son olarak "وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُمْ" ve "وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا" cümlesi tehir edilerek cümlenin sonunda yer almıştır. Muhtevayı etkilemeyen bu lafız farklılıklarının Cerîr'den kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü Cerîr'in hadisi aldığı hocası A'meş'in diğer talebelerinin rivayet ettiği hadislerde bu lafız farklılıkları yer almazken; bu farklılıklar sadece Cerîr'den gelen rivayetlerde bulunmaktadır.(bkz. 53. Hadis)

46. Hadis:

حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ، أَحْبَبْنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْثَةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا أَوْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْ أَرْبَعَةٍ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ "

Bişr b. Hâlid,³⁸⁰ Muhammed b. Cafer,³⁸¹ Şu'be,³⁸² Süleyman,³⁸³ Abdullah b. Murre,³⁸⁴ Mesrûk,³⁸⁵ Abdullah b. Amr 'dan rivayetle Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Dört özellik her kimde bulunursa münafik olur; veya bu dört özellikten bir nitelik bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde münafiklıktan bir nitelik bulunur.*

³⁸⁰ **Bişr b. Hâlid** (ö. 253/867) (بشر بن خالد) Bişr b. Hâlid el-Askerî. Muhammed b. Cafer, Ebû Usâme, Hasan b. Ali hadis aldığı hocaları arasındadır. Kendisinden Nesâî, Müslim, Buharî, Bezzâr hadis nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim Şeyh, Nesâî, Ebû Davud sika demiştir. İbn Hibbân, Bişr'i *es-Sikât*'ına almış ve h. 255 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c. 2, s. 356; Mizzî, *Tehzîb*, c. 4, ss. 117-118.

³⁸¹ 32. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁸² 3. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁸³ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁸⁴ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁸⁵ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

*Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar.*³⁸⁶

Sened ve Metin Analizi

Buhârî hocası Bişr b. Hâlid'den, onunda Muhammed b. Cafer'den Şu'be târikiyle A'meş'ten rivayet ettiği bu hadisin râvileri arasında muasarat ve lika tamdır. Muttasıl bir senetle rivayet edilen isnadın râvilerinin tamamı güvenilir olup senedinde bir problem gözükmemektedir.

43. hadisin metniyle aynı lafızlarla nakledilen bu rivayette, sadece "أَرْبَعَةٌ" lafzındaki müenneslik "رَبْعَةٌ" ziyadesi vardır. Yukarıda belirtildiği üzere manayı etkilemeyen bu lafız farklılıklarının Muhammed b. Cafer'den kaynaklandığı düşünülmektedir.

47. Hadis:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ. ح وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْهُنَّ، كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدْعَهَا، إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ "، غَيْرَ أَنَّ فِي حَدِيثِ سُفْيَانَ: وَإِنْ كَانَتْ فِيهِ خَصَلَةٌ مِنْهُنَّ، كَانَتْ فِيهِ خَصَلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe,³⁸⁷ Abdullah b. Numeyr³⁸⁸.

İbn Numeyr³⁸⁹, Babasından(Abdullah b. Numeyr), Âmeş³⁹⁰.

³⁸⁶ Buhârî, "Kitabu'l-Mezalim", 17.

³⁸⁷ **Ebû Bekir b. Ebu Şeybe:** (ö. 235/849) (عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواستي) Muhammed b. Ebû Şeybe İbrahim el-Absî el- Kûfî. *el-İmam'u'l-İlm. Seyyidu'l-Huffaz. Müsned, Musannef ve Tefsir* sahibi. Veki' b. Cerâh, Yezîd b. Hârûn, Cerîr b. Abdülhamîd, Abdullah b. Numeyr hadis aldığı hocalardan bir kaçıdır. Buhârî, Müslim, Ebû Davud, İbn Mace, Ahmed b. Hanbel ondan hadis almışlardır. Onun için Nesâî, Ebû Hâtim Râzi *sika*, İclî *sika hafız*, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Main *sadük* demiştir. Ebû Zür'a, *Şeybe'nin hafızasından daha güçlüsünü görmediğini* belirtmiştir. Buhârî, onun Muharrem ayında H. 235 senesinde vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 16, ss. 34-42; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 11, ss. 122-127.

³⁸⁸ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁸⁹ **İbn Numeyr** (ö. 234/848) (محمد بن عبد الله بن نمير) Muhammed b. Abdullah b. Numeyr. Hadis aldığı hocaları arasında babası Abdullah b. Numeyr, Veli' b. Cerâh Süfyan b. Uyeyne de vardır. Buhârî, Müslim, Ebû Davud, İbn Mace başta olmak üzere birçok tanınmış râvi kendisinden nakilde bulunmuştur. İbn Numeyr hakkında Ebû Hâtim *sika*, İclî *sika*, Ebû Davud ise *ilimde babasından daha ileridir* demişlerdir. İbn Hibbân *es-Sikât*'a almıştır. İbn Hibbân ve Buhârî h. 234 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 25, ss. 566-570.

³⁹⁰ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

Züheyr b. Harb,³⁹¹ Veki‘,³⁹² Süfyan,³⁹³ A‘meş, Abdullah b. Mürre³⁹⁴, Mesrûk³⁹⁵, Abdullah b. Amr’dan rivayetle Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğiinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar.*” Ancak Süfyan’ın hadisinde: “*Eğer o kimsede bunlardan bir haslet bulunursa kendisinde nifaktan bir haslet var demektir.*” şeklinde yer almaktadır.³⁹⁶

Sened ve Metin Analizi

Müslim b. Haccac, sahabe râvileri Abdullah b. Amr olmak üzere üç farklı râviden aldığı bu hadisi, ortak bir metinle tek bir hadis olarak eserine almıştır. Süfyan es-Sevrî târikiyle gelen metin farklılığını da hadisnin sonuna ilave ederek bildirmiştir.

Müslim’in üç rivayetinde ortak râvisi A‘meş’tir. Muttasıl bir senetle nakledilen bu hadisnin râvilerinin hoca talebe ilişkisi mevcut olup; tamamı da adalet ve zabt yönünden güvenilir râvilerdir. Dolayısıyla Müslim’in rivayet ettiği 47. Hadisin senedinde bir sorun gözükmemektedir.

Hadisin metni incelendiğinde 42. hadiste de olduğu gibi diğer rivayetlerdeki “*خَصْلَةٌ*” lafzı burada “*خَلَّةٌ*” lafzıyla gelmiştir. Bu iki kelimenin “haslet, özellik, nitelik”³⁹⁷ anlamlarıyla, aynı manayı ifade ettikleri daha önce belirtilmişti. Metinde dikkat çeken diğer farklılık ise “*وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ*” lafızlarında takdim tehir yapıldığıdır. Muhtevayı etkilemeyen bu lafız farklılıklarından “*خَلَّةٌ*” ifadesinin, İbn Ebû Şeybe’den kaynaklanabileceği 42. Hadiste belirtilmişti. Buradaki takdim tehirin kimden kaynaklandığı ise, tespit edilememiştir.

³⁹¹ **Züheyr b. Harb:** (ö. 234/849) (زهير بن حرب بن شداد) Ebû Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî. Cerîr b. Abdülhamid, Süfyan b. Uyeyne, Veki‘ b. Cerâh hadis aldığı hocalardan bir kaçıdır. Kendisinden ise Ebû Ya‘la Mevsîlî, Müslim, Buharî, Ebû Davud Sicistânî gibi birçok tanınmış muhaddis rivayette bulunmuştur. Züheyr hakkında Ebû Davud *huccet*, Nesâî *sika me‘mun*, Hâtib el-Bağdâdî, *sika sebt*, Zehebî *hâfiz*, Ebû Hâtim *saduk* ve başka bir seferde *sika sadûk* demiştir. Oğlu İbn Ebû Hayseme, onun H.160 yılında doğduğunu ve h. 234 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 9, ss. 402 - 406; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. 11, ss. 492-494.

³⁹² 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁹³ 45. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁹⁴ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁹⁵ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁹⁶ Müslim, “Kitabu’l-Îmân”, 106.

³⁹⁷ Cevheri, *es-Sihâh*, c. 4, s. 1685; Aynî, a.g.e. , c. 1, s. 224.

48. Hadis:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ خَالِصٌ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْهُنَّ كَانَ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ "

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe,³⁹⁸ Abdullah b. Numeyr,³⁹⁹ A‘meş,⁴⁰⁰ Abdullah b. Murre,⁴⁰¹ Mesrûk,⁴⁰² Abdullah b. Amr’dan rivayetle Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar.”⁴⁰³

Sened ve Metin Analizi

Ebû Davud’un, İbn Ebû Şeybe’den rivayet ettiği bu hadisi, İbn Ebû Şeybe *el-Musannef* adlı eserinde yer vermiştir. Araştırmamızın 42. hadisinde de belirtildiği üzere, muttasıl bir senetle nakledilen isnadın, râvilerinin tamamı güvenilir olup senedinde bir problem gözükmemektedir.

42 ve 47. hadisin metinleriyle aynı lafza sahip olan bu rivayette de, “كَانَ” lafzı yerine “فَهُوَ” lafzı gelmiş, “خَالِصًا” olan lafzın harekesi “خَالِصٌ” olarak değişmiştir. Ayrıca “خَصْلَةٌ” lafzı yerine “خَلَّةٌ” lafzı getirilmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere muhtevayı etkilemeyen bu lafız farklılıklarının, mana rivayeti yapılmak suretiyle, İbn Ebû Şeybe’den kaynaklandığı düşünülmektedir.

49. Hadis:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا، وَإِنْ كَانَتْ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ فِيهِ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ التَّفَاقِي حَتَّى يَدْعَهَا: مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ "، قَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ،

³⁹⁸ 47. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

³⁹⁹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁰⁰ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁰¹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁰² 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁰³ Ebû Dâvûd, “Kitabu’s-Sünnet”, 16.

Mahmud b. Gaylân,⁴⁰⁴ Ubeydullah b. Musa,⁴⁰⁵ Süfyan,⁴⁰⁶ A‘meş⁴⁰⁷, Abdullah b. Mürre,⁴⁰⁸ Mesrûk,⁴⁰⁹ Abdullah b. Amr’dan rivayetle Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur Şayet kendisinde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğiinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğiinde haddi aşar.*”⁴¹⁰

Sened ve Metin Analizi

Tirmizî’nin Mahmud b. Gaylân’dan naklettiği 49. hadisin râvilerinin vefat tarihleri dikkate alındığında, râviler arasında muasarat ve lika’nın oluşabileceği görülmektedir. Ayrıca râviler arasında hoca talebe ilişkisinin mevcut olduğu da tabakat incelemesi sonucu kesinlik kazanmaktadır. Adalet ve Zapt yönünden ise râvilerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Muttasıl bir senetle nakledilen bu hadis Tirmizî’ye göre hasen sahihtir.

Hadisin metninde 43. ve 46. hadislerde olduğu gibi “خَالِصًا” lafzı yer almamaktadır. Genellikle metinlerde “وَمِنْ كَانَتْ” lafzı gelirken; burada “وَإِنْ كَانَتْ” şart edatı gelmektedir. Ayrıca “كَانَتْ فِيهِ” ifadesinde ki “فِيهِ” lafzı tehir edilerek “مِنْهُنَّ” lafzının sonrasına getirilmiştir. Son olarak “وَإِذَا خَاصَمَ فَجْرًا، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ” lafızları arasında takdim tehir yapılmıştır. Mana rivayetinden olduğu anlaşılan ve hadisin muhtevasını etkilemeyen bu farklılıkların kimden kaynaklandığı tespit edilememiştir.

⁴⁰⁴ **Mahmud b. Gaylân:** (ö. 239/853) (محمود بن غيلان) Mahmud b. Gaylân el-Adevî. Hadis aldığı hocaları arasında Ebû Davud Tayâlisî, Vekî b. Cerâh, Ubeydullah b. Musa da vardır. Kendisinden pek çok meşhur muhaddis rivayette bulunmuştur: Tirmizî, Nesâî, Buhârî bunlardandır. Onun hakkında Ebû Hâtim Râzî, Nesâî, *sika*, Zehebî *hafız* demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ına almıştır. Buhârî ve Nesâî Gaylân’ın, h. 239 yılının Ramazan ayında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 27, ss. 305-309; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. 12, ss. 223-224.

⁴⁰⁵ **Ubeydullah b. Musa:** (ö. 213/828) (عبيد الله بن موسى بن باذام) Ebû Muhammed Kûfi el-Abbasî. Hocaları arasında İsrail b. Yunus, Süfyan es-Sevrî de zikredilmiştir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Mahmud b. Gaylân, Ebû Ümeyye de vardır. Yahyâ b. Main ve Ebû Hatim, onun için *sika*, İclî *sika saduk* hükmünü vermişlerdir. İbn Hibbân onu *es-Sikat*’ına almış ve onun *Şiileştigini* söylemiştir. Halife b. Hayyat ve Buhârî, 213’te; Yakub b. Süfyan da 214’te öldüğünü söylemişlerdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, ss. 164-170.

⁴⁰⁶ 45. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁰⁷ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁰⁸ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁰⁹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴¹⁰ Tirmizî, “Kitabu’l-Îmân”, 14.

50. Hadis:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةٍ بِهَذَا الْإِسْنَادِ نَحْوَهُ، قَالَ أَبُو عَيْسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَإِنَّمَا مَعْنَى هَذَا عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ نِفَاقُ الْعَمَلِ، وَإِنَّمَا كَانَ نِفَاقُ التَّكْذِيبِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا رَوَى عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ شَيْءٌ مِنْ هَذَا أَنَّهُ قَالَ: النَّفَاقُ نِفَاقَانِ: نِفَاقُ الْعَمَلِ، وَنِفَاقُ التَّكْذِيبِ

Hasan b. Ali el-Hallâl,⁴¹¹ Abdullah b. Numeyr,⁴¹² A‘meş, Abdulah b. Murre’den aynı senetle bu (geçen) hadisin bir benzerini rivayet etmiştir. Ebû İsa (Tirmizî): “Bu hadis hasen sahihtir. Bu hadisin manası ilim adamlarınca amelde olan nifaktır. Tekzib nifakı (İtikatta nifak) Rasûlullah (s.) zamanında yapılmış olan nifaktır. Hasan-ı Basrî’den buna benzer bir şey rivâyet edilmiştir ki o şöyle der: Nifak iki türdür. Amelde olan nifak diğeri de yalanlama nifakı.” demiştir.⁴¹³

Sened ve Metin Analizi

Tirmizî’nin farklı bir tarikle Hasan b. Ali’den naklettiği bu hadis A‘meş’te diğer hadislerle birleşmektedir. Râvilerinin güvenilir; hoca talebe ilişkisinin mevzut olduğu bu rivayet, Tirmizî’ ye göre hasen sahihtir.

Tirmizî burada hadiste zikredilen münafık alametlerinin amel nifakına işaret ettiğini zikretmektedir. İnançta nifakın Peygamber döneminde olduğunu söylemiştir. Konuyla ilgili olarak Hasan-ı Basrî’nin görüşüne de yer vermiştir. Rivayetlerin tamamı değerlendirilirken Tirmizî’nin bu ifadeleri ele alınacaktır.

51. Hadis:

أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أَرْبَعَةٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَتْ مُنَافِقًا، أَوْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ الْأَرْبَعِ، كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ "

⁴¹¹ **Hasan b. Ali el-Hallâl:** (ö. 242/857) (حسن بن علي الهذلي) Hasan b. Ali Hezelî. Hadis aldığı hocaları arasında Abdürrezzak b. Hemmam, Yezîd b. Hârûn, Abdullah b. Numeyr de vardır. Kütübî Sitte imamlarından Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud kendisinden rivayette bulunmuştur. Onun hakkında Zehebî *sika huccet*, Hatîb el-Bağdâdî *sika hafız*, Nesâî *sika*, Ebû Hâtim saduk, Tirmizî *hafız* demiştir. İbn Hibbân es-Sikat’a onu almıştır. Ebû Kasım el-Lalekâî, Hasan b. Ali’nin Mekke de, h.242 yılının Zilhicce ayında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 6, ss. 259 – 263; Zehebî, *Siyeru A ‘lâmi ’n-Nubelâ*, c. 11, ss. 398-400.

⁴¹² 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴¹³ Tirmizî, “Kitabu’l-İmân”, 14.

Bişr b. Hâlid,⁴¹⁴ Muhammed b. Cafer,⁴¹⁵ Şu‘be,⁴¹⁶ Süleyman,⁴¹⁷ Adullah b. Mürre,⁴¹⁸ Mesrûk,⁴¹⁹ Abdullah b. Amr’dan rivayetle Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Dört özellik her kimde bulunursa münafik olur; veya bu dört özellikten bir nitelik bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir nitelik bulunur. Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar.”*⁴²⁰

Sened ve Metin Analizi

Nesâî’nin hocası Bişr b. Hâlid’den naklettiği bu rivayetin senedi, Buhârî’nin rivayet ettiği 46. Hadisin senediyle aynıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere, senedinde bir problem gözükmeyen isnadın, Râvileri güvenilir olup aralarında muasarat ve likaları sabittir.

43. ve 46. hadislerin metinleriyle aynı lafza sahip olan bu rivayette de “خَالِصًا” lafzı yer almamaktadır. Diğer rivayetlerden farklı olarak “وَمَنْ كَانَتْ” yerine, “أَوْ كَانَتْ” lafzı yer almaktadır. Yine diğer rivayetlerde “مِنْهُنَّ” lafzıyla gelen ifade burada “مِنَ الْأَرْبَعِ” şeklinde gelmektedir. Mana rivayetinden olduğu anlaşılan ve muhtevayı etkilemeyen bu lafız farklılıklarının 43. Hadiste de belirtildiği üzere, Muhammed b. Cafer’den kaynaklandığı düşünülmektedir.

52. Hadis:

أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ جُنَادَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْثَدَةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهَا كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ "

Ömer b. Muhammed el-Hemedânî,⁴²¹ Selm b. Cünâde,⁴²² İbn Nümeyr,⁴²³ A‘meş,⁴²⁴ Abdullah b. Mürre,⁴²⁵ Mesrûk,⁴²⁶ Abdullah b. Amr’dan rivayetle Allah Resulü (s.a.v.)

⁴¹⁴ 46. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴¹⁵ 43. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴¹⁶ 3. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴¹⁷ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴¹⁸ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴¹⁹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴²⁰ Nesâî, “Kitabu’l-İmân ve Şirâuhu”, 20.

⁴²¹ **Ömer b. Muhammed:** (ö. 311/923) (عمر بن محمد بن بجير) Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Büceyr el-Hemedânî. Büceyrî diye anılır. Hadis aldığı hocaları arasında Buhârî, Muhammed b. Beşâr el Aydí, Selmü’bnü Cünâde de vardır. Ondaki en çok hadis rivayet eden ise İbn Hibbân’dır. Onun için Ebû Ya‘la Halilî hafız kebir demiş, Zehebî, İmam hafız sebt hükmünü vermiş ve Buhara muhaddisi olduğunu

şöyle buyurmuştur: “Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar.”⁴²⁷

Sened ve Metin Analizi

İbn Hibbân'ın hocası Ömer b. Muhammed'den, onun da Selm b. Cünade'den Abdullah b. Numeyr tarîkiyle rivayet ettiği bu hadisin râvileri arasında hoca talebe ilişkisi mevcut olup aralarında muasarat ve likanın gerçekleştiği tespit edilmiştir. Muttasıl bir senedle rivayet edilen bu isnadın râvilerinin tamamı adalet ve zapt yönünden güvenilir olup senedinde herhangi bir sorun gözükmemektedir.

Hadisin metni incelendiğinde, rivayetlerin genelinde bulunan “*حَصْلَةٌ مِنْهُنَّ*” ifadesindeki çoğul zamirin “*حَصْلَةٌ مِنْهَا*” olarak tekil halde geldiği görülmektedir. Ayrıca 47. Hadiste olduğu gibi “*وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ*” ve “*وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ*” lafızları arasında takdim tehir yapılmıştır. Mana rivayetinden olduğu anlaşılan bu lafız farklılıklarının hangi raviden kaynaklandığı tespit edilememiştir.

53. Hadis:

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ الزَّهْرَانِيُّ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْثَةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَرْبَعٌ خِلَالٍ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا: مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ "

Ahmed b. Ali b. Müsenna,⁴²⁸ Ebû Rebi' ez-Zehrânî,⁴²⁹ Cerîr,⁴³⁰ A‘meş⁴³¹, Abdullah b. Mürre,⁴³² Mesrûk,⁴³³ Abdullah b. Amr’dan rivayetle Allah Resulü (s.a.v.) şöyle

söylemiştir. Büceyrî'nin H.223 yılında doğduğu ve H. 311 yılında vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 14, ss. 402-404.

⁴²² **Selm b. Cünade:** (ö. 254/868) (سلم بن جنادة بن سلم بن خالد بن جابر بن سمرة) Cüdâne es-Süvâî. Veki' b. Cerâh, Muhammed b. Hâzım, Abdullah b. Numeyr hadis aldığı hocalarındandır. İbn Huzeyme, Taberi, Tirmizî, Ömer b. Muhammed kendisinden hadis nakletmiştir. Onun için Ebû Hâtım *şeyh saduk*, Ebû Abdullah Hâkim, *sika me'mun*, Nesâî *salih*, *sika* hükmünü vermiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzib*, c. 11, ss. 218–220; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 2, s. 100.

⁴²³ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴²⁴ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴²⁵ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴²⁶ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴²⁷ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 1, s. 489.

⁴²⁸ **Ahmed b. Ali:** (ö. 307/919) (أحمد بن علي بن المثنى بن يحيى بن عيسى بن هلال) Ebû Ya'la Ahmed b. Ali el-Mevsilî. *el-Müsenedü'l-Kebîr*' in müellifidir. Bir çok hocadan hadis tahsil etmiştir. Yahyâ b. Maîn, İbn Ebî

buyurmuştur: “Dört özellik vardır ki, bunlar her kimde bulunursa o kişi tam münafık olur: Komuştuğunda yalan söyler; söz verdiğinde sözünde durmaz; ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar. Her kimde bu özelliklerden biri bulunursa kendisinde münafıklıktan bir nitelik bulunur.”⁴³⁴

Sened ve Metin Analizi

İbn Hibbân’ın 52. hadisten farklı olarak; müşterek râvi A‘meş’ten, Cerîr tarîkiyle rivayet ettiği bu hadisin râvileri arasında hoca talebe ilişkisi mevcut olup; râvilerin adalet ve zapt yönünden güvenilir oldukları tespit edilmiştir. İbn Hibbân’ın *es-Sahih*’ini tahkik eden Şuayb Arnavut da hadisin isnadının, Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre *sahih* olduğunu söylemiştir.⁴³⁵

45. hadisin metnine benzer bir şekilde “أَرْبَعٌ خِلَالٍ مَنْ كُنَّ” ziyadesi yapılarak, “أَرْبَعٌ خِلَالٍ مَنْ كُنَّ” ifadesiyle metin başlamaktadır. Yine 45. Hadiste olduğu gibi “وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ” cümlesi tehir edilerek metnin sonuna getirilmiştir. Fakat burada “خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا” cümlesi tehir edilerek metnin sonuna getirilmiştir. Fakat burada “حَتَّى يَدْعَهَا” lafzı hazfedilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi bu lafız farklılıklarının Cerîr’den kaynaklandığı tespit edilmiştir. Fakat bu hadisteki “حَتَّى يَدْعَهَا” lafzının kimin tarafından düşürüldüğü tespit edilememiştir.

54. Hadis:

حدثنا إدريس بن جعفر العطار، ثنا يزيد بن هارون، أبنا شعبة، عن الأعمش، عن عبد الله بن مرة، عن مسروق، عن عبد الله بن عمرو، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَإِنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَتَرَكَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا ابْتِغَى خَانَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ» .

Şeybe, Ebû Rebi’ bunlardan birkaçıdır. Hocaları hakkında üç cüzlük bir eser kaleme almıştır(*el-Mu’cem*). İbn Hibbân, Taberâni Talebeleri arasındadır. Zehebî onun için *hafız, sika, Cezire'nin muhaddisidir* demiştir. İbn Hibbân onu *Sikâat*’ında zikretmiş ve h. 307 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Bkz. Zehebî, *Tezkiretu'l-huffaz*, c. 2, ss. 199-201; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, c. 7, ss. 377.

⁴²⁹ 12. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴³⁰ 44. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴³¹ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴³² 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴³³ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴³⁴ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 1, s. 490.

⁴³⁵ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 1, s. 490. (dipnot:1)

İdris b. Cafer el-Addâr,⁴³⁶ Yezîd b. Hârûn,⁴³⁷ Şu‘be,⁴³⁸ A‘meş,⁴³⁹ Abdullah b. Murre,⁴⁴⁰ Mesrûk,⁴⁴¹ Abdullah b. Amr’dan rivayetle Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur. Şayet (kimde) bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar.”⁴⁴²

Sened ve Metin Analizi

İsnad değerlendirmesi sonucunda râvilerin hoca talebe ilişkisi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Taberânî’nin hadisi aldığı İdris b. Cafer’in vefat tarihine ulaşamamıştır. Ayrıca İdris b. Cafer, Darekutni ve Zehebî tarafından cerh edilerek hakkında *metruk* hükmü verilmiştir. Senedi muttasıl olan bu rivayetin râvisi açık bir şekilde cerh edildiği için isnad zayıf hükmündedir.

Hadisteki metin farklılıkları ise şöyledir: 49. ve 50. hadisler de olduğu gibi “وَمِنْ” lafzı “حَلَّةٌ” lafzına dönüşmüştür. Aynı cümlenin sonundaki “وَإِنْ كَانَتْ” lafzı “حَلَّةٌ” lafzına dönüşmüştür. Ayrıca cümlenin sonundaki “حَتَّى يَنْزِعَهَا” lafzı “حَتَّى يَدْعَهَا” lafzına dönüşmüştür. Ayrıca önemli bir lafız farklılığı da “وَإِذَا عَاهَدَ عَدُوَّ” lafzı hadisten çıkarılarak yerine, münafığın üç özelliğinin bildirildiği hadislerdeki “وَإِذَا أَيُّمِنَ حَانَ” lafzı getirilmiştir. “أَيُّمِنَ” lafzının doğrusunun ise “أُؤْتَمِنَ” olduğu, *el-Mu‘cemu'l-Kebîr*’in tahkikini yapan Abdullah el-

⁴³⁶ **İdris b. Cafer:** (ö. ?) (إدريس بن جعفر بن يزيد بن خالد بن أبان بن شيرويه) İdris b. Cafer en-Neysabûrî. Hadis aldığı hocaları arasında Yezîd b. Hârûn, Osman b. Amr da vardır. Taberânî kendisinden 100 civarında rivayette bulunmuştur. Dârekutnî ve Zehebî onun için *metruk* hükmünü vermişlerdir. Bkz. İbnü’l Cevzî, *ed-Du‘afâ’ ve ‘l-Metrûkin*, c. 1, s. 93; Zehebî, *el-Muğni fi ‘d-Du‘afâ*, c.1, s. 100.

⁴³⁷ **Yezîd b. Hârûn:** (ö. 206/821) (يزيد بن هارون بن زادي بن ثابت) İbn Hârûn b. Zâzî el-Vasîti. İbn Zâzân diye bilinirdi. Birçok hocadan hadis rivayet etti. Bunlar arasında Hammad b. Seleme, Şu‘be b. el-Haccac, Muhammed b. Amr, İsmail b. Ebû Hâlid de vardır. Yüzlerce talebesi oldu; Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Müsennâ, İdris b. Cafer bunlardan birkaçıdır. Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medenî, el-İclî *sika* diye anmışlardır. Zehebî onun tartışmasız *huccet* olduğunun söylemiştir. Muhammed b. Sa’d, Yezîd’in çok hadis bildiğini, *sika* olduğunu söylemiş ve h. 118’de doğduğunu eklemiştir. Muhammed b. Fudayl ise h. 117’de doğup h. 206’da vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 32, ss. 261-270.; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi ‘n-Nubelâ*, c. 9, ss. 358-371.

⁴³⁸ 3. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴³⁹ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁴⁰ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁴¹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁴² Taberânî Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu‘cemu'l-Kebîr XIII-XIV*, (thk: Sa’d b. Abdullah el-Humeyyid, Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysî), Riyad 2008, c.8, s. 504.

Humeyyid ve Hâlid b. Abdurrahman açıklamışlardır.⁴⁴³ Râvi tasarrufundan olduğu anlaşılan bu lafız farklılıklarının kimden kaynakladığı tespit edilememiştir.

55. Hadis:

حدثنا إسحاق بن إبراهيم الدَّبْرِي، أبنا عبد الرزَّاق، أبنا الثَّوْرِي، عن الأعمش، عن عبد الله بن مُرَّة، عن مَسْرُوق، عن عبد الله بن عمرو - أظنه قد رفعه - قال: «أربع من كُنَّ فيه كانَ مُنافِقًا خالصَ النَّفاقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا أَتَمَّنَ حَانَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ؛ فَمَنْ كَانَ فِيهِ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ فَفِيهِ خَصَلَةٌ مِنَ النَّفاقِ حَتَّى يَتُوبَ» .

İshak b. İbrahim ed-Debberî,⁴⁴⁴ Abdürrezzâk,⁴⁴⁵ es-Sevrî,⁴⁴⁶ A‘meş,⁴⁴⁷ Abdullah b. Murre,⁴⁴⁸ Mesrûk⁴⁴⁹, Abdullah b. Amr, zannederim ki merfu olarak nakletti- dedi ki: “*Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur: Konuştuğunda yalan söyler, Emanet edildiğinde hıyanet eder, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar: Kimde bu niteliklerden biri bulunursa tövbe edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır.*”⁴⁵⁰

Sened ve Metin Analizi

Taberanî'nin, Debberî'den rivayet ettiği bu hadisin râvilerinin vefat tarihleri dikkate alındığında ve de yapılan inceleme sonucunda râviler arasında hoca talebe ilişkisinin mevcut olduğu görülerek muasarat ve likanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Adalet ve zabt yönünden incelendiğinde ise râvilerin güvenilir râviler olduğu tespit edilmiştir.

⁴⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, c. 13, s. 504, (dipnot 1).

⁴⁴⁴ **İshak b. İbrahim:** (ö. 285/898) (إسحاق بن إبراهيم الدبري): İshak b. İbrahim ed-Debberî es-San'ânî. En çok hadis aldığı hocası Abdürrezzak b. Hemmam'dır. Kendisinden hadis nakledenler arasında ise Taberânî, Ebû Avâne gibi meşhur alimler vardır. Onun hakkında İbn Hibbân *sika*; Ebû Abdullah Hâkim, Dârekutnî *sadûk*, Zehebî Abdürrezzak'tan rivayetlerinin *münker hadis* olduğunu söylemiştir. Debberî'nin h. 285 yılında San'a'da vefat ettiği bildirilmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 13, ss. 416-417.

⁴⁴⁵ **Abdürrezzâk:** (ö. 211/826) (عبد الرزاق بن همام الحميري) Abdürrezzak b. Hemmam es-San'ânî. Musannef sahibi, meşhur muhaddis. Mamer b. Raşid, Süfyan es-Sevrî, İbn Cureyc, Malik b. Enes gibi döneminin meşhur muhaddislerinden hadis almıştır. Kendisinde ise Ahmed b. Hanbel, İshak b. İbrahim, Yahyâ b. Main gibi önemli isimler hadis nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel *hadiste ondan daha iyisini görmedim*, Hişan b. Yusuf *hafiz*, *allâme*, Yahyâ b. Main *hadiste en güveniliridir*, Ebû Davud Sicistani, Ebû Abdullah Hâkim, İclî, Darekutnî *sika* demişlerdir. Şiilikle itham edenler olmuşsa da bu görüş pek kabul görmemiştir, Zehebî, onun Hz Ali sevgisini belirterek, Hz. Ali ile savaşılanlara kızdığını belirtmiş ve bu nedenle hadislerinin terk edilemeyeceğini söylemiştir. Hicri 126 yılında San'a da doğan Abdürrezzak, h. 211 yılında vefat etmiştir. Bkz. Mizzî, *Tezhib*, c. 18, ss. 52-62; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. 9, ss. 563-580.

⁴⁴⁶ 44. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁴⁷ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁴⁸ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁴⁹ 42. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁵⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, c. 13, s. 504,.

İsnadın merfu mu yoksa mevkuf mu olduğu net değildir. Sened mevkuf olarak nakledilse de, isnad da geçen “zannederim ki merfu olarak rivayet etti” ifadesi hadisin merfu olma ihtimalini güçlendirmektedir. Öte yandan senette geçen bu ifade (أَظُنُّهُ قَدْ رَفَعَهُ) bir idraktır. Fakat kime ait olduğu da belli değildir. *el-Mu‘cemu'l-Kebîr*’in muhakkikleri Abdullah el-Humeyyid ve Hâlid b. Abdurrahman, bu ifadenin lafızda yer almayan birine ait olabileceği gibi, Abdullah b. Amr’dan sonraki râvilere, ya da bu ifadenin eserin müellifi Taberânî’ye ait olabileceğini söylemişlerdir.⁴⁵¹

Bu isnad mevkuf olsa bile; Abdullah b. Amr’dan gelen diğer rivayetlerin tamamının merfu olarak nakledilmesi ve de konunun mahiyetinden, Abdullah b. Amr’ın bu hadisi Hz. Peygamber’den (s.a.v.) aldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu rivayet hükmen merfu olmaktadır.

Hadisin metni incelendiğinde “أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا” cümlesinin sonunda “النَّفَاقِ” ziyadesi vardır. 44. Hadiste olduğu gibi “وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” lafzı yerine “وَإِذَا أَتَمَّنَ” lafzı gelmiştir. Bu lafzında “إِذَا أَوْثَمَنَ خَانَ،” şeklinde gelmemesi ile ilgili de, *el-Mu‘cemu'l-Kebîr*’in tahkikini yapan Abdullah el-Humeyyid ve Hâlid b. Abdurrahman iki illet harfinin yan yana geldiği için düşürüldüğünü mananın aynı olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵² Bunlara ilave olarak “فَمَنْ كَانَ فِيهِ وَاحِدَةٌ مِنْهُمْ فَفِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَتُوبَ” cümlesinde altını çizerek ifade ettiğimiz lafız farklılıkları mevcuttur. Burada en dikkat çekici lafız “حَتَّى يَتُوبَ” “tövbe edinceye kadar” ifadesidir. Araştırma kapsamında incelediğimiz hiçbir hadiste bu ifade yer almamaktadır. Dolayısıyla burada idrac söz konusudur. Çeşitli râvi tasarruflarının yapıldığı bu hadiste, kimin veya kimlerin tasarrufta bulunduğu tespit edilememiştir.

2.1.1.2. İsnadların Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber’in, (s.a.v.) münafığın dört alametini söylediği hadislerin tamamına yakını, Abdullah b. Amr tarafından nakledilmiştir. Abdullah b. Amr’dan Mesrûk, ondan Abdullah b. Murre, ondan da A‘meş rivayet etmiştir. Bu bölümdeki hadislerin tamamı A‘meş’e kadar tek tarikle nakledilmiştir. A‘meş’ten sonra ise isnad zinciri yaygınlık kazanmaya başlamış ve bir çok müellif bu hadis metnini, eserlerine almıştır. Dolayısıyla burada incenen 14 rivayetinde ortak râvisi A‘meş’tir.

⁴⁵¹ Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-Kebîr*, c. 13, s. 504, (dipnot 1)

⁴⁵² Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-Kebîr*, c. 13, s. 504, (dipnot 2)

Taberânî'nin rivayet ettiği 55. hadis hariç, diğer hadislerin tamamında Abdullah b. Amr'ın hadisleri Hz Peygamber'den (s.a.v.) merfu olarak naklettiği görülmektedir. 55. Hadisin ise mevkuf olarak rivayet edildiği görülmektedir.

Abdullah b. Amr'dan gelen rivayetlerin tamamında râviler arasında hoca talebe ilişkisi mevcut olup senetleri muttasıldır.

Son olarak Abdullah b. Amr'dan gelen rivayetlerin, senetlerinin sıhhat değerlendirmesini yapacak olursak; Taberânî'nin nakettiği 54. hadis hariç diğer rivayetlerin ittisalının tam olduğu, adalet ve zapt yönünden râvilerinin güvenilir oldukları, daha önce belirttiği üzere tespit edilmişti. Dolayısıyla bu bölümde incelediğimiz Abdullah b. Amr rivayetlerinin senetlerinde, (54. hadis hariç) her hangi bir sorun gözükmemektedir. 54. hadis ise, râvisi İshak b. İbrahim'in cerh edilmesi sonucu zayıf hükmündedir. Ancak diğer 13 rivayetin sahih olması ve de bu hadise mutabaat etmeleri sonucunda, bu hadisteki kusuru ortadan kaldırmaktadır.

2.1.1.3. Metinlerin Değerlendirilmesi

Abdullah b. Amr'dan rivayet edilen on dört hadisin metni, tek tek incelenmek suretiyle, râvi tasarrufları, lafız farklılıkları, ziyade ve noksanlıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

İncelenen hadislerin tamamında râvi tasarruflarının olduğu görülmüştür. Özellikle mana rivayetinden kaynaklandığı anlaşılan bu lafız farklılıklarının hadisin muhtevasını etkilemediği tespit edilmiştir. Râviler genellikle benzer lafızlarla veya bazı yerlerde takdim tehir yaparak hadisleri nakletmişlerdir. Hadisin metninde tasarufta bulunan râvilerden tespit edilenler, ilgili hadislerin altında zikredilmiştir.

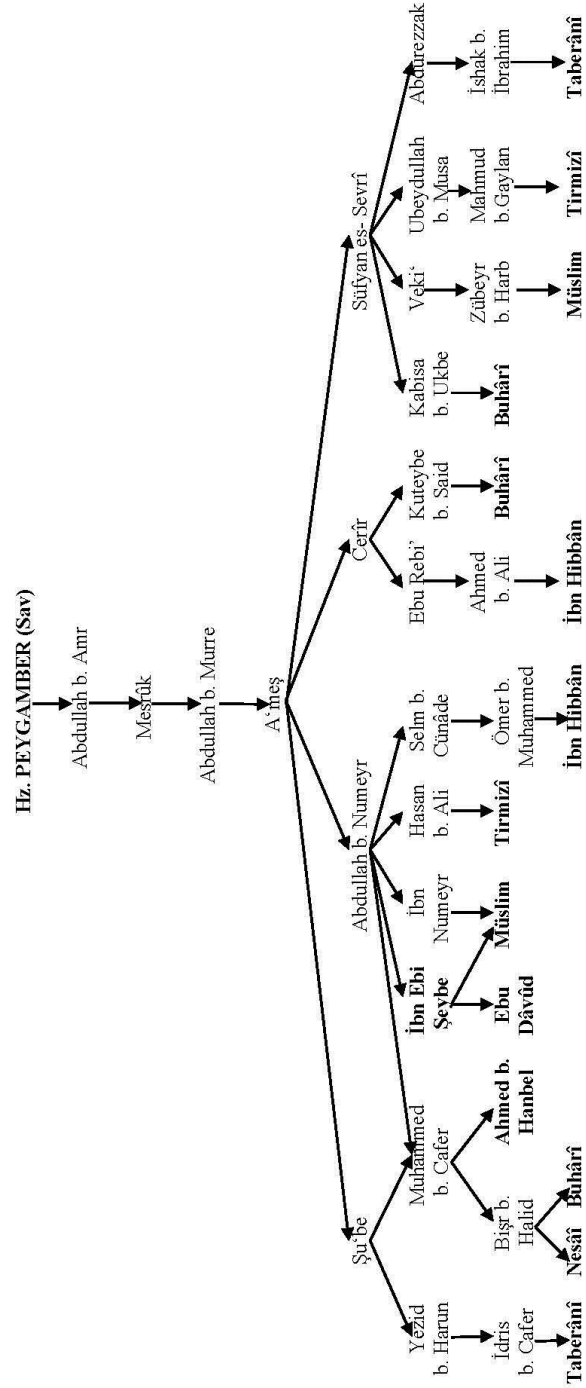
Araştırmada merkeze alınan “*Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar*” lafzı genel anlamda incelenen bütün hadislerde mevcuttur. Fakat bazı rivayetlerde merkeze alınan lafızda olmayan başka ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Örneğin münafığın üç alametini bildiren rivayetlerde olan; ama bu rivayette olmayan lafız ziyadesi söz konusudur. Bu duruma örnek; Buhârî'den nakledilen 44. hadiste ve Taberânî'den nakledilen 55. hadiste “*söz verdiğinde sözünde durmaz*” lafzı yerine, “*emanete ihanet eder*” lafzı noksanlık ve

ziyadeleri mevzuttur. Benzer bir başka örnek de Taberânî'den nakledilen 54. hadiste “*ahitleştiğinde ihanet eder*” lafzı yerine “*emanete ihanet eder*” lafzı ziyade kılınmıştır. Başka önemli bir râvi tasarrufu ise 55. hadiste idrac yapılmıştır. İncelenen rivayetlerin tamamında “*onu terk edinceye kadar*” lafzı yer alırken; 55. Hadiste “*tövbe edinceye kadar*” lafzı yer almaktadır. Bu ziyade ve noksanlıklar, münafık alametleri konusunun muhtevasını etkilemese de, doğru metnin sübutu noktasında, dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

2.1.1.4. İsnad Şeması

2.1.2. Câbir b. Abdullah'tan Gelen Rivayet (56. Hadis)

2.1.2.1. Kaynak Analizi

Münafığın dört özelliğinin bildirildiği hadislerden biri de Câbir b. Abdullah'dan nakledilmektedir. Bu hadis ise İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sahih*'inde yer almaktadır.

56. Hadis:

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ فِي عَقِبِهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنِ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " أَرَبُعٌ خِلَالٍ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا: مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خِصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خِصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ "

Ahmed b. Ali,⁴⁵³ Ebû Rebi',⁴⁵⁴ Cerîr,⁴⁵⁵ A'meş,⁴⁵⁶ Ebû Süfyan,⁴⁵⁷ Câbir'den rivayetle Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Dört özellik vardır ki, bunlar her kimde bulunursa o kişi tam münafık olur: Konuştuğunda yalan söyler; söz verdiğinde sözünde durmaz; ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar. Her kimde bu özelliklerden biri bulunursa kendisinde münafıklıktan bir nitelik bulunur."⁴⁵⁸

2.1.2.2. İsnadın Değerlendirilmesi

Yapılan inceleme sonucunda İbn Hibbân'ın hocası Ahmed b. Ali'den rivayet ettiği bu hadisin râvileri arasında hoca talebe ilişkisinin mevcut olduğu ve muteber rivayet lafızlarının kullanılmasından da muasarat ve likanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Adalet ve zabt yönünden râviler incelendiğinde Ebû Süfyan dışındaki râviler hakkında herhangi bir problem gözükmemektedir. Ebû Süfyan hakkında çeşitli tadil lafızları kullanılmasına karşın; Yahya b. Main tarafından *la şey*' denilerek cerh edilmesi dikkat çekicidir.⁴⁵⁹ Ancak Ebû Süfyan'ın Câbir'den aldığı rivayetleri sahifesinde toplaması ve Câbir'den rivayetlerini

⁴⁵³ 53. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁵⁴ 12. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁵⁵ 45. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁵⁶ 2. Hadiste râvi analizi yapılmıştır.

⁴⁵⁷ **Ebû Süfyan** (ö. 124/742) (طلحة بن نافع) Talha b. Nafi' el-Kureşi. Ebû Süfyan onun künyesidir. Senetlerde künyesiyle geçmektedir. Enes b. Malik, Câbir gibi sahâbenin önde gelenlerinden hadis almıştır. Kendisinden hadis alanlar arasında A'meş de vardır. Ahmed b. Hanbel, Nesâî onun hakkında *leyse bihi be's*, Yahyâ b. Main da *la şey*'e demiştir. İbn Hacer ise *saduk* demiştir. Ebû Süfyan'ın Câbir'den rivayetinin bir sahife olduğu söylenmiştir. A'meş, Ebû Süfyan'ın Câbir'e Mekke'de altı ay komşu olduğunu rivayet etmiştir. Ukayli onu *ed-Du'afâ*'sına almıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, ss. 438-441; Zehebî, *el-Kâşif*, c. , ss.514-515; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, c.1, s.452.

⁴⁵⁸ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 1, s. 490.

⁴⁵⁹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, s. 439.

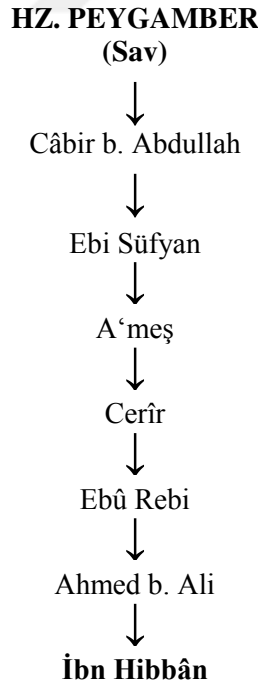
buradan yapıyor olması⁴⁶⁰ önemli bir husustur. İbn Hibbân'ın *es-Sahih*'ini tahkik eden Şuayb Arnavut da hadisin isnadının, Müslim'in şartlarına göre *sahih* olduğunu söylemiştir.⁴⁶¹

Bu hadisle ilgili önemli bir husus da sahabe râvi Câbir b. Abdullah tarafından sadece tek bir rivayetin bulunmasıdır. Kaynaklarda Câbir b. Abdullah'dan münafiğin dört alametinin zikredildiği başka bir rivayet bulunamamıştır.

2.1.2.3. Metnin Değerlendirilmesi

Bu hadisin metni İbn Hibbân'ın Abdullah b. Amr'dan naklettiği 55. Hadisin metniyle aynıdır. Bu metinde de 45. hadisin metnine benzer bir şekilde “خِلَالٍ” ziyadesi yapılarak, “أَرْبَعُ خِلَالٍ مِّنْ كُنَّ” ifadesiyle metin başlamaktadır. Yine 45 ve 55. hadiste olduğu gibi “حَتَّى يَدْعَهَا” ifadesi hazfedilerek, “وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ” cümlesi tehir edilmiş, metnin sonuna getirilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu lafız farklılıklarının Cerîr'den kaynaklandığı tespit edilmiştir. Fakat bu hadisteki “حَتَّى يَدْعَهَا” lafzının kimin tarafından hazfedildiği tespit edilememiştir.

2.1.2.4. İsnad Şeması

⁴⁶⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, c. 4, s. 475.

⁴⁶¹ İbn Hibbân, *Sahih*, c. 1, s. 490. (dipnot:2)

2.2. Dörtlü Rivayetlerin Tamamının Değerlendirilmesi

Münafığın dört alametinin bildirildiği hadis iki sahabe râvi tarafından nakledilmektedir. Araştırma kapsamında incelenen on beş rivayetten on dördü Abdullah b. Amr'dan; bir tanesi de Câbir b. Abdullah'dan nakledilmektedir. Abdullah b. Amr tarîkiyle nakledilen rivayet hadis literatüründe bir çok farklı eserde yer almaktadır. Bu rivayetin hadis kaynaklarında kayıtlara ilk geçtiği yer hicri 3. asır da İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) Musannef'idir. İlk dönem hadis eserlerinde bu rivayete rastlanılmamıştır. Hicri 3. asır eserlerinde yaygınlık kazanarak temel hadis kaynaklarında (Ahmed b. Hanbel *Müsned'i*, *Buhârî*, *Müslim*, *Ebû Davud*, *Tirmizî*, *Nesâî* ...) yerini almıştır. Câbir'in rivayeti ise sadece hicri 4. asır musannifi İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde yer almaktadır. Abdullah b. Amr tarîklerindeki bazı isimlerin bu tarîkte yer almasına rağmen (ortak râvi A'meş bunlardandır.) Câbir tarîkinin diğer eserlerde yer almaması dikkat çekicidir

İncelenen hadisler arasında 54. Hadis hariç zayıf senedli bir rivayet yer almamaktadır. Bütün rivayetler muttasıl bir senetle nakledilmiş, râvileri adalet ve zapt yönünden güvenilir râviler olarak tespit edilmiştir.

Hadislerin metinleri incelendiğinde; :“Dört özellik vardır ki, bunlar her kimde bulunursa o kişi tam münafık olur...” lafzıyla başlayan hadisler Hz Peygamber'den (s.a.v.) tek metinle gelmektedir. Tarihsel süreç içerisinde hadisin, mana rivayetinden kaynaklı muhtevayı etkilemeyen lafız farklılıkları dışında; lafzını ve manasını koruyarak sonraki nesillere aktarıldığı anlaşılmaktadır.

İncelenen metinler ve konunun muhtevası dikkate alındığında bu hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nisbetinde bir sorun görünmemektedir. Hadislerin senedleri ve metinleri birlikte düşünüldüğünde bu hadisin sahih hadis şartlarını taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sened ve metin tenkidi açısından incelenen münafık alametleri hadislerinin tamamının değerlendirilmesine geçebiliriz.

2.3. Üçlü ve Dörtlü Rivayetlerin Birlikte Değerlendirilmesi

Yukarıda sened ve metin tenkidi yapılan münafığın üç amaleti hadislerinin ve Münafığın dört niteliğinin bildirildiği hadislerin sıhhat bakımından güvenilir kabul

edildikleri belirtilmişti. Muhteva olarak bu hadislerin Hz Peygamber'e (s.a.v.) izafe edilmesinde alimler arasında bir ihtilaf yoktur. Bu hadisler tekrar hatırlanacak olursa;

*“Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği sözünde durmaz, emanete ihanet eder.”*⁴⁶²

*“Şu dört özellik kimde bulunursa o, tam bir münafık olur. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa onu terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir özellik vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği sözünde durmaz, ahitleştiğinde ihanet eder, husumet ettiğinde haddi aşar”*⁴⁶³

Birinci hadiste münafığın üç, ikinci hadiste dört niteliğinden bahsedilmiştir. Bu hadisler arasında bir ihtilaf mı var? sorusu akla gelebilir. Alimler bu konuyla ilgili, bu iki hadis arasında hiç bir ihtilafın olmadığını belirterek şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

Nevevî, iki hadis arasında muâraza olmadığını bir şeyin bazen birden çok alameti olup bunlardan her biriyle o şeyin niteliği meydana gelebileceği gibi bazen de bu alametlerin tek şey olabilceğini söylemiştir. Nevevî, dörtlü rivayetlerdeki ahitlerine vefasızlık ederler ifadesiyle, husumet ettiğinde haddi aşar ifadelerinin, emanete ihanet etme niteliği içerine girdiğini söyleyerek, bu iki hadisinde üç alamet anlatmak istediğini belirtir.⁴⁶⁴ Aynî *Umdetu'l- Kârî* adlı eserinde konuyu geniş bir şekilde açıklayarak; Şerefüddin Tîbî'nin “bu iki rivayet arasında asla muhalefet yoktur. Bir şeyin bazen birden çok alameti olur da bazen bu alametlerinden bir, bazen de bir kaç veya hepsi zikredilebilir” dediğini, Kurtubî'nin de: “Muhtemelen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) münafıkların bazı hasletlerini yeni öğrenmiştir” dediğini, bazılarının da münafığın alametini beştir diyerek iki hadisin arasını bulmaya çalıştıklarını, bildirmiştir.⁴⁶⁵

Münafığın alametleri üç, dört veya beş olarak zikredilse de; münafık alametlerinin üçle sınırlanması, söz, fiil ve niyetin fesâdına tenbih içindir. “Konuştuğu zaman yalan söyler” ifadesiye sözün fesâdına, “emanete hıyanet eder” ifadesiyle fiilin fesâdına, “söz verdiği sözünde durmaz” ifadesiyle niyetin fesâdına işaret edilmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶² Buhârî, “Kitabu'l-Îmân”, 24

⁴⁶³ Müslim, “Kitabu'l-Îmân”, 106.

⁴⁶⁴ Nevevî Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mûrî, *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*, Daru'l İhya et-Turas, Beyrut 1392, c. 2, s. 48.

⁴⁶⁵ Aynî, a.g.e, c. 1, s. 221.

⁴⁶⁶ İbn Hacer el-Askalânî Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. Muhibbüddin el-Hatîb), Dâru'l-Marife, Beyrut 1379. c. 1, s. 90; Aynî, a.g.e, c. 1, s. 221.

Münafığın alametleri hadisleriyle ilgili önemli bir husus da, burada zikredilen münafık özellikleri bir müslümanda da bulunabilir. Oysa bir müslümanın küfrüne veya münafıklığına hükmedilemeyeceğine alimlerin icması vardır. Bu nedenle alimlerin bir kısmı bu hadisleri problemlili görmüştür.⁴⁶⁷ Nevevî, bu hadislerde problem olmadığını, hadisin anlamının sahih olduğunu söyleyerek, “bu alametler nifak özellikleridir. Bu alametleri taşıyan kişi münafıklara benzer ve onların ahlakını almış demektir. İnanç anlamında münafık değildir.” demiştir.⁴⁶⁸ İbn Hacer, Nevevî’nin bu cevabına, “burada nifakın, mecaz anlamda kullanıldığını kabul etmek, anlamına geldiğini, yani hadis bu özellikleri taşıyanlar münafık gibi olurlar, manasına geldiğini” belirtmiştir.⁴⁶⁹ Kâdî İyâz ise “bir kişide bu hasletler varsa onun nifakının, konuşmasında, emanetinde ya da vaat ettiği şeyde”⁴⁷⁰ olduğunu söylemiştir.

Hattabî ise buradaki nifaktan maksadın, "bu alametleri âdet edinenlerin, bu hasletleri onları nifaka vardiacağı konusunda, korkutmak ve sakındırmak içindir. Nadiren yapanlar için değildir” demiştir.⁴⁷¹

Tirmizî münafık alametleri hadislerini naklettikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: “Bu hadisin manası ilim adamlarınca amelde olan nifaktır. Tekzib nifakı (İtikatta nifak) Rasûlullah (s.a.v.) zamanında yapılmış olan nifaktır. Hasan-ı Basrî’den buna benzer bir şey rivâyet edilmiştir ki o şöyle der: Nifak iki türdür. Amelde olan nifak diğeri de yalanlama nifakı” demiştir.⁴⁷² Hasan-ı Basrî ayrıca, “Yalanlama nifakı Resulullah zamanında idi, amelde olan nifak ise, kıyamete kadar devam edecektir” demiştir.⁴⁷³

Kurtubî, bu nifaktan muradın amel nifakı olduğunu söyleyerek, Hz Ömer’in Huzeyfe’ye söylediği “bende nifaktan bir şey görüyor musun? sözünü de buna delil olarak getirmiştir.⁴⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî adlı* eserinde, cevaplar arasında en güzel olanının Kurtubî’nin cevabı olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁶⁷ Ahmed Davudoğlu, a.g.e. c. 1, s. 315.

⁴⁶⁸ Nevevî, a.g.e. c. 2, s. 47.

⁴⁶⁹ İbn Hacer, a.g.e., c. 1, s. 88

⁴⁷⁰ İbnu’l Arabî Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el Muâfirî, *Ahkâmü’l Kur’ân*, (thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye Beyrut 2003, c. 2, s. 553

⁴⁷¹ Aynî, a.g.e., c. 1, s. 222.

⁴⁷² Tirmizî, “Kitabu’l-İmân”, 14.

⁴⁷³ Kurtubî Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el- Câmi’u’l-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Dâru’l Kütübü’l-Mısriyye, Kâhire 1964, c. 8, s. 214; İbnu’l Arabî, a.g.e., c. 2, s. 554.

⁴⁷⁴ Kurtubî, a.g.e., c. 1 s. 200; İbn Hacer, a.g.e., c. 1, s. 90; Aynî, a.g.e., c.1,s. 222.

⁴⁷⁵ İbn Hacer, a.g.e., c. 1, s. 91.

Kâdî İyâz, bazı alimler bu niteliklerin, Hz Peygamber (s.a.v.) zamanındaki münafıklara ait olduğunu söylediğini, bildirmiştir. Onlar Hz Peygamber'e, (s.a.v.) iman ettik diyerek yalan söylemişler, emniyette oldukları zaman hıyanet etmişler, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yardım vadinde bulunmuşlar fakat sözlerinden dönmüşlerdir. Kâdî İyâz, bir çok alimin bu kavle döndüğünü söyleyerek , Saîd b. Cübeyr, Ata b. Ebî Rebâh, Hasan-ı Basrî isimlerini zikretmiştir.⁴⁷⁶ İbn Arabî de kendisine Mescid-i Aksa'da, Ebû Bekir el-Fihrî'nin, meçhul bir senetle, bu düşüncüyü destekleyen bir rivayet aktardığını belirterek, bu rivayette, ashab'tan bazılarının, münafık alametleri hadislerinden etkilenerek bu hasletlerden uzak kalamayacakları endişelerini Hz Peygamber'e (s.a.v.) iletmışler, “*O da gülerek sizin bunlarla ne ilginiz var? ben bu hasletleri, Allah'ın kitabında belirttiği münafıklar için söyledim...*,” dediğini bildirmiştir.⁴⁷⁷ Bazı alimlerde bu hadislerin o zamanki belli münafıkları kastedtiğini, Hz Peygamber, (s.a.v.) kimseye açık bir şekilde “*falan münafıktır*” demezdi, münafıkları niteleyerek onlara işaret ederdi” demişlerdir.⁴⁷⁸

İbn Arabî, *Ahkâmu'l Kur'an* adlı eserinde konuyla ilgili şu görüşleri aktarmıştır: Bir grup âlim, (tezde incelenen Selmân-ı Fârisî'den nakledilen, 7 ve 8. hadisler) “*Ben onlara bir hadis söyledim, ama onların anladıklarını kastetmedim. Ancak münafık kendi kendisine yalan söylediğini bile bile konuştuğu vakit yalan söyleyen, söz verdiğiğinde kendi kendisine bu sözünde durmayacağını telkin eden, kendisine emanet bırakıldığında içten içe bu emanete hainlik edeceğini kararlaştıran kimsedir.*”bu hadislerde delil getirerek, nihadisi⁴⁷⁹ kastedilen münafığın; bilerek yalan söyleyen, sözünde durmayacağına inanarak söz veren, kendisine emanet bırakıldığı vakit ihanet edeceğini düşünen kişi olduğunu, söylemişlerdir.⁴⁸⁰ İbn Arabî, kasıtlı olarak bu işleri işleyenlerin kafir olmayacağını; ancak Allah'a ve sıfatlarına dair konularda, bilgisizliği veya yalanlaması sebebiyle kafir olacağına dair açık dediller olduğunu söyleyenlerin, görüşünü aktararak⁴⁸¹ bu hasletler kimde olursa olsun itikadını etkilemediği sürece kafir olmaz demiştir.⁴⁸²

⁴⁷⁶ Kâdî İyâz Ebû'l-Fazl İyâz b. Musa, *Şerhu Sahîhi Müslim li-Kadî İyâz İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*, (thk. Yahyâ b. İsmail), Dâru'l-Vefâ, Mansûre 1998, c. 1, s. 314; Kurtubî, a.g.e., c. 8 s. 213.

⁴⁷⁷ İbnu'l Arabî, c. 2, ss. 551-552.

⁴⁷⁸ Nevevî, a.g.e, c. 2, s. 47.

⁴⁷⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, c. 6, s. 504.

⁴⁸⁰ İbnu'l Arabî, a.g.e., c. 2, s. 550.

⁴⁸¹ A.g.e, 551

⁴⁸² A.g.e, 553.

Allahu Teala, Kur'an-ı Kerim'de “*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?*”⁴⁸³ buyurarak, kalbinde iman olduğu halde yalan söyleyenlere, münafik olarak değil de mümin olarak hitap etmiş ve bu konuda müslümanları uyarmıştır. Dolayısıyla hadislerde zikredilen münafik niteliklerini taşıyan müminlerin, itikâdî bakımdan münafik değil; amel bakımından münafik olduğunu gösterir.⁴⁸⁴

Bizim kanaatimiz de, kalbinde iman olan kişide bu sayılan özelliklerin bulunması ameli nifaka işaretler. Resûlullâh'ın bu hadislerle, Müslümanları amelleriyle, münafik gibi davranmama ve onlara benzememe konusunda uyardığı yönündedir. Çünkü münafıklarda bulunan bu özellikleri, kendine adet edinen ve bu davranışlarda aşırı giden müslümanlar, itikâdî nifaka düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirler.⁴⁸⁵

---

⁴⁸³ Saf 61/2.

⁴⁸⁴ Abdullah Feyzi Kocaer, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh*, Hüner Yayınları, Konya 2004, s. 38 (dipnot).

⁴⁸⁵ Hadislerle İslam, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s.626.

SONUÇ

Bir hadis hakkında değerlendirme yapabilmek için onun bütün varyantlarının bir araya getirilmesi gereklidir. Sened ve metinleri bir araya getirerek yapılacak inceleme ve değerlendirmeler hadis hakkında en doğru yorumu yapabilme açısından son derece önemlidir. Bu çalışmada münafığın alametleri hadisleri bir araya getirilerek sened ve metin tenkidi açısından incelenmeye çalışıldı. Hz Peygamber'in (s.a.v.) münafığın alametleri hakkında söylemiş olduğu hadisin farklı rivayetleri tezin temel konusunu oluşturmaktadır. Bu rivayetlerde iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi bu rivayetelerde münafıkların üç ve dört özelliğinin bildirildiği görülmektedir. Bu noktada acaba bu rivayetler birbirleriyle çelişkili midir? Diğer önemli husus ise bu rivayetlerde Hz Peygamber'in (s.a.v.) bahsettiği münafık alametlerinin müslümanlarda görülmesi durumunda nasıl bir sonuç ortaya çıkaracağıdır. Bu çalışmada ilgili hadislerin sened ve metin tenkidleri yapılarak, bu soruların cevapları aranmaya çalışıldı. Ayrıca sened ve metin analizleri yapılarak ortaya çıkan veriler tahlil edildi.

Münafığın alametleri hadisleri üçlü ve dörtlü varyantlarıyla birlikte 56 rivayet, sened ve metin açısından değerlendirildi. Bu rivayetlerden 47 tanesi merfu, 8 tanesi mevkuf, 1 tanesinin de maktu olduğu tespit edildi. Münafıklığın alametleriyle ilgili hadisler 10 sahabe ve 2 tabiîn mürseli olarak nakledilmiştir. Bu rivayetler arasında çoğunluğunu güvenilir isnadlar oluşturmakla birlikte, zayıf isnadların da olduğu tespit edilmiştir. Genel itibariyle, Münafık alametleri hadislerinin sened ve metin açısından Hz. Peygamber'e izafesinde herhangi bir sorun olmadığı görülmüştür.

Aynı konuyla ilgili hadislerin bir araya toplanarak incelenmesi, hadisin ihtiva ettiği mananın anlaşılmasına önemli katkı sağladığı yukarıda belirtilmişti. Bu doğrultuda ele alınan münafık alametleri hadislerinde de bu açıkça ortaya çıkmıştır. Şöyle ki *Kütübi Sitte* dışında bulunan hadislerin, konunun anlaşılması ve farklı bakış açıları kazandırması yönünden, son derece önemlidir. Özellikle İbn Ebû Şeybe, Firyâbî, Bezzâr ve Taberânî'nin eserlerine aldığı hadisler, Muhtevanın anlaşılması hususunda önemli katkılar sunmaktadır.

Hadisleri Hz. Peygamber'den (s.a.v) alarak sonraki nesillere nakleden sahabe nesli başta olmak üzere, bütün râviler hadisin güvenilir bir şekilde aktarılması husunda önemli gayret sarf etmişlerdir. Fakat bu nakil süreçlerinde râvilerin bazı tasarruflar yaptığı

görülmektedir. Bu tasarruflardan en önemlisi şüphesiz mana rivayetidir. Burada incelenen hadislerde de mana rivayetinden kaynaklı, çeşitli lafız farklılıklarına rastlanmıştır. Fakat bu lafız farklılıklarının, konunun muhtevasını etkilemediği de görülmüştür.

Rivayetlerin farklı tarîkleri arasında görülen lafız farklılıkları genel olarak mana rivayeti olarak tanımlansa da, bazı hususi durumların bulunduğu görülmektedir. Burada incelenen münafığın alametleri hadislerinin üçlü varyantlarının tek bir hadis olarak anlaşılabilmesi gerektiği, bu üçlü rivayetlerin iki farklı metin öbeğinden oluştuğu, sened ve metin incelemesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu hadislerden “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, emanete ihanet eder.*” lafzı daha çok meşhur iken, bu rivayetin yanında “*Üç şey kimde bulunursa o münafıktır. Oruç tutup namaz kılsa da müslüman olduğunu zannetse de: konuştuğunda yalan söyleyen, söz verdiğinde sözünde durmayan, emanete hıyanet eden.*” lafzı da bize göre bir başka rivayeti ifade etmektedir. Genel olarak bu rivayetler tek bir hadis gibi değerlendirilirken, bu iki metnin aynı konuyu ihtiva eden, iki farklı hadis olduğunu düşünmekteyiz. Sonuç olarak bu üçlü rivayetleri Hz Peygamber, (s.a.v.) iki farklı lafızla veya iki farklı zamanda ashabına bildirdiği kanaatindeyiz.

Ayrıca bu çalışmada ulaştığımız sonuçlardan biri de, metinler arası farklılıklar incelenirken, tespit edilen bazı lafız farklılıklarının, hangi rivayetten kaynaklandığını tespit etmek suretiyle, o râvi hakkında cerh tadil açısından zaptıyla ilgili, yorum yapabilecek verilere ulaşılmasıdır. Bu tür çalışmalardan ve elde edilecek verilerin, cerh tadil ilmine küçük bir katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Hz Peygamber’in (s.a.v.) münafık konusuna gösterdiği hassasiyet ashabına da yansımış ve bu konuda gayret göstermelerini sağlamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere bu hadisin yaygınlaşması ve ashabın konuyu aktarmakla kalmayıp yorumlamış olması da münafık konusundaki hassasiyetlerini göstermeleri açısından önemlidir.

Sened ve metin incelemesi sonucunda üçlü ve dörtlü rivayetlerin birlerine muhalif olmadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü araştırmada da görüldüğü üzere iki rivayette de bulunan lafızlar, mana ve muhteva yönüyle birbirini desteklemektedir. İbn Hacer’in de ifade ettiği gibi nifak alametleriyle ilgili sayılan nitelikler, aslında söz, fiil ve niyetin fesadından, sakındırmak içindir.

Hadislerde zikredilen münafık alametlerinin, Müslümanlarda görülmesi, ameli nifaka işaret etmektedir. Alimler ağırlıklı olarak Hz Peygamber’in kastedtiği nifakın amel

nifakı olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Dolayısıyla Hz Peygamber'in, (s.a.v.) münafık alametleri hadislerinde, müslümanları münafıklar gibi iki yüzlü ve riyâkar olmamaları hususunda uyardığını görmekteyiz. Çünkü münafıklık nitelikleri, nefsinde ağır gelen bir müslümanın amelde olan nifakı, zamanla itikadi nifaka düşme tehlikesi doğurabilir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâki Muhammed, Fuad (2001). *Mucemu'l Müfehres li el-Fâzil Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Dâr'ul Hadis.
- Ahmed, Muhammed b. Hanbel (1421/2001). *el-Müsned*. (thk: Şuayb Arnaud; Adil Mürşit), Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Aksoy, Muammer (2016). *Hasan-ı Basri ve Hadis İlmindeki Yeri*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Alper, Hülya (2006). Münafık. *DİA*, 31, İstanbul, 565-568.
- Apaydın, Yunus (2004). Meşhur. *DİA*, 29, Ankara, 368-371.
- Ateş, Süleyman (ty). *Kur'an Ansiklopedisi*.15, İstanbul: Kuran Bilimleri Araştırma Vakfı.
- Aydınlı, Abdullah (2012). *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Aynî, Bedreddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed(ly). *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Basrî (1997). *Bahru'z-Zehhâr Müsnedü'l-Bezzâr*. (thk: Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah), Medine : Mektebetü'l-Ûlûm ve'l-Hikem.
- Buhârî, Abdulaziz bin Ahmed bin Muhammed (ty). *Keşfu'l-Esrâr an Usûli Şerhu İslâm el-Pezdevî*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim (1987). *Sahîhu'l-Buhârî*. (thk: Mustafa Dîb el-Buğâ), Beyrut : Daru'l-İbn Kesîr.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim (ty). *et-Târîhu'l-Kebîr*. Haydarabâd: Dâiratül Maarif'i Osmaniyye.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ty). *et-Tarîhu's-Sağîr*, (thk. Muhammed İbrahim Zayed), Beyrut: Dâr'ul- Marife.
- Canan, İbrahim (1977). *Hız. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset*. Diyanet İlmî Dergisi, 16(4), 241-250.

- Cevheri, Ebû Nasr İsmail b. Hammad (1987). *es-Sihâh Tâcu'l Luga ve Sihani'il-Arabiyye*. (thk. Ahmed Abdulğafur Attar), Beyrut: Dâru'l İlim.
- Coşkun, Selçuk (2014). *Hadise Bütüncül Bakış*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Çakan, İsmail Lütfi (2009). *Hadis Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Çelik, Hüseyin (2018). *Kur'an'da Nifak –Münafıkların Özellikleri-*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Darekutni, Ebû'l Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Hemedânî (1985). *el-İlelü'l-Vâride fi'l Ehâdîsi'n-Nebeviyye*. (thk: Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah), Riyad: Dâru Taybe.
- Dârekutnî Ebû'l Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed el-Hemedânî (1984). *es-Su'âlâtu'l Hâkim*. (thk: Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir), Riyad: Mektebetü'l Maarif.
- Davudoğlu, Ahmed (ty). *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat A.Ş. Yayınları.
- Ebû Davud, Süleyman ibn'el Eş'as el-Ezedi es-Sicistani (ty). *es-Sünen*. (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhumejd), Beyrut: Mektebetü'l- Asriyyetü.
- Ebû'ş-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Cafer b. Hayyan el-Ensârî el-İsfahânî (1992). *Tabakâtu'l Muhaddisîn bi Isbahân Ve'l Vâridîne Aleyhâ*. (thk: Abdülğafûr Abdülhalk Hüseyin el-Belûşî), Beyrut: Müessetü'r-Risâle.
- Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellâm (1964). *Ğarîbü'l-hadîs*. (thk. Muhammed Abdulmuîd Han), Haydarabâd: Dairatül Maarif'i Osmaniyye.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Muhammed el-Müsennâ et-Temimî el-Mavsîlî(1984-1990). *el-Müsned*. (thk: Hüseyin b. Süleym b. Esed), Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.
- Efendioğlu, Mehmet (2003). Maktû. *DİA*, 27, Ankara, 457 - 458.
- Elbânî, Nasuriddin Nuh b. Necatî b.Adem (1995). *es-Silsiletü'l ehâdîsü's-Sahîha*. Riyad: Mektebetü'l Maarif.
- Firyabî, Ebû Bekir Cafer b. Muhammed (1990). *Sıfâtü'n-Nifâk ve Zemmü'l Münafikîn*. (thk: Abdürakîb b. Ali), Beyrut: Dâr İbn Zeydûn.
- Hafîb, Ebûbekir Ahmed b. Ali Sabit el-Bağdâdî (2001). *Tarihu'l Bağdad*. (thk: Beşşar Avvad Ma'ruf), Beyrut: Daru'l Kütübü'l Arabî.
- Heyet (2015). *Hadislerle İslam*. Konya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- İbnu'l Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el Muâfirî (2003). *Ahkâmü'l Kur'ân*. (thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'l Cevzî, Ebû'l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (1406/1986). *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn li'bni'l-Cevzî*. (thk: Abdullah Kâdî), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris (1271/1952). *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim (2004). *el-Musannef*. (thk: Muhammed Avvâme), Riyad: Mektebetu'r-Rüşd.
- İbnü'l-Esir, Mecdüddîn el-Mübarek b. Esîruddîn (1979). *En-Nihâye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*. (thk. Tahir Ahmet ez-Zâvî; Mahmud Muhammed el Tanâhî), Beyrut: Mektebetü'l İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî (ty). *el-Lübâb fi Tehzîbi'l Ensab*. Beyrut: Dar Sadr.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed (1379). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. (thk. Muhibbüddin el-Hatîb), Beyrut: Dâru'l-Marife.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed (1325). *Tehzîbü't-Tehzîb*. Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâireti'l-Ma'ârifî'n-Nizâmîyye.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed (1406). *Takrîbü't-Tehzîb*. (thk: Muhammed Avvâme), Suriye: Daru'r-reşîd.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Temimî ed-Dârimî (1976). *Kitabu'l Mecrûhîn Mine'l Mühaddisîn ve'd-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*. (thk. Mahmud İbrahim Zâyed), Halep: Da'r el-Vaaî.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Temimî ed-Dârimî (1988). *el-İhsân fi Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*. (haz. Ebû'l-Hasan el-Fârisî ibn Balban, thk. Şuayb el-Arnaud), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Temimî ed-Dârimî (1973). *es-Sikât*. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye.

- İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Ali b. Nibetillah b. Ali el-İclî (1990). *el-İkmâl fi ref'i'l-İrtiyâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem (1993). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâr-u Sadr.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zührî (1410/1990). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İsfahânî, Ebû'l Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Rağîb (2002). *Müfredatü el-fâzı'l-Kur'an*. (thk. Safvan Adnan Dâvûdî), Beyrut: Dâr-u Şâmiye.
- Kadî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Musa (1998). *Şerhu Sahîhi Müslim li-Kadı İyâz İkmâlî'l-Mu'îm bi-fevâidi Müslim*. (thk. Yahyâ b. İsmail), Mansûre: Dâru'l-Vefâ.
- Kocaer, Abdullah Feyzi (2004). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*. Konya: Hüner Yayınları.
- Koçyiğit, Talat (2008). *Hadis Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, Saffet (1999). İbn Vehb. *DİA*, 20, İstanbul, 441-442.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli (2009). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurt, Hasan (2003). *İslam İnancına Göre Nifak ve Münafık*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Kurtubî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (1964). *el-Câmi'u'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru'l Kütübü'l-Mısriyye.
- Ma'mer b. Râşid, Ebu Urve (1403). *el-Câmi'*. (Bu eser Abdurrezzâk'ın *el-Musannef*'inin sonundadır). Abdurrezzâk, Ebu Bekir b. Hemmâm es-San'ânî (1403). *el-Musannef*. (thk. Habîbürrahmân el-A'zamî), Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmi.
- Mizzî, Cemaleddin Ebû Haccac Yusuf (1983-1992). *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*. (thk. Beşşar Avvad Ma'rûf), Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî (1991). *el-Câmiu's-Sahîh*. (thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Beyrut: Daru'l İhya et-Turas.
- Mütercim Âsım Efendi (2004), *el-Okyânûs'ul-Basît fi Tercemeti'l Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. (haz. Mustafa Koç; Eyüb Tanrıverdi), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali (1986). *el-Müctebâ mine's-Sünen*. (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep: Mektebetü'l Matbûâtu'l-İslâmiye.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Mûrî (1392). *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Daru'l İhya et-Turas.
- Polat, Selahattin (2006). Mürsel. *DİA*, 32, İstanbul, 52-54.
- Polat, Selahattin (2010). *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sezikli, Ahmet (ty). *Hz Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sofuoğlu Mehmed (1987). *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (ty), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi), Kâhire: Mektebetu ibn Teymiye.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (2008). *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. 13-14, (thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid- Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysî), Riyad.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (1995), *el-Mu'cemu'l-Evsat*. (thk. Ebû Muaz Tarîk b. Avduddîn Muhammed; Ebû'l-Fadl Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseyni), Kâhire: Daru'l-Harameyn.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra (1992). *el-Camiu'l-Kebîr Sünen-i Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Topaloğlu, Bekir; Çelebi, İlyas (2010). Nifak. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları. 247.
- Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr b. Musa (1984). *ed-Du'af'ul-Kebîr*. (thk. Abdü'l-Mu'tî Emîn Kal'acî), Beyrut: Darul Mektebetü'l İlmiyye.
- Ünal, Ali (1998). *Kur'an'da Temel Kavramlar*. Ocak: Kırkambar Yayınları.
- Yıldız, Abdullah (2000). *Hz. Peygamber Ve Gizli Düşmanları Münafıklar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yücel, Ahmet (2012). *Hadis Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (1997). *el-Muğni fi'd-Du'afâ'*. (thk. Ebû Zehra Hazım Kâdî), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (1419/1998). Beyrut: *Tezkiratü'l-Huffâz*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (1405/1985). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. (thk: Şuayb Arnaud), Beyrut: Müessesetu'r-Risale.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (1413/1992). *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû rivâye fil'l-Kütübi's-sitte*. (thk. Muhammed Avvâme; Ahmed Muhammed Nemir Hatîb), Cidde: Dâru'l Kibletü's-Sekâfetü'l-İslâmiye.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : AĞACCI Osman

Uyruğu : Türkiye

Doğum Tarihi ve Yeri : 01.01.1985 /KONYA

Telefon : 05053445081

Faks : .....

E-mail : osman220@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek Lisans	.....	.....
Lisans	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2009
Lise	Konya / Selçuklu Mahmud Sami Ramazanoğlu AİHL	2005

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2009-2019	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

Yabancı Dil

Arapça- İngilizce

Yayımlar

.....